

77.622

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HİCRİ BİRİNCİ YÜZYILDA MEKKE ŞEHİRİ (Fiziki, Demografik, İdari, İktisadi ve Sosyal Yapısı)

Danışman
Doç. Dr. Mehmet ÇELİK

Hazırlayan
Cengiz ALTUN

Firat Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi

0070238

255.07.02.03.00.00/08/0070238

T.Y./18

ELAZIĞ-1996

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

I. ÖNSÖZ.....	7
II. GİRİŞ.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEHİRİN COĞRAFI ÖZELLİĞİ VE TARİHİ GELİŞİMİ

I. Şehrin Coğrafi Özelliği

1. Şehrin Konumu.....	11
2. Şehrin Dağları.....	13
3. Şehrin Mevki, Vadi ve Boğazları.....	16
a. Şehrin Mevkileri.....	16
b. Şehrin Vadi ve Boğazları.....	17
4. Şehrin İklimi.....	18
5. Şehrin Su Kaynakları ve Zemzem Kuyusu.....	19
a. Şehrin Su Kaynakları.....	19
b. Zemzem Kuyusu.....	22

Firat Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi
0070238
255.07.02.03.00.00/08/0070238
TYL/18

II. Tarihi Gelişim

1. Haşim b. Abdi Menaf'a Kadar Mekke.....	24
2. Haşim b. Abdi Menaf Dönemi Mekke.....	27
3. İslâmi Dönemde Mekke.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEHİRİN FİZİKİ YAPISI

I. Şehrin Kuruluşu ve Aldığı İsimler

1. Şehrin Kuruluşu.....	29
2. Mekke'nin Aldığı İsimler.....	30

II. Şehrin Çevresi

Sayfa No:

III. Şehrin Mahalleleri ve Kapıları

1. Şehrin Mahalleleri.....	36
2. Şehrin Kapıları.....	38

IV. Şehrin Sokak ve Caddeleri

1. Şehrin Sokakları.....	38
2. Şehrin Caddeleri.....	40

V. Mekke'de Bitki Örtüsü.....

40

VI. Mekke ve Çevresindeki Hayvanlar.....

41

VII. Mekke'de Dini, Sosyal Yapılar.....

42

1. Dini Yapılar.....

42

a. Mescitler

aa. Mescid-i Haram.....	42
ab. Diğer Mescitler.....	45

b. Kabe

ba. Kabe'nin İsimleri.....	48
bb. Kabe'nin İnşası.....	50
bba. Kureyş'ten Önce Kabe'nin İnşası.....	50
bbc. Abdullah b. Zübeyr'in Kabe'yi İnşası.....	53
bbd. Haccac'ın Kabe'yi İnşası.....	54
bbe. Kabe'nin Dıştan Dışa Ebadı.....	55
bbf. Kabe'nin İhten İçe Ebadı.....	55
bbg. Kabe'nin İçindeki Direkler.....	57
bbh. Kabe'nin Kapısının Şekli.....	57
bbi. Kabe'deki Şadırvan.....	58
bbk. Kabe'nin İçindeki Merdiven.....	59
bbm. Methaf.....	59
bbn. Kabe'nin Örtüsü.....	60
bbp. Kabe'deki Kuyu.....	61
bbq. Kabe'deki Putlar.....	61
bbp. Haceru'l-Esved.....	64
bbt. Hatim.....	65
bbu. Mekan-ı İbrahim.....	66
bbv. Kabe'deki Sellar ve Yapılan Sedler.....	67

c. Kabirler.....	68
2. Sivil Mimariler.....	69
a. Evler.....	71
aa. Evlerin Planı.....	71
ab. Ev Tipleri.....	72
ac. Ev Yapımında Kullanılan Malzeme.....	73
ad. Evlerin Pencere ve Kapıları.....	74
ae. Evlerin Mefruşat ve Tezyini.....	75
af. Mekke'de Tahmini Ev Sayısı.....	75
ag. Mekke'de Şahıs Evleri.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM BÖLÜM

ETNİK, DİNİ VE DEMOĞRAFİK YAPI

I. Şehirde Yaşayan Etnik Gruplar

1. Arap Kabileleri

a. Amelika, Huzaa, Cühümülöler.....	79
b. Kureyş Kabilesi, kökeni ve Hz. Muhammed'in Soyu.....	82
c. Mekke'deki Yabancılar.....	84

II. Dini Yapı

a. Hanifler.....	84
b. Putperestler.....	85
c. Diğer Dinler ve Mensupları.....	86

III. Şehrin Demografik Yapısı.....	87
------------------------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İDARİ YAPI

I. İlk İdari Yapılar.....	88
II. Cemiyetler.....	94
a. Hilfu'l Fudul.....	94
b. Hilfu's - Silah.....	95
III. Hz. Muhammed (SAV) ve Sonraki Dönemlerde İdari Teşkilatlanma	
1. Mekke Valileri.....	96
2. Mekke Kadıları, Hisbe Teşkilatı ve Mezalim Mahkemeleri.....	98
a. Mahkeme Binası.....	98
b. Hapishane.....	99
3. Hacı Emirliği.....	99
4. Ordu, Casus, Fırsat.....	100

BEŞİNCİ BÖLÜM

İKTİSADİ YAPI

I. Ticaret ve Ticaret Yerleri.....	102
1. Ticaret.....	102
2. Ticaret Yerleri ve Panayırlar.....	104
3. Mekke'de Sanat.....	106
4. Fiatlar.....	107
5. Paralar.....	110
6. Maaş.....	111
7. Gelir Düzeyleri.....	112
8. Ölçüler.....	113

I. Beytülmal ve Vergiler.....	114
1. Beytülmal.....	114
2. Vergiler.....	115

ALTINCI BÖLÜM

MEKKEDE İLİM VE KÜLTÜREL HAYAT

I. MEKKE'DE İLMİ HAYAT

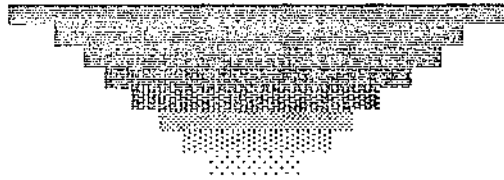
1. İlimler.....	119
a. Kehanete Bağlı İlimler.....	119
b. Nücum İlimleri.....	121
c. Ensab İlmî.....	121
d. İlmi'l - Hayl (Atıcılık İlmî).....	122
e. Kitabet İlmî.....	122
II. Kültürel Hayat.....	122
1. Kültürel Hayat.....	122
2. Takvim.....	124
a. Nesi.....	125
3. Dil.....	126
4. Şiirler.....	126
5. Şarkıcılar.....	127
6. Hatipler.....	128
7. Oyun ve Eğlenceler.....	129
8. Merasimler.....	129
III. Halk İnançları.....	130
1. Örf ve Adetler.....	130
2. Halk İnançları.....	131

YEDİNCİ BÖLÜM

SOSYAL YAPI

I. Sosyal Yapı.....	133
II. Aile.....	136
III. Yemekler.....	138
IV. Elbise ve Giyim.....	139
V. Hastalıklar.....	140
SONUÇ	142
BİBLİYOGRAFYA	144

ÖNSÖZ

İslâmın doğuş merkezi olan Mekke müslümanlar için son derece önem taşımaktadır.

Hız. Muhammed (SAV) in doğup büyüdüğü, aynı zamanda İslâmın dünyaya yayıldığı şehir Mekke ve Mekke'nin ortasında bulunan Kabe hakkında bilgi sahibi olmak da müslümanlar için aynı derecede önemlidir.

Mekke müslümanlarca kutsal bir şehir olarak kabul ediliyordu.

Ummu'l -Kura'nın Mekke için kullanılmasında Mekke'nin saygın ve kutsal bir merkez olması, diğer Arap şehirlerinden daha farklı bir konuma ve değere sahip olduğunu göstermektedir.

Bütün bölümlerde Mekke'nin coğrafi, siyasi, fiziki, etnik, dini, iktisadi, kültürel ve sosyal yapılarını ele alıp incelemeye çalıştım. Türkiye şartlarında kaynaklara ulaşmanın zorluğunun bilincindeyim. Bu nedenle bazı konularda yeterli bilgi düzeyine ulaşamadım.

Araştırmaların neticesinde meydana getirdiğim çalışmamda, araştırmalarımı yakinen takip eden ve kıymetli zamanlarında çalışmalarına ilgi ve alakalarını esirgemeyen muhterem hocam Doç. Dr. Mehmet ÇELİK'e şükranlarımı arz ederim.

Cengiz ALTUN

GİRİŞ

İslâm topluluğu tarafından ziyaret edilen Kabe ve Kabe etrafında kurulan Mekke şehrini daha iyi tanıyabilmek için bu konuyu araştırmaya yöneldim.

Türkiye şartlarında gerek maddî ve gerek manevî yönden temel kaynaklara ulaşmanın sıkıntısını yaşadım. Bu nedenle bazı konularda yeterli bilgi düzeyine ulaşamadım.

Araştırmaların sırasında daha ziyade Kur'an, Tarih, Hadis, Tabakat, Neseb ve Arap edebiyatı sahalarındaki kaynak eserlerden yararlanma yoluna gittim. Bu eserlerin bazıları başından sonuna kadar tezimi ilgilendirirken, bazıları da sadece belli bir bölüm veya konuda bilgi kaynağımızı oluşturmuştur.

Ebu'l Velid Muhammed el - Ezrakî'nin Ahbar'u Mekke'si¹ ile Eyüp Sabri Paşa'nın Mir'at-ı Mekke'si² adlı eserlerden geniş ölçüde yararlandım. Bütün bölümler bu eserlerden yararlanılarak ortaya konmuştur.

Belazuri'nin Futuhu'l Buldan³ından şehrin su kaynakları ile ilgili bilgiler araştırmamıza ışık tutmuştur.

Yakutu'l - Hamavi'nin Mucemu'l - Buldan⁴ isimli eserinden şehrin coğrafi yapısı konusunda yararlandım.

İdari kurumlar konusunda geniş bir bilgi ihtiva eden eserde el - Maverdi'nin el - Ahkâm'u's - Sultaniyesidir.⁵ Bu esenden daha çok devlet kurumlarının görevleri konusunda yararlandım.

Ebu İshak İbrahim b. Muhammed b. Fârisi İstahri Maruf bil - Kerhî'nin Mesalik-i Memalik⁶, İbn Abdi Rabbih'in el - İkdü'l - Ferid⁷ İbn-i Kuteybe'nin Uyunu'l-Ahbar⁸, İbnü'l-

1. Ebu'l - Velid Muhammed el - Ezrakî; Ahbaru Mekke (Çev. Yunus Vehbi Yavuz), İstanbul - 1974.

2. Eyüp Sabri Paşa; Mir'at-ı Mekke, ?, Trsz.

3. Belazuri; Futuhu'l-Büldan, (Çev. Prof. Dr. Mustafa Fayda), Ankara - 1976.

4. Yakutu'l - Hamavi; Mucemu'l - Buldan, Beyrut - Trsz.

5. el - Maverdi, İmam Ebu'l - Hasan, el - Ahkam'u's-Sultaniyye (Çev. Dr. Ali Şafak), İstanbul - 1976

6. Ebu İshak İbrahim b. Muhammed b. Fârisi İstahri Maruf bil-Kerhî; Mesalik-i Memalik, Beyrut - 1927.

7. İbn Abdi Rabbih, Şihabuddin Ahmet; el - İkdül - Ferid, Kahire - 1928.

8. İbn Kuteybe, Uyunu'l - Ahbar, Kahire - 1928.

Kelbî'nin Kitabü'l - Esnam⁹, Kalkaşanlı'nın Sübhu'l - Aşa¹⁰ isimli kaynak eserlerden de yararlanmaya çalıştım.

Abdulhalik Bakır'ın Hz. Ali Dönemi¹¹ adlı eserinden idarî yapıları ve kadılar hakkında bilgileri bulmak mümkündür.

Tahiru'l - Mevlevi Olgun'un Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri¹² isimli eserinden şehrin fiziki, idarî, iktisadî ve kültürel yapısı hakkındaki bilgilerden yararlandım.

İbn-i Hişam'ın Siret-i İbni Hişam Tercemesi¹³ Muhammed Hamidullah'ın İslâm Peygamberi¹⁴, Hasan İbrahim Hasen'in Siyasi - Dinî - Kültürel - Sosyal İslâm Tarihi¹⁵, Hüseyin Algül'ün İslâm Tarihi¹⁶, Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi¹⁷ isimli eserlerden şehrin coğrafi, siyasi ve kültürel yapısı hakkındaki bilgileri araştırmamda kullandım.

Celal Yeniçeri'nin İslâm'da Devlet Bütçesi¹⁸, Salih Tuğ'un İslâm Vergi Hukuku'nun Ortaya Çıkışı¹⁹, el - Kettani'nin et - Teratübü'l - İdariyye²⁰ isimli eserlerden de şehrin iktisadi yapısı hakkındaki bilgileri aldım.

Corci Zeydan'ın İslâm Medeniyeti Tarihi²¹ isimli eserinden şehrin kültürel, iktisadi yapısı hakkında bilgilerden faydalandım.

Diğer eserlerinde araştırmamda bana yardımcı olan olmuştur.

9. İbnü'l - Kelbî, Hişam b. Muhammed, Kitabul-Esnam (Çev. Beyza Düşüngen), Ankara - 1969.

10. Kalkaşanlı, Ebu'l - Abbas Ahmed b. Ali, Sübhul - Aşa, H. 1407 / 1987.

11. Bakır, Abdulhalik; Hz. Ali Dönemi, Ankara - 1991.

12. Olgun, Tahiru'l - Mevlevi; Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri, (Sadeleştiren: Abdullah Sert) I - II, İstanbul - 1974.

13. İbn-i Hişam; Siret-i İbni Hişam Tercemesi (Terc. Hasan Ege), I, İstanbul - 1985

14. Hamidullah, Muhammed, İslâm Peygamberi (Çev. Salih Tuğ), I - II, İstanbul - 1980.

15. Hasan, Hasan İbrahim, Siyasi, Dinî, Kültürel, Sosyal İslâm Tarihi, I - II, İstanbul - 1987.

16. Algül, Hüseyin; İslâm Tarihi, I - II, İstanbul - 1986.

17. Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I - II, İstanbul - 1989.

18. Yeniçeri, Celal; İslâm'da Devlet Bütçesi, İstanbul - 1984.

19. Tuğ, Salih; İslâm Vergi Hukuku'nun Ortaya Çıkışı, İstanbul - 1984.

20. el - Kettani, Muhammed Abdulhay; et - Teratübü'l - İdariyye (Çev. Dr. Ahmet Özel), I, III, İstanbul - 1990

21. Zeydan, Corci; İslâm Medeniyeti Tarihi, (Çev. Zeki Megamiz), I - V, İstanbul - 1974.

Mekke şehrini yedi bölümde ele alıp inceledim. Birinci bölümde Mekke'nin coğrafi özelliği ve tarihi gelişimini ele aldım. Şehrin konumu, dağları, iklimi, su kaynakları, siyasi gelişmelerine yer verdim.

İkinci bölümde şehrin fiziki yapısını inceledim. Ağırlıklı araştırma bu bölümde yapıldı. Şehrin kuruluşu, ablığı isimler, şehrin çevresi, mahalleleri, sokak, caddeleri, bitki örtüsü, Mekke'de hayvanlar bu bölümün konusunu oluşturdu.

Dinî ve sosyal yapılardan mescidler, Kabe ve inşası, kabirler, evler, ev plânları, ev tipleri, yapı malzemelerine yine bu bölümde yer verdim.

Üçüncü bölümde etnik, dinî ve demografik yapı hakkında araştırmalarımı aktardım.

Dördüncü bölümde idarî yapı, valiler, kadılar, hac emirleri hakkında bilgilere yer verdim.

Beşinci bölümde Mekke'de iktisadî yapı ve ticaret, panayırklar, fiatlar, maaşlar, vergiler hakkındaki bilgileri ele alıp işledim.

Altıncı bölümde Mekke'de ilim ve kültürel hayatı incelemeye çalıştım. Bu bölümde örf ve adetlerle halk inançlarına da yer verdim.

Yedinci bölümü de Mekke'nin sosyal yapısı, aile yapısında nikah, Mekke'de yemekler, giyim ve hastalıklara ayırdım.

Araştırmalarımı buna göre yaparak bu eseri meydana getirmeye çalıştım.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEHİRİN COĞRAFI ÖZELLİĞİ ve TARİHİ GELİŞİMİ

I. Şehrin Coğrafi Özelliği

1. Şehrin Coğrafi Konumu:

Arabistan çölünün ıssızlığı içinde, Yemen'le Suriye arasındaki yolun orta yerinde, rüzgâr ve yağmurların, harabe haline getirdiği bir diyarda Mekke bulunur.¹

Mekke, Arap Yarımadasında deniz seviyesinden 360 m. yükseklikte bulunan bir şehirdir.²

Doğudan Ebu Kubeyz Dağı, batıdan diğer dağlar arasında kuzeyden güneye uzanan bir vadi Hicaz dağlarının iki boğazının birleştiği yerde ve Cidde'nin 100 km. doğusunda bulunmaktadır. Uzunluğu üç, eni bir kilometredir.³

Kabe ile onu çevreleyen Mescid-i Haram şehrin ortasındadır. İki tarafından Safa ve Merve tepeleri bulunur.⁴

Mekke 21° 30' kuzey enlemi, 40° 20' doğu boylamı arasındadır.⁵

Uçları Kuaykian'ın yamaçlarına yönelmiş olan ve uzunlamasına bir hilâl şekli gösteren şehir, sarp ve çıplak iki zira tepeler arasında adeta bir mengenede sıkılıp kalmış gibidir. Az havadar olan boğazın merkezi bir toprak çöküntüsünde bulunmaktadır. Şehir önceleri bunun dip kısmını teşkil ediyordu. Bu vadi, Batn-ı Mekke (Mekke Çukurluğu) idi. Bu yerin ortasında bulunan alçak kısımlara al-Batha denilirdi.⁶

1. Bodley, R.V.C.; Hz. Muhammed, (Çev. Semih Yazıcıoğlu), İstanbul - Trsz. s. 17.

2. Ebu'l-Velid Muhammed el-Ezrakî; Ahbar-u Mekke; (Çev. Yunus Vehbi Yavuz), İstanbul - 1974 - s. 10 - H.

Lammens; "Mekke" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, MEB, VII, İstanbul - 1993, s. 630.

3. Esad Mahmud; Tarihî Dîn-i İslâm, İstanbul - 1983, s. 57.

4. Esad, Mahmud; s. 57.

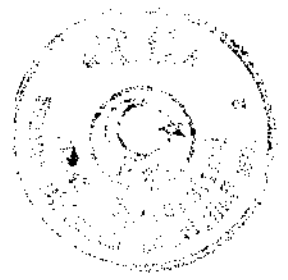
5. H. Lammens; VII, s. 630, Hamidullah, Muhammed; İslâm Peygamberi I. - İstanbul 1980, s. 26, Ş. Sami;

"Mekke" Maddesi, Kamus'u'l-Alam, VI, İstanbul - 1316, s. 4385

6. H. Lammens; VII, s. 632.

* Çağatay, Nezet, İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi, Ankara - 1989.

Etrafı kuru ve taşlık olup bitki yoksada ticarete pek uygun bir noktada bulunmaktadır.

Doğusunda Ebu Kubeys (Ahmer) dağı ve bir saat kuzeyinde Nur (Hira) dağı, batısında Kuaykian dağı (Cezel), iki saat güneyinde Sevr dağı bulunur.⁷

2. Şehrin Dağları:

Mekke, karataştan ibaret birbirine bitişik dağlar arasındaki bir vadidir.⁸ Mekke'deki dağlar şunlardır:

a. Ebu Kubeys Dağı ve Ahmer Dağı:

Mekke'nin en büyük dağları olup taşı en fazla olan dağlardır. Yezid'in ordusu Husayn b. Numeyr'in Abdullah b. Zubeyr'e karşı bu dağlardan taş atıyorlardı.⁹

b. Ehabîş Dağları:

Mekke'de iki dağdır. Bu iki dağın arasında ismi bilinmeyen bir ova vardır.¹⁰

c. Nur Dağı - Hira Mağarası:

Mekke'nin 5 km. kuzeyine düşen bu dağın yerden yüksekliği 200 m. civarındadır. Çevresindeki vadilere ve dağlara hakim olan Nur Dağı, gayet sarpır. Tepesi yalçın kayalardan ibarettir. Nur dağının tepesinde yanyana ancak üç kişinin ziğabileceği kadar genişlikte ve bir adam boyu yüksekliğinde dar bir oyuk vardır. Burası Hira Mağarası'dır.¹¹

7. Memaliki Osmaniye Coğrafyası (Yazarı, basım yeri ve tarihi belli değil) Elazığ Halk Kütüphanesi Demirbaş

No: 994

8. Eyüp Sabri Paşa, Mîr'at-ı Mekke, ? (Trsz.), s. 26

9. el - Ezraki; s. 189, Eyüp Sabri Paşa; s. 27, Esad, Mahmud; s. 110.

10. İbn-i Hişam; Siret-i İbn-i Hişam Tercemesi (İslâm Tarihi) "Terc. Hasan Ege", I, İstanbul - 1985, s. 144, Esad, Mahmud; s. 92

11. Ateş, Süleyman; Hac Rehberi, Ankara - 1976, s. 148 - Rifat Ahmed; Lügat-ı Tarihiyye ve Coğrafiiyye VII, İstanbul - 1300, s. 10 - 11.

d. Sevr Dağı

Mekke'yi çevreleyen bir çok dağlardan biridir. Yüksekliği 500. m. civarındadır. Mekke'nin 6 mil güneyine düşer. Bu dağın tepesinde bir de mağara bulunur. ¹²

e. Handeme Dağı:

Ebu Kubeys dağının arka tarafında, Şab'ul-Havd'ın aşağısında ve Bezzer Kuyusu'nun bulunduğu bir dağın adıdır. Burası Şab-ı İbn-i Amir'den Şab-ı Ali Süfyân'a sonra da Mins'ya giden sarp yolların aşağı doğru inerken sağ taraftadır. ¹³

f. Hacun Dağı:

Kabe'den birbuçuk mil ötede Mekke halkının kabirlerinin bulunduğu bir dağdır. ¹⁴

g. Yasıt Dağı:

Mina'ya giderken Cemre-i Akabe'nin alt tarafında Me'zeman denilen yer ile Cemre-i Akabe arasında bulunan bir dağın adıdır. ¹⁵

h. Şasme ve İufeyl Dağları:

Mekke Vadisi üzerinde yükselen iki yüksek dağın adıdır. Mecinne panayırının üzerinde yükselen birer dağın adıdır. ¹⁶

i. Cebel-i Rahmet Dağı:

Arafat'ın güneyinde bulunan küçük bir dağdır. Hz. Peygamber, Vedâ Hutbesi'ni bu dağın eteğinde irâd buyurmuştur. ¹⁷

12. Ateş, Süleyman; s. 153, Rifat, Ahmed; s. 10 - 11.

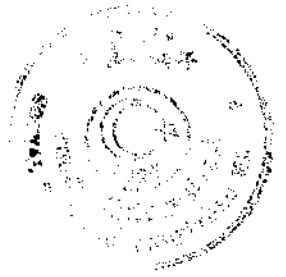
13. el - Ezrakî; s. 215, Eyyüp Sabri Paşa; s. 202

14. Eyyüp Sabri Paşa; 161., el - Ezrakî; 85., Esad, Mahmut; 115.

15. el - Ezrakî; 85.

16. el - Ezrakî; 180.

17. Ateş, Süleyman; 154.

k. Makka Dağı:

Mekke'den Şam'a giderken yolun sağ kısmında Taif, Mina ve Arafat yolu üzerinde yükselen bir dağın adıdır. Bu dağın taşları çok serttir. Kabe'nin inşasında lazım olan taşlar buradan çıkarılmıştır. ¹⁸

l. Makia'ul Kaba Dağı:

Bu dağ Mekke'nin aşağısında ve Beni Adl Seniyesi'nden aşağı inerken sol tarafta bulunan bir dağın adıdır. ¹⁹

m. Sebir Dağı:

Kureyş, kuraklık ve kıtlık zamanlarında Abdumuttalibin elinden tutarak Sebir Dağı'na çıkarırlar ve O'nun hürmetine Allah'dan yağmur isterlerdi. ²⁰

n. Ahşaban Dağları:

Kureyş'ül - Bitah (Kureyş Kabilesinden bir guruptur) Mekke'de Ahşaban dedikleri dağların aralığına konarlardı. ²¹

o. Kunyktan Dağı:

Mekke'de bulunan bir dağın adıdır. ²²

18. el - Ezraki; 215

19. el - Ezraki; 216

20. Esad, Mahmud; 94

21. Esad, Mahmud; 114 (Dipnot - 11).

22. İbn-i Hişam; I, 157 (Dipnot 124). Esad, Mahmud; 110.

3. Şehrin Meyki ve Vadileri:

a. Şehrin Meykileri:

- aa. **Mefcer:** Mina ile Müzrelife arasında bulunan bir yerin adıdır. ²³
- ab. **Hazzure:** Harem'in veda kapısı yakınında bir yer idi. Sonradan Mescide dahil edildi. ²⁴
- ac. **el - Muğammes:** Mekke Taif Yolu üzerinde Mekke'den 2 - 3 fersah uzaklıkta bir mevkiidir. Hacılar burada Ebrehe ordusuna kılavuzluk eden Ebu Rigal'in mezarını taşlarlar. ²⁵
- ad. **Ebtah:** Mekke ile Mina arasında düz bir arazidir. Ammar b. Yasir'le annesi ve babasının müşrikler tarafından götürülüp işkence edildiği yer. ²⁶
- ae. **Kararita:** Peygamberimizin koyun göttüğü yer. ²⁷
- af. **Tebale:** Mekke'nin yakınında Mekke'den yedi konaklık mesafededir. ²⁸
- ag. **Fadıh:** Mekke yakınında Ebu Kubeys yakınında bir yerdir. İnsanlar oraya hacetleri için çıkarlardı. ²⁹

23. El - Ezrakî; 216.

24. El - Ezrakî; 399.

25. Hasan, Hasan İbrahim; SİYASİ - DİNİ - KÜLTÜREL - SOSYAL İSLAM TARİHİ, I, İstanbul - 1987, s. 70 (Dipnot 88).

26. Hasan, Hasan İbrahim; I, 109

27. Köksal, M. Asım; İslâm Tarihi (Mekke Dönemi), Ankara 1966, s. 79 - 80.

28. İbn-i Hişam; I, 127.

29. İbn-i Hişam; I, 157.

ah. Batu-ı Numan: Arafat ile Kerra Dağı arasında bir yerin adıdır. Ona "Numan el-Erak" da denilir. ³⁰

b. Şehrin Yadi ve Boğazları

ba. Batnu'l - Vadi: Huveytib b. Abduluzza b. Ebi Kays'ın evinin ve Huveytib Kuyusunun bulunduğu vadidir. ³¹

bb. Fahh: Huzaa Kabilesinden Muhteriz el - Kâbi'ye ait el - Berûd kuyusunun bulunduğu yerdir. ³² Burada eskiden çok miktarda ağaç ve çiçekler bulunduğundan buraya "Vadi-i Ezher"de denilir. Halen Şuheda ismi ile tanınmaktadır. Mekke'nin mesire yerlerindedir. ³³

bc. Celil: Mekke'ye yakın bir vadinin adıdır. ³⁴

bd. Bârik: Genişlik bakımından Mekke'nin en büyük vadilerinden biri olup toprağı, suyu olan bir vadidir. Elli kadar köyü vardır. Bu vadiye Vadi-i Müşrif de denilir. ³⁵

be. Metabih: Mekke'nin yüksek yerlerinde bir boğazdır. Cürhümlülerden Mudad b. Amr,Katura'dan Semeyde'nin birliklerini Fadih'da yenip Semeyde'yi katledince bu boğazda barıştılar. İşi Mudad'a teslim ettiler. Mekke'nin idaresi Cürhümlülere bırakılınca Mudad'da millet için kurbanlar kesdi, onları doyurdu. Bundan dolayı Metabih ismini aldı. ³⁶

bf. Ebu Talib Boğazı: Handeme Dağı'nın yanındadır. ³⁷

bg. Ali Süfyan Vadisi: ³⁸

30. El- Ezrakî; 153.

31. Belazuri; Futuhul-Buldan (Çev. Prof. Dr. Mustafa Fayda), Ankara - 1976, s. 73

32. Belazuri; 73

33. El- Ezrakî; 180 (Dipnot - 72)

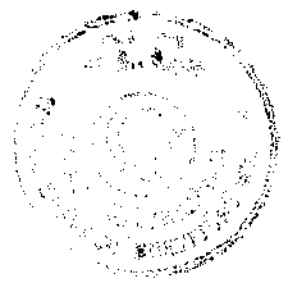
34. El - Ezrakî; 180 (Dipnot - 74).

35. El - Ezrakî; 180 (Dipnot 77).

36. İbni Hişam; I, 157.

37. İbni Hişam; I, 202.

38. El - Ezrakî; 315.

4. Şehrin İklimi

Mekke Şehrinin sıcaklığı ve kuruluğu (nemsizliği) her ne kadar fazla ise de havası gayet sağlam ve latiftir. ³⁹

Mekke'de genelde lodos rüzgarları eser. Birsiz sıcakça estiğinden Mekke'de soğuk su bulunmaz. Rüzgar esmezse rahat edilmez. Eğer poyraz rüzgarları eser ise havalar serinler ve ahali rahat eder. Havanın bu kadar sıcak oluşu Mekke'nin etrafı yüksek sıra dağlarla kuşatılmış olmasındandır. Bu dağların taşları güneşden aldıkları sıcaklığı şehire yansıtarak sıcaklığı artırır. ⁴⁰

Sıcaklık yaz mevsiminde yüksek derecelere çıkar. Ocak ayında ise +18°'ye kadar iner. ⁴¹ Mekke'nin yıllık sıcaklık ortalaması 50° -55° dir. ⁴²

Yağmurlar çok seyrekler. Bazen uzun bir kuraklık olur, bazen de Kabe'yi bile tehdit edecek sağanak yağmurlar yağardı. ⁴³ Bu sağansk yağmurlar seller halinde Kabe'ye kadar yükselirdi. Şiddetli seller bir çok defalar Kabe'de tahribat yapmıştır. Sel felaketleri neticesinde salgın hastalıklar başgöstermiştir. Suların sürüklediği pislikler kuyuları kirletiyor, gömülmeden kalmış hayvan cesetleri hastalık mikrobu saçıyor. Arazinin çoraklığı kıtlık felaketine de sebep oluyordu. ⁴⁴

Yağmurlar sayesinde otlaklar teşekkül eder, Bedeviler burada hayvan beslerlerdi. Otlakların artması oranında, develer ve koyunlar da çoğalır ve bu Mekkeliler arasında büyük bir servet kaynağı olurdu. ⁴⁵

Mekke vadisinde su kaynağına delalet edecek şekilde büyük bir ormanlığın varlığı göze çarpmaktadır. Muson rüzgarlarının kararsız ve sebatsız oluşu bir su kaynağını kurutabilir.

39. Memaliki Osmaniye, 412.

40. Eyyüp Sabri Paşa; 74.

41. Esad Mahmud; 57.

42. Algül Hüseyin; İslâm Tarihi, I, İstanbul - 1986, s. 63

43. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, I, İstanbul - 1989, s. 140.

44. H. Lammens; VII, 632.

45. Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I, s. 140.

Belki zamanla zemzem su kaynağı su kuyusu haline gelmiştir. Kusay zamanında ağaçlara dokunulmazdı. Hatta öyle ki Mekkelilere evleri içinde bile sıkıntı veriyordu. Daha sonraları Mescidi Haram'ın genişletilmesi ve su yollarının inşası sırasında bu ağaçlar yok edildi. ⁴⁶

Mekke, yazın çok sıcak, kışın ise iklimi pek latifdir. ⁴⁷

H. 129 senesinde Mekke'de "Haruriyye"denilen sıcak bir rüzgar çıkmıştır. ⁴⁸

Peygamberimiz ömre yaptığı dönemde Hasbe adlı çakılları kaldıran şiddetli rüzgar olmuştur. ⁴⁹

5. Şehrin Su Kaynakları ve Zemzem Kuyusu

a. Şehrin Su Kuyuları

Kusay'ın Kureyşlileri bir araya toplamasından ve Mekke'ye girmesinden önce Kureyş Kabilesi dağ başlarındaki havuz ve sarnıçlardan su içerdi. Onların ayrıca Lüeyy b. Ğalib tarafından Harem'in dışında kazılmış el - Yūsîre; Murre b. Ka'b tarafından Arafata yakın bir yerde kazılmış er - Reva kuyuları vardı. Daha sonra Kilab b. Murre, Mekke dışında Humme, Rumme ve el - Cefr adlı kuyuları kazdı. Sonra Kusayy b. Kilab, el - Acûl adını verdiği bir kuyu kazdı. Burasını su ihtiyacının karşılanacağı bir yer haline getirdi. Kusayy'nin ölümünden sonra Benî Naşr b. Muaviye kabilesinden bir adam el - Acûl kuyusuna düştü. Bunun üzerine kuyu kullanılmaz oldu. ⁵⁰

Mekke'de akarsu ve yağmur suyu yoktur. ⁵¹

Mekke'deki kuyular şunlardır:

1. Acul Kuyusu: Rivayete göre Kusayy hacılar için derilenden yapılmış havuzlarda su

46. Hamidullah, Muhammed; II, 887.

47. Ş. Sami; VI, 4386

48. el - Ezrakî; 179.

49. el - Ezrakî; 182.

50. Belazuri; 69.

51. Yakut el - Hamevi; Mu'cem'ül - Buldan, V, Kahire - 1906 - s. 187.

içirindi. Suyu Mekke'nin dışındaki kuyulardan getirtirirdi. Kusay sonra Umm-i Hani binti Ebi Talib'in evinde Acûl'u kazdı. Bu Mekke'de kazılan ilk su kuyusudur. ⁵²

2. Taviyy Kuyusu: Zemzem kuyusu kazılmadan önce Mekke'de bir takım kuyular vardı. Abd-i Şems b. Abdi Menaf Taviyy kuyusunu kazdırdı. Burası Mekke'nin yüksek yerlerinde Beyza'nın yanında Muhammed b. Yusuf es - Sekaff'nin evindeki kuyudur. ⁵³

3. Bezzer Kuyusu: Haşim b. Abdi Menaf, Bezzer'i kazdı. Bu Müstenzer'in yanındaki bir kuyudur. Ebu Talib boğazının ağzında Handeme dağının eteğindedir. ⁵⁴

4. Seclé (Sicille) Kuyusu: Burası Mutim b. Adıyy b. Nevfel b. Abdi Menaf'ın su kuyusudur. Bir rivayete göre de Seclé'yi kazın kimse Haşim değildir. Ancak Kusayy kazmıştır. Daha sonra Mutim orayı Esed b. Haşim'den satın aldı. ⁵⁵

5. Hafer Kuyusu: Umeyye b. Abdi Şems kendisi için kazdı. ⁵⁶

6. Sukayye Kuyusu: Burası Beni Esed kuyusudur. Esed b. Abduluzza kazdı. ⁵⁷

7. Ummü Ahrad Kuyusu: Beni Abdudhar kazdı. ⁵⁸

8. Sünbüle Kuyusu: Beni Cumah kazdı. Bu Halef b. Vehb'in kuyusudur. ⁵⁹

9. Gamr Kuyusu: Beni sehm kazdı. Beni Sehm'in kuyusudur. ⁶⁰

52. İbn-i Hişam; I, 202., el -Ezrakî; 101., Esed, Mahmud; 114.

53. El - Ezrakî; 101., Eyüp Sabri Paşa; 310., İbn-i Hişam; I, 202.

54. İbn-i Hişam; 202., Eyüp Sabri Paşa; 310., Belazurî; 70.

55. Belazurî; 70., el - Ezrakî; 101., İbn-i Hişam; I, 203

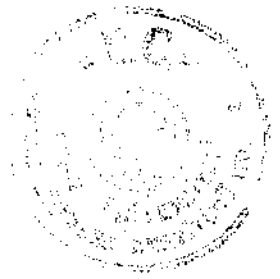
56. Eyüp Sabri Paşa; 310.

57. Belazurî; 71., İbn-i Hişam; I, 203.

58. Eyüp Sabri Paşa; 310., Belazurî; 71.

59. Belazurî; 71., İbn-i Hişam, I, 203., Eyüp Sabri Paşa; 310.

60. Eyüp Sabri Paşa; 310., Belazurî; 71., İbn-i Hişam; I, 203.

10. Hümm Kuyusu: Mürre b. Kab. b. Luayy'nin kuyusudur. ⁶¹

11. Hümm Kuyusu: Beni Kilab b. Mürre'nin kuyusudur. ⁶²

12. el - Hafir Kuyusu: Beni Adiyy Kabilesi bu kuyuyu kazdı. ⁶³

13. Sukya Kuyusu: Beni Mahzum kabilesi kazdı.

14. Süreyya Kuyusu: Beni Teym Kabilesi kazdı.

15. en - Naka Kuyusu: Beni Amir b. Lüeyy kabilesi kazdı. ⁶⁴

16. İkrime Kuyusu: İkrime b. Halid b. el - Azîb. Haşim b. el - Muğire'ye nisbet edilmiş

17. Amr Kuyusu: Amr b. Abdillâh b. Safvan b. Umeyye b. Halef el - Cümahi'ye nisbet edilmiştir.

18. Huveytib Kuyusu: Huveytib b. Abdiluzza b. Ebi Kays'a nisbet edilmiştir. ⁶⁵

19. Şerzeb Kuyusu Bekkar Kuyusu, Verdân Kuyusu, Sikaye-i Sirac, el - Esved Kuyusu, el - Berud Kuyusu ⁶⁶, Cürab Kuyusu, Melkum Kuyusu ⁶⁷ vardır.

61. İbn-i Hişâm; I, 203.

62. Belazurî; 70., İbn-i Hişâm; I, 203.

63. Belazurî; 72.

64. Belazurî; 72.

65. Belazurî; 72 - 73.

66. Belazurî; 73.

67. İbn-i Hişâm; I, 202.

b. Zemzem Kuyusu

Kuyu İsmail b. İbrahim (A. S.)'ın küçük iken susadığı zaman Allah'ın O'na su içirdiği kuyu idi. Anası onun için bir su aramağa koyulmuştu. Fakat bulamamıştı. Allah'a dua eder ve İsmail için ondan yardım dilerken Safa'ya doğru gitti. Sonra Merve'ye geldi. Yine dua edip gezindi. Allah Cebrail'i gönderdi. O'da yere topuklarını vurunca su çıktı. Sonra İsmail'in anası yarıcı hayvanların seslerini, işitince çocuğu için onlardan zarar gelir diye koşarak geri geldi. İsmail'i eliyle çukurun altından suyu açar ve içerken buldu. Böylece anası orayı küçük bir çukur yaptı. ⁶⁸

Cürhüm Mekke'den göç ettikleri zaman o kuyunua üstünü örtmüşlerdi. ⁶⁹

Abdumuttalib Hicir'de uyumaktayken kendisine birisinin geldiğini ve şöyle dediğini rivayet ediyor.

- Tibe'yi kaz.
- Tibe nedir? dedim.

Sonra o görünen kayboldu. Ertesi gün olduğu zaman yatağıma döndüm uyudum. Yine bana geldi ve:

- Berre'yi kaz, dedi.
- Berre nedir? dedim.

Sonra yine kayboldu. İkinci gün yatağıma döndüm ve uyudum.

Bana geldi dedi ki:

- Madnuneyi kaz.
- Madnune nedir? dedim.

Sonra yine kayboldu. Diğer gün yine yatağıma döndüm ve uyudum. Yine bana geldi ve dedi ki:

- Zemzemi kaz.
- Zemzem nedir? dedim. Dedi ki:

68. el - Ezrakî; 326 - 327., Bodley, 20 - 21., Ebûl Ala Mevduî; Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı, II, İstanbul - 1983, s. 43., İbnü'l-Esir; El - Kamil Fî't-Tarih Tercümesi İslâm Tarihi, I, İstanbul - 1985, s. 19 - 21.

69. El - Ezrakî; 328., İbn-i Hişam; I, 155.

Suyu asla bitmez ve dibine ulaşmaz. Hacılara su içürsün. O işkembe ile kan arasındaki kanatlarında beyazlık bulunan karganın didiklediği yenedir. Karıncanın yuvasının yanındadır.⁷⁰

Zemzeme Tibe denildi. Çünkü o İbrahim'in çocuklarından erkek ve kadınlar içindir. Zemzeme Berre denildi. Orası iyilere bollaşta. Kötülere noksanlaşta. Zemzeme Madnune denildi. Çünkü müminlerin dışında üzerine cimrilendi.⁷¹

Abdumuttalib belirtilen yere geldi. Kazmaya başladı. Sonra kuyu ortaya çıktı.⁷²

Zemzem Kureyş kabilesinin iki putu İsaf ve Naile arasında kurban kestikleri yerin yanında idi.⁷³

Allah'ın verdiği berekete bakın ki milyonlarca insan bu kuyudan su içtiği halde kuyu ne kuruyor, ne tüketiyor.

Kuyunun 134 kadem 3 pus derinliği vardır. Her zaman 45 kadem suyu bulunur. Ağız 8 kadem genişliğindedir. (Bir kadem yarım arşın bir pus ise 254 cm'dir.)⁷⁴

Mutim b. Adiy, Zemzem kuyusunun yan tarafına deriden yapılmış bir su havuzu koydurdu ve zemzem kuyusundan buraya su çekip doldurmak için müsaade istedi. Abdumuttalib'de onun bu isteğini uygun bularak müsaade etti. Abdumuttalib'in birçok develeri vardı. Hac mevsimi gelince develerini toplar sütlerini sağıp zemzem kuyusunun civarına yerleştirilen deri havuzlara aktarıp ve bal ile karıştırdıktan sonra hacılara dağıttı. Zemzem suyu o zaman çok ağır bir su idi. Onun ağırlığını gidermek için Abdumuttalib kuru üzüm satın alıp onu zemzem kuyusunun içine atarak incelttikten sonra hacılara dağıttı.⁷⁵

70. El - Ezrakî; 329, İbn-i Hişam; I, 196 - 197.

71. El - Ezrakî; 329. , İbn-i Hişam; I, 197 (Dipnot 176 - 178).

72. El-Ezrakî; 329 - 330., Ebu'l Ala Mavduî; II, 73.

73. Ebu İshak İbrahim b. Muhammed b. Fârisi İstahri Maruf bil-Kerhî; Mesalik-i Memalik, Beyrut - 1927, s. 73., El-Ezrakî; 329.

74. Olgun, Tahirü'l-Mevlevî; Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri, II, İstanbul - 1974, s. 14.

75. El - Ezrakî; 101 - 102.

İbn-i Abbas zamanında zemzem kuyusunun üzerinde iki havuz bulunuyordu. Havuzlardan biri zemzem kuyusu ile Haceru'l - Esved arasında bulunuyordu ki bu havuzdan su içiliyordu. Diğer havuz ise bu havuzun arka tarafında bulunmaktaydı ki bundan da abdest alınıyordu. Abdest alınan havuzun bir lağımı vardı ki Safa kapısı tarafından sular bu lağıma akıyordu. ⁷⁶

II. Tarihi Gelişim

1. Haşim b. Abdi Menaf'a Kadar Mekke

Hız. Muhammed'in doğumu ile Mekke, tarihçilerin dikkatini üzerine çekmiştir.

Mekke ahalisi kendilerinin müsterek bir ceddin geldiklerini iddia ederlerdi. Buna Kureyş veya Fihri, bazan Kureyş Lakabı el - Nadr derlerdi. Kinane köküne bağlanan bütün kabileler arasında en az varlıklı olan kollardan birini teşkil ediyorlardı.

Cürhümlüler Mekke'de azdılar. Haram olanları helal kıldılar. Mekke'ye gelen yabancılara zulüm ettiler. Kabe'ye hediye edilen Kabe'nin mallarını yediler. Böylece onların durumu kötüleşti. Beni Bekr b. Abd-i Menat b. Kinane ve Huzaa'dan Gubşan bunu görünce onlarla harp ilan ettiler. Beni Bekr ve Gubşan Cürhümlülere galip geldiler. Cürhümlüleri Mekke'den sürdüler. ⁷⁷

Bunun üzerine Amr b. Haris b. Mudad el - Cürhümi Kabe'nin altın dökme iki geyiğini ve rüknün taşını çıkarttı. Onları zemzem kuyusuna gömerek zemzem kuyusunu da toprakla doldurdu. Onunla birlikte Cürhümlüler Yemen'e doğru ayrılmış gittiler. Mekke'nin idare ve mülkünden ayrılmaları üzerine şiddetli bir hüznü hüzündendiler. ⁷⁸

Sonra Huzaa'dan Amr b. el - Haris el - Gubşani beytin idaresini Beni Bekr b. Abd-i Menat olmaksızın üstlendi. ⁷⁹

Kureyş ise; o zaman çözülmüş dağınık birbirinden kopuk cemaatler halinde ve kavimleri Beni Kinane'den içinde birbirinden ayrılmış bir takım aileler olarak bulunmaktaydılar. ⁸⁰

76. El - Ezrakî; 342.

77. Çağatay, Neşet; İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi, Ankara - 1939, s. 85., İbn-i Hişam; I, 158.

78. İbn-i Hişam; I, 159., El - Ezrakî; 81.

79. İbn-i Hişam; Es-Sıbetü'n-Mebeviyye (Çev. Prof. Dr. İzzet Hasan - Prof. Dr. Neşet Çağatay), Ankara - 1992, s. 70.

80. İbn-i Hişam; I, 165.

Beytin idaresi Huzaa kabilesi ile devam etti. Nihayet onların en sonuncusu Huleyl b. Habeşiyye (Hubşiyye) b. Selul b. Kab. b. Amr el - Huzai oldu. ⁸¹

İsmail oğulları onlara gelerek civarlarında oturmak istediler. İsmail oğulları, Huzaahlılarla Cürhümlülerin yaptıkları savaşa katılmamışlardı. Huzaa Kabilesi İsmail oğullarının o civarda kendileri ile beraber komşu olarak oturmalarına müsaade ettiler. ⁸²

Kusay b. Kilab buluş çağına erdikten sonra Kuzaa topraklarını terkederek hac döneminde Mekke'ye gelmiş ve geri dönmemiştir. Daha sonra Huleyl b. Habeşiyye b. Selul el - Huzai'nin kızı "Habba" ile evlendi. Huleyl o zaman Kabe'nin idarecisi durumundaydı. ⁸³ Habba'nın Kusay'dan Abdüddar, Abd-i Menaf, Abdül - üzza ve Abd isimli dört erkek çocuğu dünyaya geldi. ⁸⁴

Abduddar bunların en büyüğü idi. Huleyl hasta olunca Kabe'nin anahtarını Kusay'a verdi. Kusay Kabe'nin işlerine bakıktan sonra artık Huzaa'lıların Kabe'den adları silindi. Huleyl vefat etmeden önce Kabe'nin idaresini Kusay'a verdi ve anahtarı da teslim etti. Huleyl vefat edince Huzaa'lılar Kabe'nin idareciliğini Kusay'a bırakmamak için Kabe'nin anahtarını Habba'nın elinden aldılar. Kusay Kureyş ve Kinane oğullarından yardım istedi. Kureyş yardım edeceğine söz verdi. Kusay ayrıca ana tarafından akrabalarına haber göndererek yardımlarını istedi. Kusay'a yardım etmek için Kuzaahlılar hac mevsiminde yola koyuldular. Haclarını ifa ettiler. Haclarının son günü Kuzaahlılardan bir kaç kinse Huzaahlılara giderek anahtarı Kusay'a teslim etmelerini istediler. Huzaahlılar anahtarı teslim etmeyince iki kabile arasında savaş çıktı. ⁸⁵

İki taraf Mina'da iki dağ arasındaki vadide birbirleriyle harbetmeye başladılar. Harem'in dokunulmazlığı çiğnendiği için buraya "Mefcer" adı verilmiştir. İki kabile çok şiddetli muharebe yaptılar. Mudar kabilesi ile Yemenli hacılar ise bu savaşta sadece seyirci kaldılar. Savaş bir müddet devam ettikten sonra iki taraf aıdaştılar. Diğer kabileler tarafından iki tarafa da Harem içinde kan sıkırtmanın hata olduğunu hatırlattılar. Uzlaşmak için Yemer b. Avf b. Ka' b b.

81. El - Ezrakî; 89, İbn-i Hişam; 165.

82. El-Ezrakî; 84

83. El - Ezrakî; 91 - 92. İbn-i Hişam; I, 165.

84. El - Ezrakî; 92.

85. El - Ezrakî; 93.

Amir b. Elleys b. Bekr b. Abd-i Menaf b. Kinane'yi hakem tayin ettiler. İki tarafta Kabe'nin etrafında toplandılar. Her iki kabilenin ölüleri sayıldı. Huzaa kabilesinin ölülerinin sayısı Kureyş, Kuzaa ve Kinane kabilelerinin tümünün ölülerinin sayısından fazla çıktı. Halbuki Kinane kabilesinin tamamı harbe katılmamıştı. Yamer b. Avf şöyle dedi: "Aranızdaki kan davasını şu iki ayağımın altında çiğniyorum. Hiçbir kimsenin kan davası gütmeye hakkı yoktur. Kusay'ın Kabe'nin perdedân ve Mekke'nin idarecisi olmasına, bu hususta ona kimsenin müdahalede bulunmamasına, Huzaahlıların Mekke'den çıkarılmalarına, Huleyl'in bu görevleri ona vermesine hükmediyorum." O günden sonra Huzaa kabilesi Kabe'nin ve Mekke'nin idaresini Kusay'a bırakıp Mekke'den ayrıldılar.⁸⁶

Kusay, Mekke'nin emiri olduktan sonra Kureyş Kabilesinden olup başka başka yerlerde oturan bütün kavmini davet ederek Mekke'de bir araya topladı. Kusay bunları da hükmü altına alarak uzun süre Mekke'de kaldılar. Nihayet Kusay ihtiyarladı ve Mekke ile Kabe'nin işleri idare etmekten acz duruma geldi. Mekke'nin idari işlerini Abduddar ve Abd-i Menaf arasında taksim etti.⁸⁷

Daha sonrakı Abd-i Menaf b. Kusay'ın çocukları ile Abduddar b. Kusay'ın çocukları Mekke'deki idari görevlerin paylaşılmasında birbirine karşı bir sürtüşme içine girdiler. Böylece Kureyş dağıldı.⁸⁸

Beni Abd-i Menaf idaresini en yaşlı olan Abdü Şems b. Abd-i Menaf ele aldı. Beni Esed b. Kab ve Beni Haris b. Fihri b. Malik b. Nadr, Beni Abd-i Menaf ile birlikte idiler. Beni Abd-i Menaf güzel koku dolu bir çanak çıkarttı. Onu Kabe'nin yanındaki mescitte ahdeleşmek için koydular. Sonra kavim ve Abd-i Menaf yanlıları ellerini çanağın içine batırıp ahdeleştiler. Sonra ellerini Kabe'ye südüler. Böylece buna MUTEYYEBUN Antlaşması denir.⁸⁹

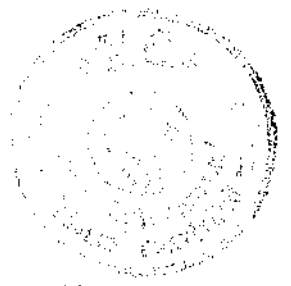
Beni Abduddar'ın idaresini de Amir b. Haşim b. Abd-i Menaf b. Abduddar ele aldı. Beni Mehzum b. Yakaza b. Mune, Beni Sehum b. Amr b. Husays b. Kab, Beni Cumah b. Amr b. Husays b. Kab ve Beni Adıyy b. Kab ise Beni Abduddar ile birlikte idiler. Beni Abduddar ve

86. El - Ezrakî; 93-94. , İbn-i Hişam; I, 172.

87. Çağatay; Arap Tarihi, 87 - 91. , El - Ezrakî; 94 - 97. , İbn-i Hişam; I, 172.

88. İbn-i Hişam; I, 180 - 181.

89. İbn-i Hişam; I, 181.

müttefikleri Kabe'nin yanında te'kitli bir yemin ile akid ve ahitleştiler. Böylece bu ahitleşmeye AHLAF (Yeminliler) dendi.⁹⁰

Amir b. Lusyy ve Muharib b. Fihr iki guruptan hiçbirisiyle olmadılar.⁹¹

Kabileler arasında dayanışma ve yardımlaşma kuruldu. Beni Abd-i Menaf Beni Sehm için, Beni Ezed Beni Abduddar için, Zühre Beni Cumah için, Ben-u Teym Beni Mahzum için, Benu Hariz b. Fihr Beni Adiiyy b. Kab için silahlandırılıp donatıldı. Kabileler savaş için antlaşmışken birdenbire birbirlerini banşa çağındılar. Beni Abd-i Menaf'a Sikaye, Rifade verilip Beni Abduddar'da Hicabe, Liva ve Nedve kalması şartı ile aralarında barış yapıldı.⁹²

2. Haşim b. Abd-i Menaf Dönemi ve Sonrası Mekke

Ben-i Abd-i Menafın uhdesinde olan Sikaye ve Rifade görevleri Haşim b. Abd-i Menaf'ın eline geçti. Çünkü Abd-i Şems çok sefere çıkan biriydi. Mekke'de çok az kalırdı. Fakir ve çoluk - çocuk sahibi idi. Haşim varlıklı bir kimse idi. Haşim Kureyş kabilesi için Şam , Yemen (Yaz - Kış)⁹³ seferlerini düzenleyenlerin ve Mekke'de Tird yemeğini yedirenlerin ilki idi. İsmi Amr idi. Haşim kavmi için Mekke'de ekmek ufaladığından bu ismi aldı. Sonra Haşim b. Abd-i Menaf, Şam topraklarından Gazze'ye ticaret amacıyla gittiği bir sırada öldü. Ondan sonra Sikaye ve Rifade görevlerini Muttalib b. Abd-i Menaf ele aldı. Haşim Medine'de Selma Binti Amr ile evlendi. Selma Şeybe'yi doğurdu. Şeybe'nin ismi daha sonra Abdulmuttalibdir. Haşim onu buluğa yakın bir çağa gelinceye kadar anasının yanında bıraktı. Haşim öldükten sonra amcası Muttalib Şeybe'yi Mekke'ye getirdi. Muttalib'in yanında Şeybe'yi görünce Şeybe'ye Abdulmutsalib (Muttalibin kölesi) ismini verdiler.⁹⁴

Muttalib, Yemen topraklarında Redman'da öldü. Sonra Abdulmuttalib b. Haşim Sikaye ve Rifade'yi amcası Muttalib'den devr aldı. Kavminin adetlerini devam ettirdi. Kavmi O'nu çok sevdi. Kıymeti ve şerefi kavmi içinde çok arttı.⁹⁵

90. İbn-i Hişam; I, 181 - 182.

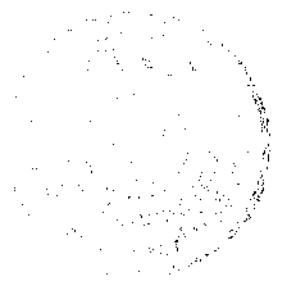
91. İbn-i Hişam; I, 181.

92. İbn-i Hişam; I, 182.

93. Kureyş Suresi : 1 - 4.

94. Çağatay; Arap Tarihi, 92., İbn-i Hişam; I, 186 - 189.

95. Çağatay; Arap tarihi, 92., İbn-i Hişam; I, 189 - 195.

3. İslâmi Dönemde Mekke

Abdullah b. Zübeyr, Yezid b. Muaviye'ye biat etmekte gecikince onlardan korktu ve Harame sığınmak için Mekke'ye geldi. Dostlarını toplayarak onlara Yezid b. Muaviye'nin kusurlarını açıkladı. İnsanları Yezid'e itaat etmekte men ediyor ve bütün halk da onun etrafında toplanıyor. Bu haberi Yezid duyunca Abdullah b. Zübeyr'i elikolu bağlı olarak huzuruna getirtceğine yemin etti. Yezid Şamlılardan birini İbn-i Zübeyr'e elçi olarak gönderdi. İbn-i Zübeyr düşünmek için zaman istedi. İbn-i Zübeyr annesi Esmâ binti Ebî Bekr es - Sıddık ile meşvure etti. Annesi oğlunun Yezid'in huzuruna eli kolu zincirli olarak çıkmasına ıza göstermedi ve: "Ey oğlum şerefli olarak yaşa şerefli olarak öl. Beni Ümeyye'ye şerefine oynama fırsatını verme. Şerefle ölmek, şerifi ile oynanarak yaşamaktan daha güzeldir." dedi. Bu nasihatı güzel buldu.⁹⁶

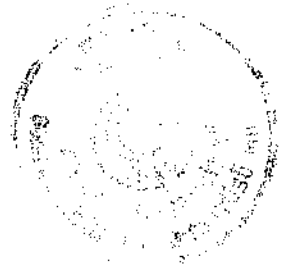
Yezid'in İbn-i Zübeyr üzerine göndermek üzere bir ordu hazırladı. Yezid, Müslim b. Ukbe kumandasında Şamlılardan meydana gelen bir orduyu gönderdi. Medine'deki isyanları bastırdıktan ve itaat altına aldıktan sonra Mekke'de bulunan İbn-i Zübeyr'in üzerine yürüdü. Müslim b. Ukbe yolda hastalanarak öldü. Yezid, Husayn b. Numeyr'i ordu komutanı olarak atadı. Husayn b. Numeyr, Mekke'ye gelince İbn-i Zübeyr'le günlerce harb etti. İbn-i Zübeyr ise adamlarını toplayarak Mescid-i Haram'a ve Kabe'nin civarına sığındı. İbn-i Zübeyr Mescid-i Haram'da çadırlar kurdurdu. Husayn b. Numeyr, Ahmer Dağı ile Ebu Kubeys Dağı'na mancırıklar dikerek İbn-i Zübeyr'in askerlerine karşı taş atıyor ve attıkları taşlar Kabe'ye isabet ediyordu. İbn-i Zübeyr'in askerlerinden biri çadırlardan birinde ateş yaktı. Yanan ateşten bir kıvılcım uçarak Kabe'nin örtüsünü tutuşturdu. Bir sıra ağaçtan kısımları olan Kabe yandı. Bu arada Yezid'in ölüm haberi geldi. Kabe ve Haceru'l - Esved yandı.⁹⁷

Kabe'nin yanmasından dolayı gerek Mekkeliler, gerekse Şamlılar Kabe'nin bu durumundan korktular. Husayn, İbn-i Zübeyr'i muhasara etmiş durumdaydı. İbn-i Zübeyr, Husayn b. Numeyr'e Kureyş ve diğer kabilelerden müteşekkil bir heyet gönderdi. O Heyet de " Kabe'nin yanmasının müsebbibi sizlersiniz." Onlarda bunu inkâr ettiler. Heyet devamla: " Emirel - Mürininin Yezid öldü, sen neden harbediyorsun. Şam'a dön. İkinci Muaviye'nin ne emir ve receğine bak. Hem bütün insanlar onun hilafetinde ittifak edip etmedikleri malûm değildir." diyerek onu kendi lehlerine yumuşattılar. Nihayet Husayn Şam'a geri döndü.⁹⁸

96. El - Ezraki; 187 - 188.

97. Hassan, Hassan İbrahim; I, 364 - 365. , Şalebî, Ahmet; Tarih-i İslâmi ve'l Haderatü'l- İslâmi, Kahire - 1982, s. 31. , El - Ezraki; 188 - 189.

98. El - Ezraki; 189.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEHİRİN FİZİKİ YAPISI

I. Şehrin Kuruluşu ve Aldığı İsimler

1. Şehrin Kuruluşu: Mekke, M. 5. asrın ortalarında kurak, dar ve uzun bir vadide Zemzem kuyusunun yakınında kurulmuştur. ⁹⁹

Kuruluşu Milattan 1692 sene önce yaşamış bulunan İbrahim (A. S.) ile oğlu İsmail (A. S.) zamanına rastlar. ¹⁰⁰

Bugünkü Mekke, Peygamberimizin ecdadından Kuss b. Kilab tarafından kurulmuştur. ¹⁰¹

Kabe, Mekke için gerçekten Allah'ın bir lütfü idi. Çünkü bu yer, insanlara da bir imtiyaz sağlamıştı. Kabe'nin idaresi Huzaa'lılardan sonra Kinane'nin küçük bir kolu olan Kureyş Kabilesine geçmişti. Kureyş'in atası Kusay, Kabe'deki görevleri yeniden düzenledi. Bu İslâmın ortaya çıkmasına kadar sürdü. ¹⁰²

Bu sistem Yunan sitelerinde ya da Rönesans Devri İtalyan şehirlerinde gördüğümüz bir "Ticaret Cumhuriyeti"ne benziyordu. ¹⁰³

İmar'ın esasları Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'e kadar dayanır. Hz. İsmail ile evladı ve torunları cadırlar ve abalar altında yaşamışlardır. H. 2 Asır önce Şam tarafından Mekke'ye dönen Kuss b. Kilab Kabe'nin etrafında meskenler inşasıyla o mübarek sahaya bir şehir haline getirdi. ¹⁰⁴

Arap diyarı Mekke'de başlar. Çünkü Kible oradadır. Oraya Ummul-Kura denir. Başka ırkların karışmadığı tek Arap vatanıdır. ¹⁰⁵

99. Hasan, Hasan İbrahim; I, 64.

100. El - Ezraki; 10

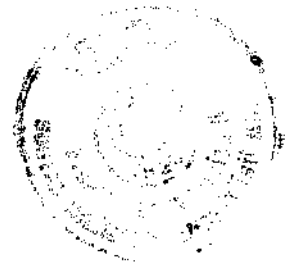
101. Olgun, Tahiri'l - Mevlevi; II, 14.

102. Şirvani, Harun Han; İslâm'da Siyasi Düşünce ve İdare (Çev. Kemal Kuşçu), Ankara - 1965, s. 25.

103. Sezer, Baykan; Toplum Farklılaşması ve Din Olayı, İstanbul - 1981, s. 153.

104. Olgun, tahiri'l- Mevlevi II, 14 (Dipnot-8)

105. Ebu İshak, 12.

Ot ve ekin bitmeyen bir vadiye kurulmuştur. ¹⁰⁶

Oldukça kurak, alabildiğine sıcak, sulan kıt, dağlarla çevrili, sakinlerinin dışardan gelen gıda maddeleri ile ihtiyaçlarını temin ettiği bir muntika Mekke muntikasıdır. Burada belirtildiğine göre Ziraate elverişli olmayan bir vadidir. ¹⁰⁷

Mekke'nin önemli bir merkez oluşu Kabe'nin Mekke'de bulunmasından kaynaklanmaktadır. Mekke, kutsal bir şehir olarak kan dökmenin yasak edildiği "Haram" bir muntika kabul ediliyordu. Haram muntika olması nedeniyle Mekke halkı sürekli güvenlik içinde yaşamışlardır. ¹⁰⁸ Mekkelilerin bu güvenliğine birinci derecede Mekke'nin kutsallığına dayanmaktadır. ¹⁰⁹

Resulullah bir hutbesinde şunları söylemiştir: "Ey insanlar Mekke haremdir. Ahşaban adlı iki dağın arasındaki bölge buraya dahildir. Benden önce ve sonrakilere orada kan akıtmak helal edilmemiştir. Bana da günün bir saati hariç, savaş ve kan akıtmak helal değildir. Mekke'nin otu biçilmez, ağaçları kesilmez, avları korkutulmaz, bulunmuş eşyası alınmaz, yalnızca sahibinin bilinmesi veya bulunması için alınabilir. Abbas; " Ayrık otu müstesnadır; çünkü bu ot kuyumcularımız ile demircilerimize ve evlerimizin temizliğine gereklidir" deyince Resulullah (S.A.V.): "Ayrık otu hariçtir" dedi. ¹¹⁰

2. Mekke'nin aldığı isimler:

Yakut Mücem'de şöyle der: Mekke Allah'ın "Beytü'l-Haramı'dır. ¹¹¹

Eski Romalıların parlaklığı dönemlerinde Makoraba ismiyle de bilinirdi. ¹¹²

106. Ahmed Emin; Fecrül-İslâm, (Terc. Ahmet Sendaroğlu), Ankara - 1976, s. 29

107. İzzet Derveze; Asrın - Nebi - Ku'an-a Göre Hz. Muhammed'in Hıyatı, (Terc. Mehmet Yoleu), I, İstanbul - 1989, s. 21.

108. Ankebut 67.

109. İzzet Derveze; I, 31 - 32.

110. Belazvi; 60 - 61.

111. Yakut el - Hamevi; Mü'cem u'l-Buldan, VII, Kahire - 1906, s. 133. , Algül, Hüseyin; I, 83., El-Maverdi, İmam Ebu'l Hasan; el - Ahkam u's - Sultaniyye, İstanbul - 1976, s. 177.

112. Eyüp Sabri; 33

Bazıları Cabbarlar bu bölgeye hakim olduğu için Mekke diyorlar. İnsanlar kalabalık olduğu için Mekke demişler. Şarki b. Kuttamî şöyle demiştir: Mekke denmesinin sebebi; Arablar cahiliyye döneminde bizim hacımız tamamlanmıyor. Gelip Kabe'nin etrafında dönüp alkış çalmamız gerekir diyorlardı. Bu nedenle Mekke denmiştir. Bazıları da Mekke denmesinin sebebi iki büyük dağın arasında olmasındandır. Bazıları insanlar kalabalık olduğu için bazıları da çeşitli yörelerde insanların gelip orada ibadet ettikleri için Mekke denmiştir. Bazıları da günahları emip günahdan arındığı için Mekke denmiştir. ¹¹³

Şehrinin adının "Mekke" Kabe'nin adının da Bekke olduğu rivayet edilir. Bazıları "Mekke'nin" "Bekke" karşılığı olduğunu kabul eder. ¹¹⁵ Mekke'nin haram beldenin Bekke'nin ise sadece Mescid-i Haram'ın ismi olduğu da söylenir. ¹¹⁶

Bu şehir Allah tarafından da "Ümmül-Kura" (Mekke, Ümmül - Kura halkını ve çevresinde bulunan tüm insanları korkutman için... (Enâm: 92) ismiyle isimlendirilmiştir. ¹¹⁷

El - Beledü'l - Emin (Andolsun İncire, zeytin, Sina dağına bir de bu emin şehre " el-Beledü'l-Emin" ki...) (Tin:1-3) ve el - Beytü'l - Atik (Sonra kirlerini atsular, adaklarını yerine getirsinler ve kadim olan Beytü "el - Beytü'l-Atik'i tavaf etsinler.) (Hac: 28) olarak isimlendirilmiştir. ¹¹⁸

" O, sizi Mekke'nin kamında onlara karşı sizi muzaffer kıldıktan sonra onların ellerini sizden, sizin ellerinizi onlarla çekendi... " (Fetih: 24) buyurmuştur. Mekke, günahkâr olanların oradan çıkarıldığı, uzaklaştırıldığı bir yerdir. ¹¹⁹

"Şüphesiz alemler için, çok feyizli ve hayırlı ve aydınlık hidayet olmak üzere konulan ilk ev (mabe) elbette Bekke'de olmalıdır." (Ali İmran: 96) buyurulmuştur. Bekke olarak da kullanılmıştır. ¹²⁰

Şehrın kurulu bulunduğu yer " Batı Mekke", " Ummu'l - Kura" olduğu gibi ziraat yapılmayan vadi adıyla da anılmaktadır. ¹²¹

113. el - Hamevi; V, 184.

114. el - Hamevi; VII, 133. , Eriş Sabri Paşa; 36

115. el - Hamevi; VII, 133. , Esad Mahmud; 58. , Bekir, Abdulkalîk; Hz. Ali Dönemi, Ankara - 1991, s. 57.

116. El - Mâverdi; 177. , el - Hamevi; VII, 133.

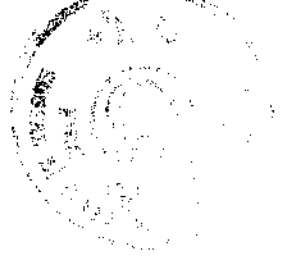
117. Hamidullah; II, 889.

118. El - Hamevi; VII, 133. , Algül, Hüseyin; I, 84.

119. El - Mâverdi; 176.

120. El - Mâverdi; 176. , Esad, Mahmud; 58.

121. Bekir, Abdulkalîk; 57. , Hamidullah, Muhammed; II, 889. ,

Mekke'nin isimleri şöyledir:

Mekke, Bekke, Umm-i Rahm, Ümmü'l-Kur'a, Zu Tuva, Salah, Kûsî, Haram, Beled, Arış Nessase, Reez, Makdese, Neşşe, Tac, Kibere, Ümmî Kûsî, Subbuha, Arş, Harem, Umm-i Rahman, el - Beledü'l - Emîn, el - Beledü'l - Haram gibi isimleri de vardır. ¹²²

II. Şehrin Çevresi

Mekke'nin etrafındaki meşhur yerler:

1. Safa - Merve: Safa ile Merve Allah'ın Kur'an-da zikrettiği iki mukaddes tepecten ibarettir: "Şüphesiz Safa ile Merve Allah'ın (emrettiği) hacm ifâ edileceği menasiktendirler." (Bakara: 156) Safa ile Merve dolaşılmadan hacm tamamlanması mümkün değildir. ¹²³

Hz. İbrahim'in oğlu İsmail ile eşi Hacer'i zenzem kuyusunun biraz üstünde, büyük bir ağacın yanına bırakıp gittikten sonra Hz. Hacer oğlunu ağacın gölgesinde yatırdı. Su tulumundan su içerek çocuğunu emziriyordu. Tulumdaki su bitince Hacer'in sütü kesildi. Hz. İsmail acıkınca orada ne bir su ne de yiyecek bir şey vardı. Hz. İsmail'in açlığı şiddetlenince açlıktan ölmek üzere olduğunu anlayınca "Safa tepesi ile Merve Tepesi arasında yürüyerek oyalansam da onun nasıl öldüğünü görmesem" dedi. Hz. Hacer Safa ile Merve arasında yürüyüşüne başladı. İşte hacılar bu sebeple Safa ile Merve arasında dolaşıyorlar. ¹²⁴

Hacerü'l-Esved ile Safa arası 262 arşın 18 parmak, Makamı İbrahim ile Safa'ya çıkan kapı ile Safa'nın ortası arası 112,5 arşındır. ¹²⁵

Safa ile Merve arasındaki mesafe 766,5 arşındır. ¹²⁶

122. El - Ezraki; 25 - 26. , Eyüp Sabri Paşa, 33.

123. El-Ezraki; 347.

124. El - Ezraki; 348.

125. El - Ezraki; 351.

126. Olgun, Tahirü'l - Mevlevî; II, 259.

2. Arafat: Mekke'nin 25 km. güneydoğusuna düşen bir ovadır. Bu geniş ovaın kenarları dağlarla çevrilidir. Bir sınırında Nemire Mescidi bulunmaktadır. Hacılar bu mescidde öğle ve ikinci namazını birlikte kılarlar. ¹²⁷ Arafat'ın hududu Batı-ı Urene üzerinde yükselen dağdan Yasık'e (Üst tarafı Kinaye'ye alt tarafı da Hüzeyl kabilesine ait olan bir yerin adıdır) doğru uzanan Urene dağlarına ve dağların Arafat Vadisi ile birleştiği yere kadar olan sahadır. ¹²⁸ Arafat'ın güneyinde Cebel-i Rahmet bulunmaktadır. ¹²⁹ Cebeli Rahme üzerinde namaz kılınan bir yer ile bir minber bulunur. Arafat, içinde zirsat yapılan yeşil bir köy idi. Mekkelilere ait evler vardı. Günümüzde bu evlerden eser kalmamıştır. Arafatta vakfe yapılan yere Urref'de denilmektedir. ¹³⁰

3. Müzdelife: Arafat ile Mina arasında bulunan bir ovadır. Yanında dağlar vardır. Burası kasaba durumundadır. Arafattan inen hacılar geceyi burada geçirirler. Meş'ar-ı Hıram burada bulunmaktadır. ¹³¹

Muzdelife'nin tamamı vakfe yeridir. Kuzah denilen bir yer vardır. Kuzah, Müzdelife'de imamın durduğu yerin sağında bir tepedir. Bu tepeye Meykade (ateş yakılan yer) de denir. Bugün bu yer sağ ve sol taraftan birer duvar ile işaretlenmiştir. Kuzah yakınında Mescid-i Ömer diye bilinen küçük bir mescid vardır. ¹³²

4. Mina: Mekke'den 7 km. uzakta bulunan bir kasabadır. Burada bulunan evler hac günlerinde kiraya verilir. Hacılar Zilhicce'nin 8. günü buraya gelir, 9. günü güneş doğuncaya kadar burada kalırlar. ¹³³ Akabe Cemresinden Muhassir Vadisi'ne kadar olan yerdir. Akabe Cemresi büyük şeytan olarak bilinen Cemredir. Mekke tarafında bulunmaktadır. Şabul - Muhacirin ve Dar'ul Emare'de burada bulunmaktadır. Ayrıca Mescid-i Hayf'da buradadır. ¹³⁴

127. Ateş, Süleyman; 154.

128. El - Ezraki; 419.

129. Ateş, Süleyman; 154.

130. El - Ezraki; 419.

131. Ateş, Süleyman; 154.

132. El - Ezraki; 413 - 415.

133. Ateş, Süleyman; 152.

134. El - Ezraki; 404 - 407.

Mina'da büyük şeytanın bulunduğu yerde suyun aktığı bir kanal bulunduğu anlaşılmaktadır.
135

Mina, Ban - Doğu istikametti dar vadi içinde bulunur ki, dik ve nebati örtüden yoksun granit kayalar arasında sıkışan vadinin kuzey tarafında Sabir ismi verilen bir dağ vardır. 136 Akabe'de buradadır. Kazaba bazılan epeyce büyük olan ve iki uzun sokak boyunca sıralanan evlerden meydana gelmiştir. Birinci cemre, orta cemre, büyük cemre (Cemretü'l - Akabe) burada bulunmaktadır. 137

5. Taif (Vadi-i Abbas) : Mekke'nin 100 km. güneydoğusunda Sürat siredağlarından "Cebel-i Gazvan"ın eteğinde bir kazabadır. Sivri bir tepenin üzerinde kalesi, geniş sokakları, pazarı, akar suları, gayet lezzetli içme suları, etrafında güzel bağ ve bahçeleri vardır. Havası mutedil ve serindir. Kışın suları donar. Hicaz bölgesinde Taif'ten soğuk bir yer yoktur. Ticareti oldukça işlektir. Taif, Mekke'ye bağlı bir nahiyedir. Üzüm, şeftali, kayısı, kavun, karpuz ve daha başka meyveler yetişir. Sebzelemin bir çok çeşidi yetişir. Sakif kabilesinin vatanı olup sonra Kureyş'ten ve diğer kabilelerden de bazı kimseler göçmüş ve yerleşmişlerdi. Peygamberin amcası Abbas'da oraya yerleşmişti. Halen Kabri oradadır. 138

6. Vadi-i Erak: Taif ve Mekke arasında Arafat'ta Nemre yakınında bir yerdir. 139

7. Hudeybiye: Cidde yolundadır. Tehabur yolu üzerindedir. Tehabur A'saş'a dökülür.
140

8. Tenazub: Hz. Ömer ile Ayyaş b. Ebi Rebia'nın hicret etmek için buldukları bir yerdir. Şimdiki Vadi-i Fatıma'da Mekke'ye 5 - 6 mil mesafedeki Şerifin üst tarafında bir yerdir. 141

135. El - Ezraki; 411.

136. Fr. Buhl; "Mina" Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, MEB., VIII, İstanbul - 1993, s. 322

137. Fr. Buhl; VIII, 322

138. Esad, Mahmud; 61.

139. Esad, Mahmud; 61.

140. El - Ezraki; 387.

141. Olgun, Tahiru'l-Mevlevi; II, 259.

9. Seref: Tenim ile Vadii Fatma arasında bulunur. Bugün buraya Nevvariye denilmektedir. ¹⁴²

10. Cummene: Tenim'de Mescid-i Aişe'nin ön tarafında bulunan yüksek bir yerin adıdır. ¹⁴³

11. Rekbe: Mekke'ye iki günlük mesafede bulunan bir çölün adıdır. Batı kısmında yukarı Hicaz dağlarının çevirdiği geniş bir düzlüktür. ¹⁴⁴

12. Tenim: Mekke ile Medine arasında Vadi-i Fatma yolu üzerinde bulunur. Bu yere girilince sağ tarafa Nuaym Dağı, sol tarafa Naim Dağı ve Vadi-i Numan burada bulunmaktadır. ¹⁴⁵

13. Bi'ri - Maune: Mekke ile Usfan arasında ve Amir ile Beni Süleym arasında bir kuyudur. Civarında olan bir Gazve ile meşhurdur. Buralar Hüzeyl Kabilesinin meskenidir. ¹⁴⁶

14. Batı-ı Mür: Mekke civarında, altı mil mesafede bir yerdir. Nahle Vadisi'ne kadar uzanır. Akarsuları, bahçeleri vardır. Huzaa kabilesinin yurdu olmuştur. ¹⁴⁷

15. Vadi-i Fatma: Mekke'ye bir konak mesafede bir nahiyedir. Akarsuları ve birçok köyleri vardır. ¹⁴⁸

16. Hıdde: Mekke ile Cidde arasında bir kasabadır. Eski ismi Hıdah'dır. ¹⁴⁹

142. El - Ezraki; 419.

143. El - Ezraki; 419.

144. El - Ezraki; 419.

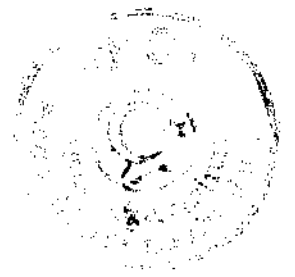
145. El - Ezraki; 386 - 387.

146. Esad, Mahmud; 61

147. Esad, Mahmud; 61

148. Esad, Mahmud; 61.

149. Esad, Mahmud; 61.

17. Edat'ü Liben: Tihame yönünde ve Yemen yolu üzerindedir. ¹⁵⁰

18. Zatü's - Süleym: Cebeli Kerra tarafında Arafat, Taif ve Yemen Yolu üzerindedir. ¹⁵¹

19. Zül-Huleyfe: Medine - Cidde yolu üzerinde bulunmaktadır. Medine'ye yakın bir yerdedir. Buraya şimdi Bir-i Ali deniliyor. Mekke'ye 465 km. dir. ¹⁵²

20. Sidre-i Attab b. Esid b. Ebil-F'x: Mekke Vadisinin selleri buradan gelir. ¹⁵³

21. Cuhfe: Hicazın kuzeyinde sahil yolu üzerinde bulunur. ¹⁵⁴

22. Yelemlem: Mekke'nin güneyinde Yemen yolu üzerinde Hicaz'ın kuzey-batı sahilinde bulunur. Mekke'ye uzaklığı 40. km. dir. ¹⁵⁵

23. Karnü'l-Menzil: Yemen yolu üzerinde olup bugün buraya Seyl adı verilmektedir. Tam karşısında Vadi-i Muharrem bulunur. Mekke'ye 44 km. uzaklıktadır. ¹⁵⁶

III. Şehrin Mahalleleri ve Kapıları:

1. Şehrin Mahalleleri

İslâmdan önce Mekke'de iki mahalle vardı. Şehrin kuzey kısmına Ma'lât (Yüksekşehir) ve güney tarafına Mâsfala (Aşağışehir) dendi. Kureyş'i teşkil eden on aile Kabe etrafında ve Ma'lâta oturdu. ¹⁵⁷

150. El - Ezraki; 387.

151. El - Ezraki; 387.

152. El - Ezraki, 387.

153. Belzuri; 78.

154. El - Ezraki; 387.

155. El - Ezraki; 390.

156. El - Ezraki; 390

157. Parmaksızoğlu, İsmet; "Mekke" Maddesi, Türk Ansiklopedisi MEB, XXIII, Ankara - 1976, s. 438., El - Hamevî; V, 187.

Mekke Şehrinin Mahalleleri:

- a. Şebike
- b. Ciyad (Ecyad): Mekke'nin alt tarafındadır.
- c. Mesfele
- d. Mualla
- e. Şa'bu Beni Haşim (Şa'bu Ali)
- f. Şa'bu Beni Amir
- g. Keşşiye
- h. Mes'a
- i. Şamiye
- k. Cebel-i Kubeyz
- l. Cebel-i Ömer
- m. Süleymaniye
- n. Şa'bul - Mevlid ¹⁵⁸
- o. Şa'bul - Bey'a, Şa'bul - Ensan ¹⁵⁹
- p. Şa'bul Havd ¹⁶⁰
- r. Şa'b-ul Ebi Dübb: Mekke'de Mualla tarafından kasaplara çalıştığı yerdir. ¹⁶¹
- s. Şa'bu Amru't-Talub: Mekke'nin aşağısında Amr kuyusunun yanındadır. ¹⁶²

Bir mahallenin içinden hayvanla gezmek veya deve yahut diğer yük ve binek hayvanları ile ağır yükler taşımak mümkün değildir. Dışardan gelen eşya ve erzak Mualla, Şebike, Mesfele Mahallelerinin caddelerinden içeri sokulur. ¹⁶³

158. Eyüp Sabri Paşası; 26. , Olgun, Tahiri'l-Mevlevî; II, 14 - 15 - Köksal, M. Asım; 79 - 80.

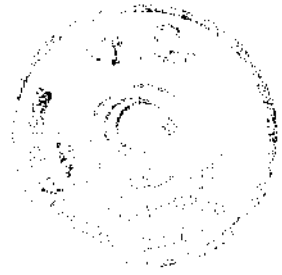
159. El - Ezraki, 427.

160. El - Ezraki; 215.

161. El - Ezraki; 430.

162. Belazuri; 72 - 73.

163. Hamavi; V, 187.

2. Şehrin Kapıları

a. Bab-ı Mualla ¹⁶⁴

b. Haretü'l - Bab ¹⁶⁵

c. Keda Kapısı

d. Küda Kapısı ¹⁶⁶

e. Şeyh Mahmud Kapısı

f. Bereketü'l-Macîye Kapısı ¹⁶⁷

g. Bab-ı Şeybe: Cahiliye devrinde Abdü-şems kapısı denen bu kapıya şimdi Babu's-Selam denmektedir. Haceru'l-Esved'in yerine konulması hususunda anlaşmazlığa düştüklerinde şeybe kapısından ilk gelen Hz. Muhammed oldu. ¹⁶⁸

IV. Şehrin Sokak ve Caddeleri

1. Şehrin Sokakları: Sokakları dolambaçlı ve dardır. Birtakım yollar dindik bir şekilde Mekke'yi kuşatan tepelerin yamaçları üzerinde yukarılara doğru yükselir. ¹⁶⁹

Sokakları dardır. Bir hayvanla gezmek yahut bir hayvanla yük taşımak güçtür. ¹⁷⁰

Mekke'nin sokakları şunlardır:

a. Zukaku'l-Mevlid: Şa'bu Beni Hâşim (Şa'bu Ali) mahallesindedir. Suk'ul - Veyl'de denir. ¹⁷¹

164. Olgun, Tahiru'l-Mevlevi, II, 14 - 15. , Memalik-i Osmaniye Coğrafyası, 411.

165. Eyüp Sabri Paşa; 26

166. Esad, Mahmud; 87.

167. Memaliki Osmaniye Coğrafyası, 411

168. Hasan, Hâsan İbrahim; I, 101.

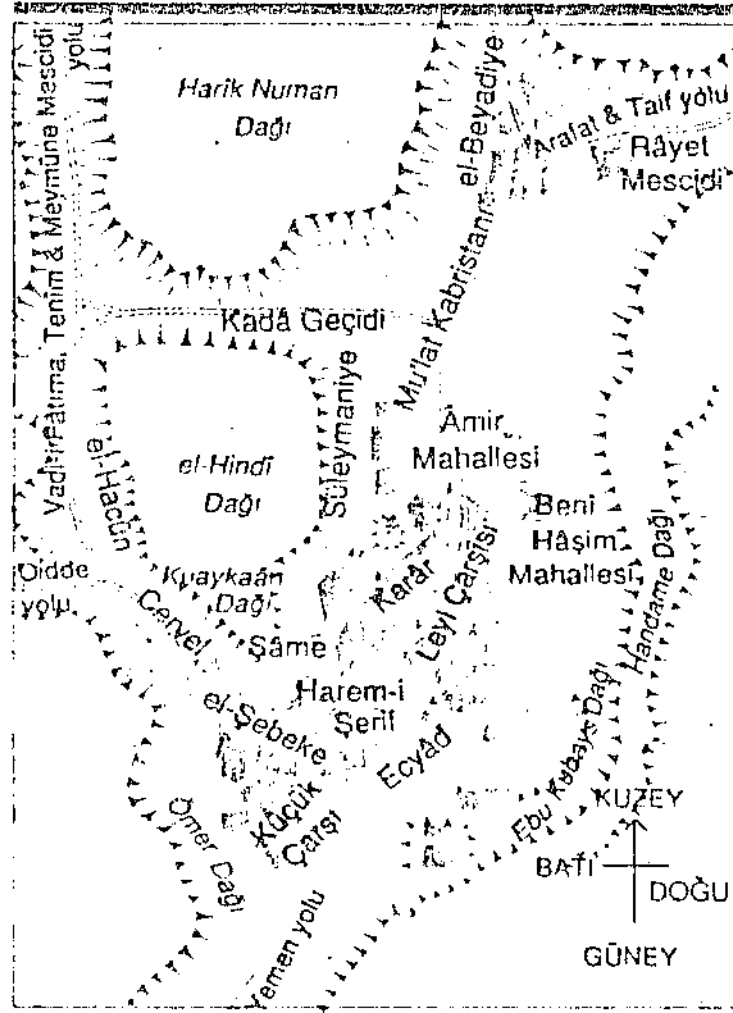
169. Bodlay; 21.

170. Eyüp Sabri Paşa; 26

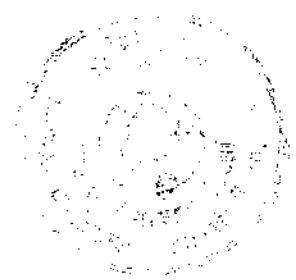
171. El - Ezraki; 424

Harita . Hz. Peygamber @ zamanında Mekke-i Mükkerreme *

* el - Farukî, İsmail Raci; el - Farukî, Luis Lamia; İslâm Kültür Atlası, (Çev. Mustafa Okan Kibaroğlu, Zerrin Kibaroğlu), İstanbul - 1991, s. 116.

b. Zukaku'l - Attarin: Hz. Hatice'nin evinin bulunduğu sokaktır. Bu eve Mevlid'i Fatma da denir. Bugün bu sokağa Zukaku'l-Hicr denilmektedir. ¹⁷²

c. Suku'l - Ganem: Mesfele Tepesinin bulunduğu yerdir. Mekke'nin fethinde Hz. Peygambere burada halkın biat ettiğine inanılmaktadır. ¹⁷³

d. Hannatin (Buğday Pazarı): Esved b. Ebil-Buhteri b. Haşim b. el - Haris b. Esed b. Abdiluzza'nın kuyusu ve kapısının önündedir. ¹⁷⁴

e. Mecinne: Mekke'nin aşağı kısmında Merruz -Zahran'da bir sokağın adıdır. ¹⁷⁵

f. Cervel: Mekke'nin batısındadır. ¹⁷⁶

g. Suku's - Sağır ¹⁷⁷

2. Şehrin Caddeleri: Mekke'nin büyük bir caddesi vardır ki şehri batıdan doğuya doğru keser ve geçtiği yerlerde değişik isimler alır. Batıdan itibaren Cervel ve başladığı yerde Haretü'l-Bab, sonra Şebike, Harem-i Şerif'in kuzeyine gelince Şamiye, sağ tarafına dönünce Suku's Sağır, Ciyad, Safa'ya varınca Mesa sonra Kuşeyşiyye (Keşşiye) sonra Sûku'l-Leyl, sonra Gazze namını alan Babı Muallaya varır. ¹⁷⁸

V. Mekke'de Bitki Örtüsü

Mekke'nin tümünde meyveli ağaç yoktur. Çöl ağaçları vardır. Harem bölgesinde ise dağınık bir şekilde çok az sayıda humma ağaçlarının dışında meyveli ağaç yoktur. ¹⁷⁹

172. El - Ezraki; 424.

173. El - Ezraki; 424.

174. Belazuri; 72.

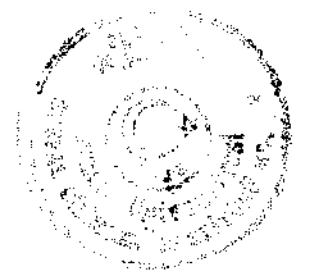
175. El - Ezraki; 177 (Dipnot - 70).

176. Olgun, Tahirul - Mevlevi; II, 14-15

177. Olgun, Tahirul Mevlevi; II, 14-15.

178. Olgun, Tahirul Mevlevi; II, 14 - 15.

179. el- Hamevi; V, 187.

Semur denilen dikenli ağaçlar vardır. ¹⁸⁰

Muhammed b. Ubbah b. Cafer'den rivayet edildiğine göre peygamber (S. A. V.) şöyle buyumuştur: " Urene ve Merr'de bulunan iki yeşil bitki kesilmez. Bunlardan biri Erak ağacı diğeri Sedir ağacıdır. ¹⁸¹

Sedir ağacının meyvesi Suudi Arabistan kirazıdır. Ayrıca Erak ağacının ve Uşruk ağacının meyvelerinin de olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Sinameki ağacı, üzüm çubuğu, sıldan otu ve Dağbuz denilen salstalık otu da Mekke ve havalisinde yetişmektedir. ¹⁸²

Kaysun ve Şih'in de Arabistan'da yetişen bitkilerden olduğu belirtilirken ne tür bir bitki olduğu hakkında bilgi yoktur. ¹⁸³

VI. Mekke ve Çevresindeki Hayvanlar

Güvercinler, geyikler, yılan, karga, delice kuşu, fare, köpek, akrep, eşek arıları, koyun, deve, at,doğan, kartal, akkuş, karasinek, sivrisinek, kurt, Tufye yılanı ve keler gibi hayvanlar mevcuttur. ¹⁸⁴

Ladiğ denilen bir çeşit zehirli örümcek vardır. Bu hayvan her kimi sokarsa o adam üç dört saat içinde ölür. Bu örümcek Vadi-i Fatma'da çokca bulunmaktadır. Bu örümceği yakalamak çok güçtür, Bu örümcekler gündüzleri taş aralarında geceleri de aydınlığı sever. Gecelerin nerede bir aydınlık görür ise kalabalık olsa dahi oraya saldırır. ¹⁸⁵

Mekke'ye Kabe'yi ziyarete gelenlerin kestikleri koyunlar, at, deve ve yol yorgunluğu nedeni ile hastalamp telef olan deve, at v.s. hayvan leşlerini dahi çadır aralarında terk edip gömmediklerinden hastalıklara sebep olmuştur. Çadırların arasında bırakılan ve gömülmeyen hayvan leşlerinin kötü kokusu oradan gelip geçenleri rahatsız ederdi. Bu durum başağrısı ve mide bulantısı yapardı. ¹⁸⁶

180. el - Ezraki; 239.

181. el - Ezraki; 396.

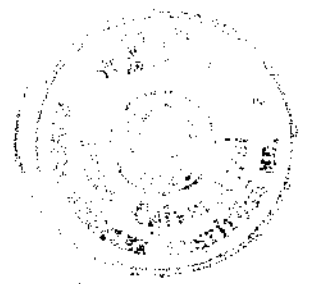
182. el - Ezraki; 396

183. Hasan, Hasan İbrahim; I, 80.

184. el - Ezraki; 397 - 398.

185. Eyüp Sabri Paşa; 71 - 72.

186. Eyüp Sabri Paşa; 82.

Develerde Bahira, Saibe, Vasile develerini icad eden kimse Amr b. Luhay'dır. ¹⁸⁷

VII. Mekke'de Dini Sosyal Yapılar

1. Dini Yapılar:

a. Mescidler

aa. Mescid-i Haram:

Mescid-i Haram, kareye yakın bir şekilde olup, açık ve küçük bir meydan üzerinde bulunan Kabe, Zemzem Kuyusu ve Makam-ı İbrahim bu mescidin birer parçasını teşkil eder. ¹⁸⁸

Kabe'yi çevreleyen bu mescid, dünyadaki bütün mescidlerin en üstünüdür. İlk defa Hz. Ömer tarafından mescidin etrafına kısa bir duvar yapılmıştı. ¹⁸⁹

Hicret'in 8. yılında peygamber ibadet için burada bir mescid yaptırdı. Fakat çok geçmeden burası dar gelmeye başladı. Zamanla halk evlerini gittikçe Kabe yakınına yapmaya başladı. Böylece Kabe alanı daraldı. Hz. Ömer oradaki evleri satın alıp yıktırdı. Alanı genişleterek çevresine bir duvar yaptırdı. Kabe, surla çevrilen bu alanın ortasında kaldı. ¹⁹⁰

Abdullah b. Amr b. As'dan rivayet edildiğine göre İbrahim (A. S.)'ın tesbit ettiği Mescid-i Haram'ın sınırı Hazzure denilen mevkinden Say'ın yapıldığı yere Ecyad Selinin çıkış yerine kadardır. ¹⁹¹

İbn-i Zübeyr Mescid-i Haram-ı genişleterek Safa ile Beni Mahzumu takip eden vadiye kadar açtı. Sonra duvarı Zemzem içilen evin Safa tarafındaki duvarı ile Mescidin duvarına bitiştirerek Zemzem kuyusunun arka duvarından yukarıya doğru çekti. Say yapılan yer ile vadinin bitiştiğindeki köşe Mescid-i Haram-ın şark köşesi idi. Darun-Nedve o zaman Mescid-i Haram'a dahil edilmiştir. ¹⁹²

187. el - Ezraki; 87

188. A.J. Wensinck; "Mescid-i Haram" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, MEB., VIII, İstanbul - 1993, s. 119.,

Olgun, Tahiri'1 - Mavlevi, II, 117

189. Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I,129.

190. el - Ezraki; 356 - 357. , Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I, 129 - 130.

191. el - Ezraki; 353.

192. el - Ezraki; 358.

Mescid-i Haram'da ilk olarak minber yaptıran Hz. Muaviye olmuştur. Hz. Muaviye buraya Şam'dan bir minber getirterek bu minber üzerinde ilk hutbe okuyan zat da Muaviye olmuştur. Bu minberin üç bazamağı vardı. Ondan önceki halife ve valiler Kabe'nin önünde ve Hatim'in üzerinde ayağa kalkarak hutbe okumaktaydılar. ¹⁹³

aaa. Mescid-i Haram'ın ebadları:

Hatim'in karşısına tesadüf eden Harem kenarının uzunluğu 164 m. bunun karşı tarafı da 166 m.dir. Babu's-Selam'ın bulunduğu kenarın uzunluğu 108 m. karşı tarafı ise 109 m.dir. Babu'z - Ziyade ve Bab-ı İbrahim çıkıntıları ile beraber Harem-i Şerif arsası 17.902 metrekaredir. Bu saha üzerinde sonradan yapılan dört sıra kubbeler vardır ki 311 direk üzerine istinad etmişlerdir. ¹⁹⁴

aab. Harem-i Şerifin Kapıları:

Harem-i Şerifin 22 kapısı vardır. Babü'd-Düeybe, Babü'l-Medrese, Babü's -Zemamiye, Babül Mahkeme, Babü'z - Ziyade, Babü'l - Kutbü, Babü'l - Basifiyye, Bab-ı Ummü Hani, Babü'l - Acele, Babu'ı - Rahme, Bab-ı Amr b. el-As, Babü'l-Umre, Bab-ı İbrahim, Babu'l - Hazure, Bab-ı Ecyad, Babu's-Safa, Bab-ı Beni Mahzum , Bab-ı Bazan, Bab-ı Beni Hâşim, Babü'l-Abbas, Babü'n-Nebi, Babu's-Selam (Hacılar Haremi Şerife ilk girişlerinde bu kapudan girerler). Daha sonra yapılan altı minaresi vardır. ¹⁹⁵

aac. Mescid-i Haram'ın Aydınlatılması:

Ezrak b. Amr'ın Ukbe isimindeki oğlu Mescid-i Haram'da tavaf edenlere ilk defa gece vakti ışık yakan kimsedir. Ukbe'nin evi Mescid-i Haram'a bitişik idi. ¹⁹⁶

Mescid-i Haram'ın kandilleri için devlet hazinesinden zeytinyağı tahsisatı ayıran zat Muaviye'dir. Kabe'de zeytinyağı ile yanan lambayı ilk defa yakıtıran zat Muaviye b. Ebi - Süfyandır. ¹⁹⁷

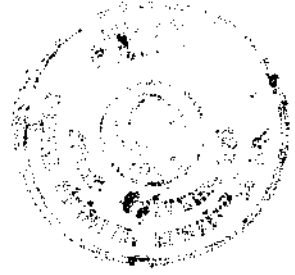
193. el - Ezraki; 373., Olgun, Tahirü'l-Mevlevi,MEB., II, 117.

194. A.J. Wensinck; VIII., 120. , Algül, Hüseyin; I, 87. , Çağatay, Neşet; Başlangıçtan Abbasilere Kadar İslâm Tarihi, Ankara - 1993, s. 97., Olgun, Tahirü'l-Mevlevi, II, 116.

195. Olgun, Tahirü'l-Mevlevi; II, 116.

196. el - Ezraki; 15 - 254.

197. el - Ezraki; 236 - 254.

Ömer b. Abdulaziz Muharrem ayının birinci gecesinde insanlara ateş yakmaları için emir verir, onlar da Mekke'nin vadilerinde ateş yakarlar, çalınma korkusu ile de Ömre yapanlar için gece kandil yakarlardı. ¹⁹⁸

aağ. Harem'in Sınırları

Mekke - Medine yolunda Tenim yakınındaki Beni Gıfar kabilesinin evlerinin bulunduğu yere kadar 3 mil (5556 m.) Yemen yolu üzerinde Edat'ü Liben (iki tepeli uzunca bir dağdır.) yoluna kadar 7 mil (12964 m.) Cidde yolu üzerinde Muşkatau'l - A'şaş'a (Mekke'nin milli bir limanı Hu'deybiyede Cidde yolu üzerindedir. H. 26 zenesinde Hz. Osman tarafından bu liman tamir edilmiştir.) kadar 10 mil (18520 m.), Taif yolunda Arafat yolu üzerinde bulunan Batu-ı Nemre'ye kadar 11 mil, Irak yolu üzerinde bulunan Makta' dağındaki Seniyyetü'l-Hille kadar 7 mil (12964 m.), Carane yolundaki Şa'b-u Ali Abdillah b. Useyd'e kadar 9 mil (16668 m.)dir. ¹⁹⁹

Harem'in yüzölçümü takriben 200 kilometrekaredir. ²⁰⁰

aac. Harem'de Suçluların dokunulmazlığı

Harem'de adam öldürmek, günah işlemek, herhangi bir haddi (ceza) tatbik etmek yasak olduğu için burada suç işleyen veya dışarıda suç işleyip de Harem'e sığınan katillere dokunulmaz. Haremden dışarı çıkmaları beklenir veya Harem dışına çıkmasını sağlayacak tedbirler alınır. katil Harem'e girdiği zaman onunla oturulmaz, alış - veriş yapılmaz, barındırılmaz ve merhamet edilmez. ²⁰¹

aaġ. Mikatlar

Yarınadanın muhtelif yerlerinden gelen hacıların oralarda ihram'a girdikleri, yani haccın başladığı yerler (Mikat) vardır ki şunlardır:

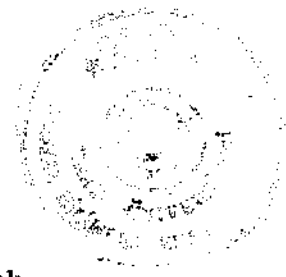
1. **Medine'nin Mikatı:** Mekke'ye dokuz konak uzakta Zül-huleyfe,
2. **Heciđlilerin Mikatı:** Mekke'ye iki konak uzakta kam el - Menazil,

198. el - Ezaki, 255.

199. Hamidullah, Muhammed; II, 889. , el - maverdi, 185., el - Ezaki; 386 - 387.

200. Hamidullah, Muhammed; II, 889.

201. el - Ezaki; 393

3. Irak tarafından gelen hacıların mikatı: Mekke'ye iki konak uzakta Zat-ı Irak,
4. Şam tarafından gelecek hacıların mikatı: Mekke'ye üç konak uzakta bulunan Cuhfe,
5. Yemen yönünden gelecek hacıların mikatı: Mekke'ye iki konak uzakta Yelemlem adı yerlerdir. ²⁰²

ab. Diğer Mescidler:

aba. Arafat Mescidi: Arafat'tadır. Müzdelife mescidi ile Arafat arasında 3 mil 3319 arşındır. Arafat Mescidi'nin genişliği ön duvardan arka duvara kadar 163 arşın, sağ taraftaki duvar ile sol taraftaki duvar arasına kadar, Arafat ile yol arası da 213 arşındır. Mescid'in etrafı duvarlarla çevrilmiş olup kible tarafındaki duvarın yüksekliği 8 arşın 12 parmak, sağ taraftaki devamının yüksekliği ile sol taraftakinin yükseklikleri 20'şer arşın, Mescid'in sağ ve sol taraftaki duvarlarının yükseklikleri 3'er arşın 4 parmak. Arafat mescidinin 10 kapısı ve mescidinin duvarları üzerinde 203 şerefe vardır. Kapılardan biri kible tarafındaki duvarda olup üzerinde bir kemer vardır. Uzunluğu 9, eni 2 arşın 18 parmak. Sağ ve sol duvarda 4'er kapı vardır. Bu kapıların herbirinin eni 6 arşındır. Vakfe yapılan yer tarafındaki kapının genişliği 131 arşındır. Arafat Mescidi'ne Mescid-i İbrahim de denilmektedir. ²⁰³

İbni Zubejr zamanında Resulullah (S.A.V.) in minberi Batı-ı Urene'dedir. Bu minber küçük taşlarla yapılmıştı. Sonradan bu minber sel suları tarafından götürüldü. Bu vesile ile İbni Zubejr minberi hurma ağacından yeniden yaptı. ²⁰⁴

abb. Müzdelife Mescidi: Bu mescid Müzdelife'dedir. Bu mescidin duvarları her taraftan 59 arşın bir kanş olup toplam sahasının yüzölçümü 3541 arşındır. Mescidin etrafı üstü açık bir duvarla çevrilmiş olup kible tarafındaki duvarın yüksekliği 7 arşın 18 parmak. Sağ ve sol taraflara doğru 10 arşın yükseklikte devam eder. Mescidin sağında ve solundaki duvarların yüksekliği ile arka taraftaki duvarların yüksekliği 3 arşın olup 6 kapısı vardır. Bir kapı kible tarafında, iki kapı da sağ taraftaki duvarda, iki kapı sol taraftaki duvarda, bir kapı da mescidin

202. Sahihü Buhari Muhtasarı Tercid-i Sarîh Tercemesi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, I, Ankara 1982, s. 129.

203. el - Ezraki; 416 - 419.

204. el - Ezraki; 421.

arka kısmındaki duvarda bulunmaktadır. Mescidin içinin genişliği dört bir taraftan 49 arşındır. Mescidin son tarafından Kuzeh Tepesi'ne kadar 410 arşın mesafe bulunur. ²⁰⁵

abç. Mescidi Baya: Mekke'nin yukarı kısmında Redm'in yanında Cubeyr b. Mutim'in kuyusu yanındadır. Hz. Peygamber Mekke'yi feth ettiği zaman, Zafer bayrağını buraya dikti ve orada namaz kıldı. Bu mescidi sonradan Abdullah b. Ubeydullah b. Abbas b. Muhammed b. Ali b. Abdillan b. Abbas inşa etmiştir. ²⁰⁶

abd. Mescidu'l - Cinn (Mescidu'l - Baya veya Mescidu'l - Haras): Mekke'nin yukarı tarafında ve Cennetu'l - Musalla Kabristanı'nın önünde bulunur. Mekkeliler ona Mescidu'l - Haras da demektedirler. Aynı zamanda Mescidu'l - Bey'a da denilmektedir. Cinnerin Hz. Peygambere bu mescidin bulunduğu yerde biat ettikleri söylenmektedir. ²⁰⁷

abe. Mescid-i Şezer: Mekke'nin yukarı kısmında Dar'u Menare'nin dibindedir. Bunun tam karşısında Mescid-i Cinn bulunmaktadır. Peygamberimiz Mescid-i Cinn'de iken bu mescidin yanında bulunan bir ağacı çöğürmüştü. Ağaç, kökleri ve dalları ile Peygambere doğru gelerek önünde durdu. Kendisine ne istediğini sordu. Peygamberde geri dönmelerini emrederek tekrar eski yerine gitmişti. ²⁰⁸

abf. Ammar b. Yasir Mescidi: İslâm tarihinin ilk mescidi. Hicretten önce Ammar b. Yasir tarafından evinin yanında inşa olmuştur. ²⁰⁹

abg. Ebu Bekir Mescidi: Hicretten önce Mekke'de Ebu Bekir'in evinin avlusunda inşa ettiği mesciddir. Bu mescidin şekli ve genişliği gibi ayrıntılar bilinmemektedir. ²¹⁰

205. el - Ezraki; 415 - 416

206. el - Ezraki; 426.

207. el - Ezraki; 426.

208. el - Ezraki; 427.

209. Güner, Ahmed; Asrı Saadette Camiler, Mescidler ve Fonksiyonları, Asrı Saadette İslâm, IV, İstanbul - 1994, s. 164.

210. Güner, Ahmed; IV, 165.

abk. Mescid-i Mütteka: Ecyad'dadır. Mutteka denilen yerde yapılmıştır. Bu mescid, Hendeme'nin altında Ecyad-ı Sağırdeki Bi'ri İkrime'nin bulunduğu vadidedir. ²¹¹

aba. Mescid-i Hayf: Minâ'dadır. İbn-i Abbas'dan rivayet edildiğine göre Mescid-i Hayf'ta 70 peygamber namaz kılmıştır. Bu peygamberlerin hepsi bineklerini liflerle bağlamışlardır. Bu yere Mescid-i Ayyume de denilmektedir. ²¹²

abk. Mescid-i Kebeş: Minâ'da bulunan Sübeyr dağının dibindeki büyüktaş, İbrahim (A. S.)'ın oğlu İshak (A. S.)'ı kurban etmeye hazırladığı taşdır. ²¹³

abf. Mescid-i Ömer: Müzdelife'de Kuzah yakınında bulunan küçük bir mesciddir. Bu mescid birkaç defa tamir edilmiştir. ²¹⁴

abr. Mescid-i Cifane: Cifane vadisinde bulunmaktadır. ²¹⁵

abr. Mescid-i Tenim: Tenim'de bulunan bir mesciddir. ²¹⁶ Haklarına herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

b. Kabe:

Kabe hem sevap kazanma hem de emniyet yeridir. "Biz Bey'ti (Kabe'yi) insanlar'a sevap kazanılacak bir toplanı ve güven yeri yaptık..." ²¹⁷

Mekke'de o derece emniyet vardır ki suç işlemiş bir kimse bile Mekke'ye girecek olsa buradan çıkıncaya kadar ona dokunulmazdı. Harem'e sığınan kimselerde kendilerini emniyet içinde buluyorlar. Bu durum, cshiliyye döneminde olduğu gibi İslâmî dönemde de devam etmiştir.

Dört köşe planı olan veya dört direk üstüne kurulmuş yüksek bir bina demektir. ²¹⁸

211. el - Ezraki; 438.

212. el - Ezraki; 407 - 408.

213. el - Ezraki; 410.

214. el - Ezraki; 415.

215. el - Ezraki; 429.

216. el - Ezraki; 429.

217. Bakara: 125

218. Esin, Emel; "Kabe" Maddesi, Türk Ansiklopedisi, MEB, XXI, Ankara - 1974 - s. 71.

Kabe, İslâm âlemi tarafından kiblegâh olarak kabul edilmiştir.

ha. Kabe'nin isimleri: Lügatçılara göre Kabe Ka'b kökünden gelen özel bir isimdir. Ka'b ise, yüksek olmak, dört köşe şeklinde olmak, tomurcuklanmak manalarına gelir. Yine Lügatlerde dört köşe biçiminde olan eve Kabe denir. ²¹⁹

Ezraki, İstılah'da Kabe'yi şöyle tanımlamıştır: " İbrahim (A. S.) tarafından inşa edildiği kesin delillerle bilinen ve dikdörtgen şeklinde onsekiz arşın yükseklikte, Mekte Vadisinin ortasında bulunup etrafı harem duvarları ile çevrili bulunan ve yoluna gücü yetenlerin ömürde bir defa ziyaret edilmesi farz kılınan, mukaddes bir yapıdır. " ²²⁰

Kabe'nin isimleri şunlardır: Kabe, Bekke, Beytullah, Beytüllah, Beytü'l Atik, Hatime, Baaze, Beytü'l - Haram, Kadis, Nazır, Karye-i Kadime. ²²¹

baa. Kabe: İbn-i Ebi Nüceyh'den rivayet edildiğine göre, Kabe'ye dikdörtgen şeklinde olduğu için bu ad verilmiştir. ²²²

bab. Bekke: İbn-i Abbas ile İbn-i Cüreye Kabe'ye Bekke adı verilmesini şöyle açıklıyorlar: Dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen erkek ve kadınlar, Kabe'de toplandıkları için ona bu ad verilmiştir. Başka bir rivayete göre Bekke, Kabe'nin yerinin adı, Mekte ise Kabe'nin bulunduğu beldenin adıdır. ²²³

bae. Beytullah: Kabe'ye bu ad bizzat Allah tarafından verilmiştir. Hac süresinin 26. Ayetinde belirtilen "Tahhir Beytiye" cümlesi bunu ifade etmektedir. ²²⁴

bad. Beytü'l Atik: İbn-i Şihab ez-Zuhri ve Muhammed b. Ka'b el Kuradî, Kabe'ye bu ismin verilmesini şöyle açıklıyor: İtk, azad etmek demektir. Beytü'l-Atik, azad edilmiş ev demektir. Kabe mütekebbir ve salim insanlardan azad edilmesine ve insanlar onu tavaf ederlerken kırletmemelerine binaen bu adı almıştır. ²²⁵

bae. Beytü'l - Haram: Allah'ın Kur'anda Maide Süresi 97. ayette zikrettiği isimlerdendir. " Allah Beytü'l - Haram olan Kabe'yi insanlar için bir hayat nizamı yaptı. " ²²⁶

219. el - Ezraki; 23.

220. el - Ezraki; 23

221. Hamidullah, Muhammed; II, 399. , el - Ezraki; 22 - 23.

222. Algül, Hüseyin; I, 85. , el - Ezraki; 23.

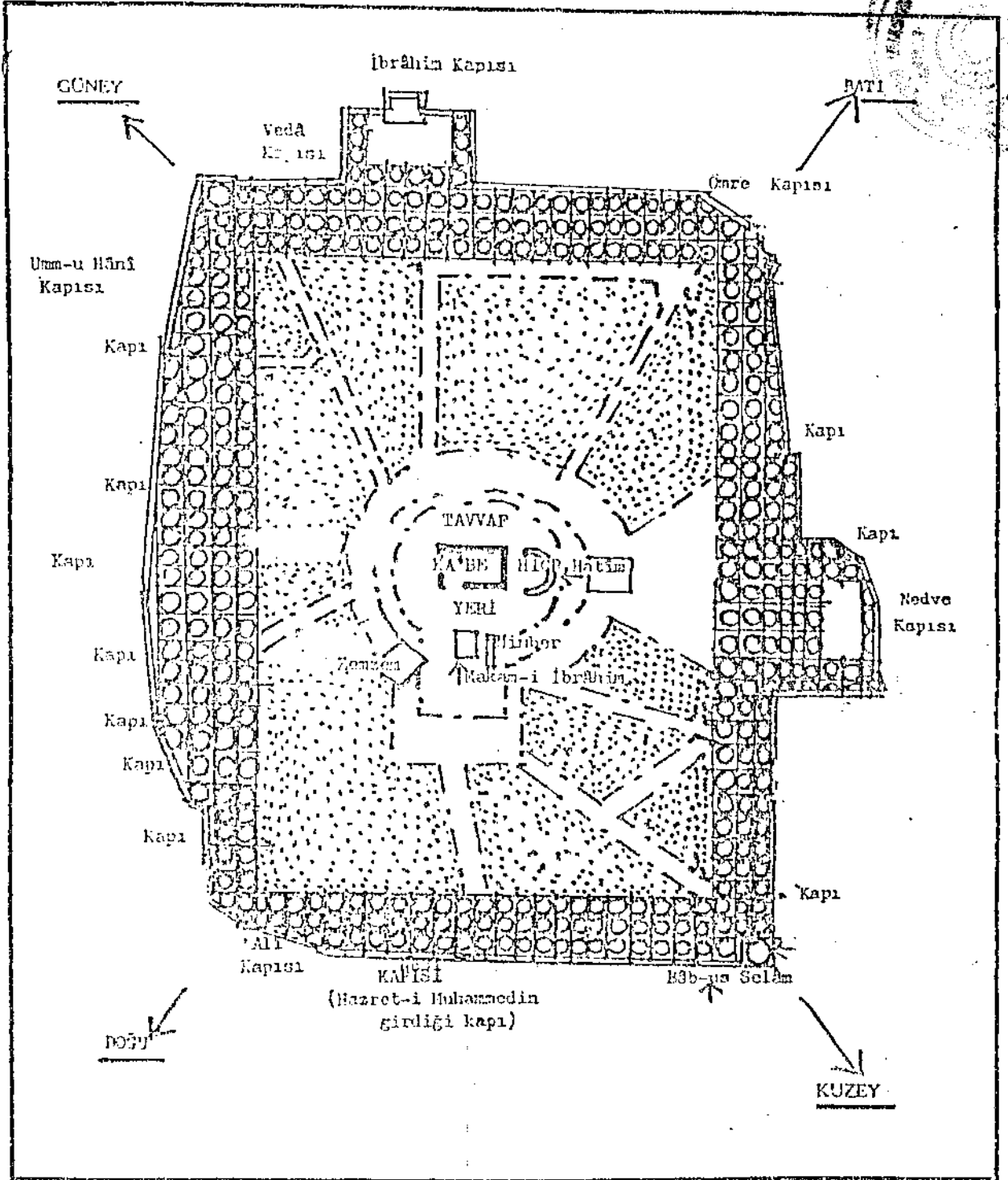
223. el - Ezraki; 23. , Algül, Hüseyin; I, 85.

224. Algül, Hüseyin; I, 85. el - Ezraki; 23.

225. el - Ezraki; 23 - 24, 76.

226. Algül, Hüseyin; I, 85. , Hamidullah, Muhammed; II, 399. , el - Ezraki; 24.

KÂBE *

* Türk Ansiklopedisi, MEB, XXI, Ankara - 1974, 3. 75.

haf. Hâtıme: Kendisi ile slay edenleri yakıp mahvettiği için Kabe'ye bu ad verilmiştir. ²²⁷

bag. Basse: Mekke'de zulüm ve isyanda bulunanları buradan çıkartıp başka ülkelere sürgün ettiği için Kabe'ye bu isim verilmiştir. ²²⁸

bah. Kadıs, Nâzır, Karve-i Kadime: Kabe'ye bu adların verildiği de belirtilmektedir. ²²⁹

bb. Kabe'nin İnşası

İba: Kureyşden Önce Kabe'nin İnşası: Ka'b b. Ahbar'dan rivayet edildiğine göre Allah, gökleri ve yeri yaratmadan 40 sene önce Kabe su üzerinde bir köpük halinde bulunuyordu. Yeryüzü o köpükten döşenmiştir. Dolayısı ile Kabe, kainatın mayasını teşkil ediyor. Zaten Kabe'ye bu manada "Ummü'l - Kura" yani memlekelerin anası izmi de verilmiştir. ²³⁰ Kabe, tavansız dört köşe küçük bir yapıdan ibaretti. ²³¹

Osman b. Sâc'dan bir rivayete göre de melekler Beytullah'ın temelini ancak otuz kişinin kaldırabileceği ağırlıkta büyük taşlar yerleştirip temeli yer seviyesine kadar yükseltince Adem (A.S.) sonra bu cennetten indirilen iki kapılı dört köşe şeklindeki Beyti Kabe'nin temeli üzerine koyarak Beytini tamamladı. Hz. Adem yaptığı bu beyti beş dağın taşından inşa etmişti. Bu dağlar: Lübnan Dağı, Tur-i Zeyta Dağı, Tur-i Sina Dağı, Cudi Dağı, Hıra Dağlarıdır. ²³²

Hz. İbrahim Şam'dan Mekke'ye oğlu İsmail'in yanına gelerek Kabe'yi yapmakla emrolunmuştu. Kabe yıkılmış sadece temelleri kalmıştı. Hz. İbrahim'de oğlu İsmail ile beraber temel üzerine Kabe'yi inşa ettiler. ²³³ İbn-i Abbas; Hz. İbrahim Kabe'yi taşlarla inşa ederken ne kireç ne de çamur yaparak inşa etti. ²³⁴ Katade'nin rivayetine göre Hz. İbrahim Kabe'yi inşa

227. Algül, Hüseyin; I, 86. , el - Ezraki; 24.

228. Algül, Hüseyin; I, 86. , el - Ezraki; 24, 78.

229. el - Ezraki; 24.

230. el - Ezraki; 28.

231. Hasan, Hasan İbrahim; I, 66.

232. el - Ezraki; 36.

233. Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I, 123 - 129. , Algül, Hüseyin ; I, 75 - 81. , el - Ezraki; 50 - 51. , Hasan , Hasan İbrahim; I, 66.

234. Algül, Hüseyin; I, 75 - 81. , el - Ezraki; 51 - 52.

ettiği taşları şu dağlardan getirmiştir. Tar-i Sina, Tar-i Zeyta, Lubnan Dağı, Cudi Dağı, Hira Dağı.²³⁵

Kabe'nin inşası değişik zamanlarda yapılmıştır :

Meleklerin İnşası, Adem (A. S.)'in inşası, Şit (A. S.) in inşası, İbrahim ve İsmail (A. S.) in inşası, Amelikablanın inşası, Cürhüm kabilesinin inşası, Kusay'ın inşası, Kureyş kabilesinin inşası, Abdullah b. Zübeyr'in inşası, Haccac'ın inşasıdır.²³⁶

Kusay b. Kilab, Mekke ve Kabe'nin idaresini eline geçirdikten sonra Beytullah'ı yeniden yapmaya niyetlendi. Bunun için gerekli para toplandıktan sonra onu yıktı. Beytullah'ı, İbrahim (A. S.)'in temelleri üzerine yeniden yaptı. Tavanını Düm ağacı ve hurma dalları ile inşa etti.²³⁷

bbb. Kureyş'in Kabe'yi İnşası: Kabe, önceleri kuru taşlarla yapılmış olup sıvanmamıştı. Kapısı ise yerden olup tavanlıydı. Örtüsü dışarıdan duvarlar üzerine sarılmış olup yukarıdan örtüsü duvarın iç kısmına bağlanırdı.²³⁸ Kabe'nin kapısından girince sağ tarafta O'na hediye edilen zinet eşyaları ve diğer malların konulduğu hazine gibi bir kuyu vardı. Kuyunun üzerinde onu koruyan bir yılan bulunmakta idi ki, o yılan hazineyi Cürhümlülere beri koruyordu.²³⁹ Bu yılan, Kureyş, Kabe'yi inşa tezebbüs edinceye kadar Beytullah'da kalmakta devam etti.²⁴⁰ Hz. İbrahim kurban olarak kestüğü koçun boynuzları Kabe'nin içinde, duvarda asılı idi. Kabe'ye hediye edilen mücevherattan yapılmış askılar da Kabe'nin içinde bulunuyordu. Kabe'nin üstünde kat kat örtüler vardı. Bir kadın haremde ateş yakmış, ateş kıvılcımları uçarak Kabe'nin örtüsünü yaktı. Kabe örtüsü yanınca duvarları da her taraftan gevşeyerek çatladı. Mekke'de o devirde peş peşe bazı sellerde vuku buluyordu. Birgün büyük bir sel gelecek Kabe'nin içine girdi, duvarlarını çatlattı.²⁴¹

Bu esnada Bizans gemisi Cidde'ye varmadan Mekke sahili olan Şuaybe'ye geldiği zaman gemi karaya çarparak parçalandı. Geminin parçalandığını duyan Kureyş, kerestesini satın aldılar. Peygamberimiz de gençlik çağında katıldığı kabeyi yeniden yaptılar.²⁴²

235. el - Ezraki; 53.

236. el - Ezraki; 201

237. el - Ezraki; 105.

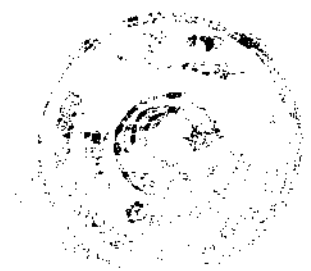
238. el - Ezraki; 155.

239. Ka'tano; İslâm Tarihi (mütercim : Hüseyin Cahit), II, İstanbul - 1924, s. 167. el - Ezraki; 155.

240. Hamidullah, Muhammed; I, 74., Ka'tano; II, 167. , el - Ezraki; 156.

241. el - Ezraki; 156.

242. Hamidullah, Muhammed; I, 74 - 75., el - Ezraki; 157. 51

Kabe'nin duvarlarını bir sıra taş, bir sıra da ahşaptan yaptılar. Ahşap, taşların arasına konuyordu.²⁴³

Kureys, Kabe'ye dört arşın bir kanız yükseklikte kapı yaptılar. Kabe'nin iç kısmını da bu yüksekliğe kadar toprakla doldurdular.²⁴⁴ Kabe'nin tavanını saçaksız düz vaziyette yaptılar. Tavanın üzerinde durdurulması için Kabe'nin içine iki sıra halinde altı adet direk koydular. Hacerü'l-Esved'e bitişik olan Şam tarafındaki duvardan başlamak üzere Yemen yönündeki duvara kadar her sırada üçer adet direk bulunuyordu. Dıştan dışa Beytullah'ın yüksekliği yer seviyesinden tepeye kadar 18 arşın yaptılar. Bundan önceki Kabe'nin yüksekliği ise dokuz arşındı. Kureys Beytullah'ın yüksekliğini dokuz arşın daha ilave ettiler. Duvarların herbirinde 15 sıra ahşap ve 16 sıra taş bulunuyordu. Ahşap, sac ağacından yapıldı. Sac Hindistan'da yetişen siyah renkli büyük bir ağaçtır.²⁴⁵

Kabe'nin oluğunu, suyunu Hatime aktacak şekilde tavana yerleştirdiler. Kabeye içten Rûkn-i Şami tarafından üzerine çıkmak için ahşap bir merdiven yaptılar. Tavanını, içindeki direkleri ve duvarları yıldızlarla süslediler. Direklerin üzerine peygamberlerin suretleri ile meleklerin şekillerini naksettiler. Oklarla fal çeken ihtiyar bir kimse şeklinde Hz. İbrahim'in sureti, Hz. İsa ile annesinin ve bazı meleklerin suretleri de bulunmaktaydı. Kabe'ye bir kapı yaptılar ki bu kapı kilitleyip açılıyordu. İnşası tamamlandıca "Hıbre" denilen kıymetli bir Yemen Kunaşığı ile örttüler.²⁴⁶

243. el - Ezraki, 159

244. el - Ezraki, 160.

245. el - Ezraki, 160 - 189

246. el - Ezraki, 160 - 161

Huweytüb b. Abdil-Uzza'dan: " Kabe'de hayvan yularlarına benzeyen bazı halkalar vardı. Herhangi bir sebepten korkan kimse elini bu halkaların içine sokar bundan sonra ona kimse dokunmazdı. Mekke'nin fethinde Kabe'nin içindeki resimler imha edilinceye kadar peygamber Kabe'ye girmedi. ²⁴⁷

Cahiliye devrinde Kureyş Kabe'yi pazartesesi, perşembe günleri açarlardı. Kabe'nin perdeleri, onun kapısının yanında dururlar, Kabe'ye girmesini istemedikleri herhangi bir kimseyi merdivenden itip aşağıya düşürürlerdi. Bazen bu düşenlerin öldüğü de olurdu. Kureyş, Kabe'ye ayakkabı ile girmezlerdi. ²⁴⁸

İbce. Abdullah b. Zübeyr'in Kabe'yi İnşası: Abdullah b. Zübeyr, Yezid'in Husayn b. Numeyr komutasındaki ordusuna karşı Mekke'de muhasara altındayken, mancukla atılan taşlarla ve ateşle Kabe'nin yanması üzerine Kabe'yi yıkarak yeniden yapılması için meşverette bulundu. Abdullah b. Abbas karşı çıkarak tamir edilmezinden yanaydı. ^{248. a}

Abdullah b. Zübeyr meşveretten sonra Kabe'yi yıkıp tekrar yapmaya karar verdi. Sana'dan kireç getirip Kabe'nin taşlarının alındığı yerlerden de yeteri kadar taş getirtti. ^{248. b} İbn-i Zübeyr Kabe'yi yıkıp duvarlarını yer seviyesine kadar indirilince Hz. İbrahim'in temelini açtırdı. Hatim tarafında yedi arşınlık bir temel buldu. Temelin şekli birbirlerine kenetlenmiş parmaklar gibi duruyordu. Taşlardan biri hareket ettirilecek olsa temel oynuyordu. ^{248. c}

Abdullah b. Muti el - Adevî isimli güçlü birisi elindeki kaldıracı Beytullah'ın temelindeki bu taşlardan ikisinin arasına sokarak hareket ettirdi. Onunla beraber bütün temel sarsıldı. Hatta, Mekke'nin sallandığı ve halkın çok korktuğu söylenir. İbn-i Zübeyr oradaki insanları şahit tutarak bu temel üzerine Kabe'yi inşa etti. İbn-i Zübeyr, Kabe'yi yıkmadan önceki yüksekliği 18 arşındı. Binayı 18 arşına kadar yükseltince eski temele göre Hatim tarafındaki fazlalık da bunakattığından haliyle bina kısa görünümlü oldu ve çirkin bir manzara arzetti. Daha sonra İbn-i Zübeyr Kabe'nin yüksekliğini 27 arşın yaptı. Duvarda 27 sıra taş olup duvarın eni 2 arşındır. İbn-i Zübeyr Kabe'ye iç kısmında üç adet direk daha ilave yaparak 9 adet direk olmuş oldu. İbn-i Zübeyr Kabe'nin inşaatı için Sana'ya adam göndererek oradan "Belk" denilen beyaz

247. el - Ezraki; 161 - 162.

248. el - Ezraki; 165.

248 - a . el - Ezraki; 190.

248 - b. A.j. Wenzinek; "Kabe" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, MEB., VI, İstanbul - 1993, s.8. , el - Ezraki; 190.

248 - c. Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I, 130 , el - Ezraki; 191.

mermer taşı getirtti. Mermerleri Kabe'nin yukarıdan ışık alması için tavanındaki pencerelere koyduru. ²⁴⁹

Kabe'nin kapısı daha önce tek kanatlı idi. İbn-i Zübeyr onu da iki kanatlı yaptı. Kapıların yüksekliği ise 11 arşın idi. İki tane karşılıklı kapısı vardır. Kabe'nin arka kapısını da öndeki kapısı gibi ve tam onun hizasında temel üstünde bulunan Şadırvanın üzerine Kabe'nin olduğunu, suyunu Hatime akacak şekilde yaptı. ²⁵⁰

Kabe'ye içten, Rukn-i Şami tarafından ahşaptan bir de merdiven yaptırdı ki bu merdivenden Kabe'nin üzerine çıkılıyordu. İbn-i Zübeyr, Kabe'yi tamamlamaya iç ve dıştan onu baştan aşağı "Kıbtıyye" (Mısır'da işlenen bir asil ince keten bezi) denilen bir Mısır kumaşı ile giydirdi. Kabe'ye ön kapısından girilip arka kapısından çıkılırdı. Kapılar yere bitişik idiler. Bu durum İbn-i Zübeyr'in öldürülmesi ve Haccac'ın Mekke'ye girmesine kadar bu şekilde devam etti. ²⁵¹

bbd. Haccac'ın Kabe'yi İnşası: İbn-i Zübeyr tarafından yapılan bina, Haccac'ın Mekke Valiliğine tayin edilmesi ve İbn-i Zübeyr'i öldürmesine kadar aynı şekilde devam etmiştir. Haccac Mekke Valiliğine tayin edilince Halife Abdülmelik b. Mervan'a, İbn-i Zübeyr'in Beytullah'a, Beytullah'dan olmayan kısmı da ilave ettiğini, ebed ve yüksekliğinde artırmalar yaptığını Kabe'de ikinci bir kapı daha ihdas ettiğini yazarak Kabe'yi cahiliyyet devrinde olduğu gibi eski durumuna intikal ettirmek istediğini bunun için kendisinden müsaade talep ettiğini yazdı. Abdülmelik b. Mervan'da ona Kabe'nin garp tarafındaki kapısını kapat, Hatim tarafında İbn-i Zübeyr'in yaptığı ilaveyi yık, Kabe'yi eski durumuna getir" diye emir verdi. Haccac'da aldığı bu emre binaen Hatim tarafında Kabe'nin duvarından altı arşın bir kanşlık kısmı yıkıp onu Kureyşlilerin kısaltarak eskiden yapmış oldukları son temel üzerinden yeniden yaptı. ²⁵² Yıkıldığı kısımları düzelterek arka kapısını da kapattı. Diğer taraflara ise hiç dokunmadı. Halen ön kapısının eşiğinin altındaki dört arşın bir kanş yükseklikte bulunan duvar da Haccac yaptırmıştır. Kabe'nin içindeki merdiven ve merdivenin üzerindeki iki adet kapıyı da Haccac yaptırmıştır. Velid b. Abdülmelik Halife olunca Mekke valisi Halid b. Abdillah el - Kuseri'ye 36.000 dinar para gönderdi. Kabe'nin her iki kapısı üzerine altın levhalar koydurdu.

249. el - Ezraki; 192 - 193.

250. el - Ezraki; 193.

251. el - Ezraki; 194.

252. Belazuri; 59 - 60. , A.J. Wensinek; "Kabe Maddesi", VI, 8. Şalebi, Ahmet; 31, el - Ezraki; 198.

Kabe'nin oluğunu da altından yaptırdı. Kabe'nin içindeki direkler ve iç köşeler üzerine de bu paradan altın levhalarla kaplama yaptırdı. Velid b. Abdulmelik ayrıca Kabe'yi mermerle döşeyip duvarlarını da mermerlerle kaplayan ilk halifedir. Mermerleri Şam'dan getirtti. Kabe'nin duvarlarını içten kırmızı yeşil ve beyaz mermerlerle kaplattı. ²⁵³

bb. Kabe'nin Dıştan Dışa Ebadı: Kabe'nin kuzey köşesi al - Rüknu'l-İraki, Batı köşesi al - Ruknu'l - Şami, Güney köşesi al - Rüknu'l- Yemani, Doğu köşesi al - Rukn-al Esved diye adlandırılır. ²⁵⁴

Beytullah'ın dıştan yüksekliği 27 arşın, cephesinin ebadı; Haceru'l-Esved Rüknu ile Rükni Şami arasında yine 25 arşındır. Rükni Haceru'l-Esved ile Rukn-i Yemani'nin arası 20 arşın, Rükni-i Garbi'nin arası 21 arşındır. Kabe'nin tümünün ebadı 418 arşındır. Kabe duvarının kalınlığı ise iki arşındır.

Kabe'nin birbiri üzerine iki kat tavanı vardır. Kabe'nin cephe tarafı (Kapının bulunduğu yer) ile onun karşısında bulunan duvarı (Kabe'nin arka tarafı) 12 m. uzunluğundandır. Diğer iki duvarın uzunluğu ise aşağı yukarı 10 m. olup duvarın yüksekliği 15 m. dir. ²⁵⁵

bb. Kabe'nin İçten İçe Ebadı: Kabe'nin içten yüksekliği kapısından itibaren alt tavana kadar (ikinci tavan) 28.5 arşın, üst tavanına kadar (Birinci tavan) 20 arşındır. Kabe'nin tavanında iç kısmının ışıklandırması için üst tavadan alt tavana açılan dört adet penceresi vardır. Pencerele- rin üzerinde beyaz mermerler bulunmaktadır. İbn-i Zübeyr bu mermerleri Şam'dan getirtmiştir ki bunlara "Belk " denilirdi. İki tavan arasında boşluk vardır. Kabe'nin sathı üzerindeki korku- luk duvarlarının ölçüsü 2.5 arşın, bu duvarın kalınlık ebadı bütün çevresi boyunca bir arşındır. Korkuluk duvarında Kabe'nin sathının duvarları üzerinde çevresi boyunca Sac ağacından yapılmış dörtgen şeklinde bir eşik vardır. Bunların içinde de Kabe'nin örtülerinin bağlandığı halkalar bulunur. ²⁵⁶

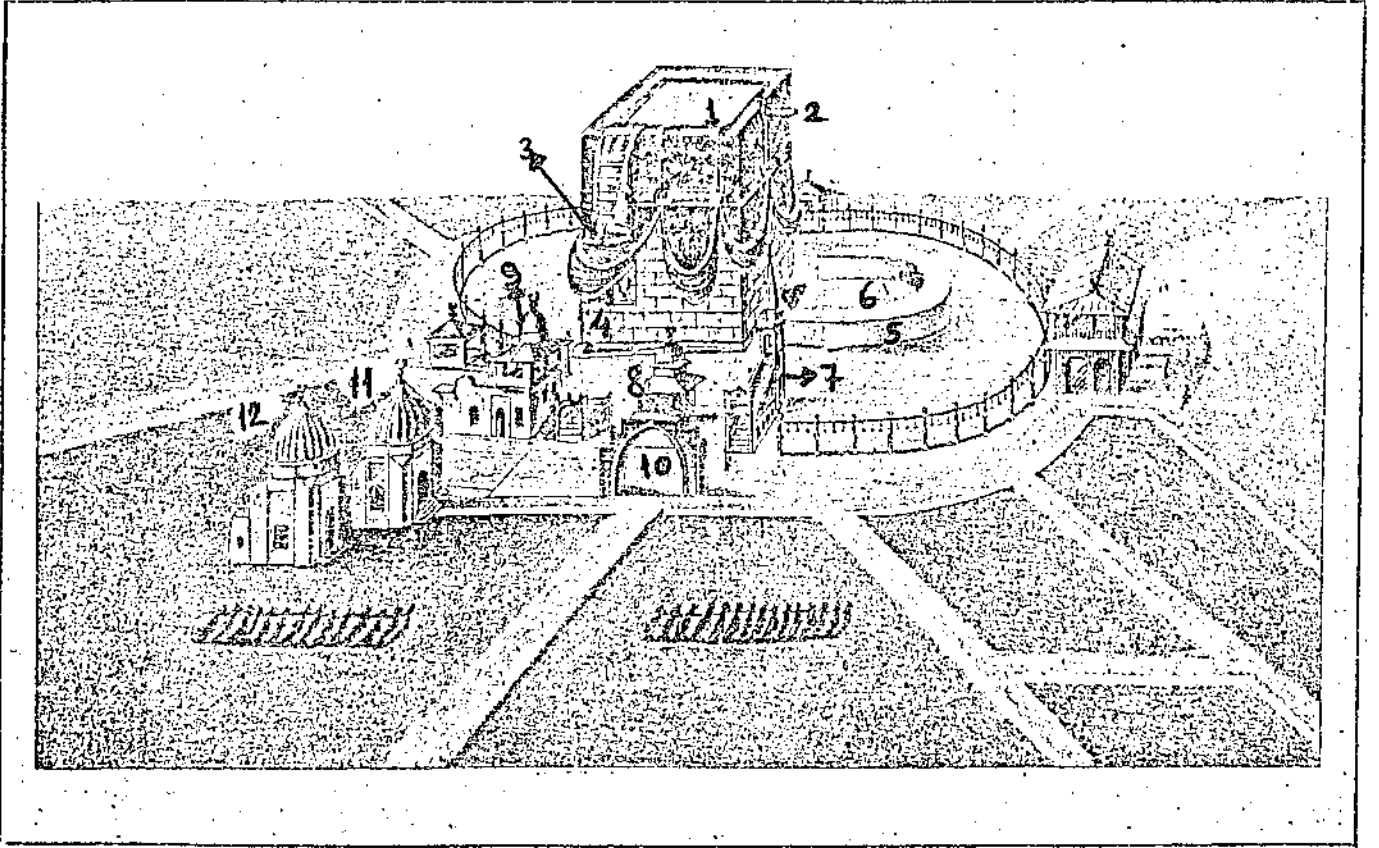
253. el - Ezraki; 198 - 199.

254. A.J. Wensinck; "Kabe " maddesi, VI. , 6. Memalik-i Osmaniye Coğrafyası, 412., Çağstay, İslâm Tarihi, 96.

255. el - Ezraki; 277 - 278.

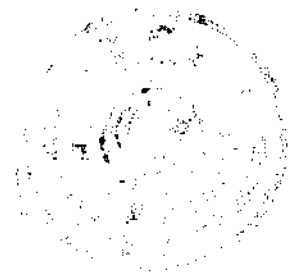
256. el - Ezraki; 278.

KABE*

1. Kabe'nin Tavanı
2. Oluk
3. Örtüsü
4. Haceru'l - Esved
5. Hicri İsmail
6. Hatim
7. Minber
8. Makam - ı İbrahim
9. Zemzem Kuyusu
10. Nebi Kapısı
11. Vakit Bildiren Yer
12. Kütüphane

* Eyüp Sabri Paşa; Mir'at -ı Mekke, ? (Trsz.), s. 433

Kabe'nin sathı ilk zamanlar çini ile döşenmiştir. Sonradan yağmurlar dolayısıyla perdedarlara güçlük verdiğinden çini döşemeyi (H. 200) senesinden sonra söküp onun yerine pışmış mermer ve kireçle sağlam bir döşeme yaptılar. Kabe'nin oluğu duvarların ortasında olup suyunu Havme döker. Oluğun uzunluğu dört arşın olup, genişliği 8 parmak, derinliği de o kadardır. Onu ilk defa altın ile kaplayan Velid b. Abdulmelik olmuştur. Duvarlarının etrafındaki su oluklarının ölçüsü bir arşın 17 parmadır. Rükni Şamî ile Rükni Yemani arası -ki burası Hatim'in bitişiğidir- 15 arşın 28 parmadır. Rükni Garbi ile Rükni Yemani arası - ki burası Kabe'nin arka tarafıdır - 20 arşın 6 parmadır. Rükni Yemani, Rükni Haceru'l - Esved'in arası içten 16 arşın 6 parmadır. Kabe'nin içinde Sac'dan yapılmış 3 adet büyük kürsü vardır. Her kürsünün yüksekliği 1,5 arşın, eni bir arşın 8 parmak olup altınla kaplanmıştır. Altının üzerinde ayrıca atlas bir örtü vardır. Kürsülerin altında genişlikleri boyunca kırmızı mermer döşelidir. Bu mermerlerin yüksekliği 7 parmadır. Kürsülerin üzerinde muhtelif direkler olup üzerleri kaplanmıştır. ²⁵⁷ Cevizler altın ve yıldızlarla süslenmiş, Kabe'nin tavanı da aynı süslerle süslenmiştir. Tavanın köşelerinde dört taraftan kabartma olarak yapılmış bir kuşak bütün tavanı çevreler. Kuşağın altında Fuseyfaa denilen çiniden yapılmış bir halka bulunmaktadır. ²⁵⁸

bbg. Kabe'nin içindeki Direkler: Kabe'nin üzerindeki birinci direğin üçte biri altın ve gümüş levhalarla kaplanmış olup geride kalan kısmı da yıldızla süslenmiştir. Direğin kalınlığı 2.5 arşındır. Direklerin üzerinde altın ve yıldız ile süslenmiş dörtgen şeklinde sac ağsından yapılmış kürsüler vardır.

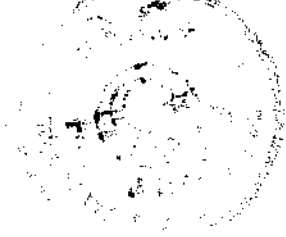
Rükni Haceru'l - Esved ile Rükni Yemaniye bitişik olan duvar ile birinci direğin arası 4.5 arşın, birinci direk ile ikinci direk arası yine 4.5 arşın, üçüncü direk ile Hatim'in bitişiğindeki duvarına arası 2 arşın 8 parmadır. Direklerin arasında 27 adet askı vardır. Askular demir direkler üzerine durdurulmuş olup direkleri 2/3'si yüksekliğindedir. Askuların zincirleri gümüştenidir. Askular üzerinde iki adet tac bulunmaktadır. ²⁵⁹

bbb. Kabe'nin Kapısının Şekli: Kabe'nin kapısının yüksekliği 6 arşın 10 parmak, iki duvar arasında eni 3 arşın 18 parmak olup bu iki duvar ile kapının üst eşiği süslü altın levhalarla kaplanmıştır. Kapı sökelerinin duvarlarında 14 tane kalın demir halka bulunmaktadır. Herbir duvarda 7 adet halka bulunup Kabe'nin örtülerinin kapı boşluğu kısmına gelen yanı bu halkalara bağlanır. Kabe'nin kapısının eşiğinde 18 adet çivi bulunup döndü kapının üst eşiğinde 14

257. el - Ezraki; 278 - 279

258. el - Ezraki; 279.

259. el - Ezraki; 279

tanesi de alt eşik üzerindedir. Çiviler altın kaplama demirdendir. Her çivinin çevresi 7 parmaktır. Kabe'nin kapısından içeriye girerken üzerine basılan alt eşik on parmak kadar duvarın içine girmiştir. Eşik altın levhalarla kaplanmış sac ağacından yapılmış olup cephesinin genişliği 10 parmak, diğer cephesinin genişliği de 4 parmaktır. Bunun üzerinde 46 adet çivi bulunmaktadır. Çiviler oval biçiminde süslü ve altın kaplamalıdır. Herbirinin çevresi 7 parmaktır. ²⁶⁰

Kabe kapısının yüksekliği 6 arşın 10 parmak olup kapı iki kanatlıdır. Kapının kerestesi sac ağacından yapılmıştır. Kalınlığı üç parmak olup iki kanat kapatıldığı zaman genişliği 3,5 arşını buluyor. Her kanatta 6 köşe vardır. Köşeler Karaabnüs ağacından yapılmıştır. Kapının arkası iç taraftan gümüş levhalarla kaplanmıştır. Sağ kanadında "Rumi" denilen bir kilit vardır. Kilitin uzunluğu 14 parmaktır. Sol kanat üzerinde kilitin geçmesi için bir halka vardır. ²⁶¹

Kapının ön kısmı sade ve süslü altın levhalarla kaplanmıştır. Kapının sol kanadında fildeşinden yapılmış ince bir levhada bulunup, bu levha kare şeklinde altın ile süslenmiş ve üzerinde " Bismillahirrahmanirrahim. Ve min haystü haracte fevelli vecheke şatre'l-Mescidi'l-Harami" ayeti ile "Muhammedün - Resulullah" cümlesi yazılıdır. Kapıdaki çivilerin adedi 200 kadardır. Bunların 100'ü büyük çivilerdir. Her iki kapının ayakları altın kaplama demirden olup iki kanatta da gümüşten yıldızlı iki adet zıncı vardır. Bunların içinde de altından yapılmış kare şeklinde gömlek yekası vardır. ²⁶² Kabe'nin sathundaki kapının üstünde bir kapı daha vardır ki uzunluğu 2,5, eni iki arşındır. ²⁶³

İbi. Kabe'deki Şadırvan: Kabe'nin çevresindeki şadırvan taşlarının adedi Kabe'nin üç cephesi üzerinde toplam 68, Rükni-ü Yemani ile Rükni-i Garbi arasında 250 adettir. Bu taşlar içinde 3,5 arşın uzunluğunda bir taş vardır ki bu taş Kabe'nin arka tarafında kapatılan eski kapının eşiği durumunda idi. Rükni Yemani de yuvarlak bir taş vardır. Rükni Yemani ile Rükni Hacerü'l Esved arasında da 19 adet taş bulunmaktadır. Rükni Şam sınırından Hacerü'l Esved Rüknine kadar 23 adet taş vardır. Şadırvanın yüksekliği 16 parmak, eni ise bir arşındır. Şadırvandan Kabe'nin içine çıkılan merdivenin uzunluğu 8,5 arşın ve eni 3,5 arşın olup merdiven üzerinde 13 basamak bulunmaktadır. Merdiven Sac ağacından yapılmıştır. ²⁶⁴

260. el - Ezraki; 283 - 289.

261. el - Ezraki; 289.

262. el - Ezraki; 289.

263. el - Ezraki; 280.

264. el - Ezraki; 290.

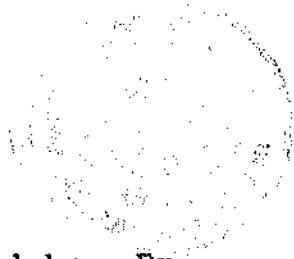
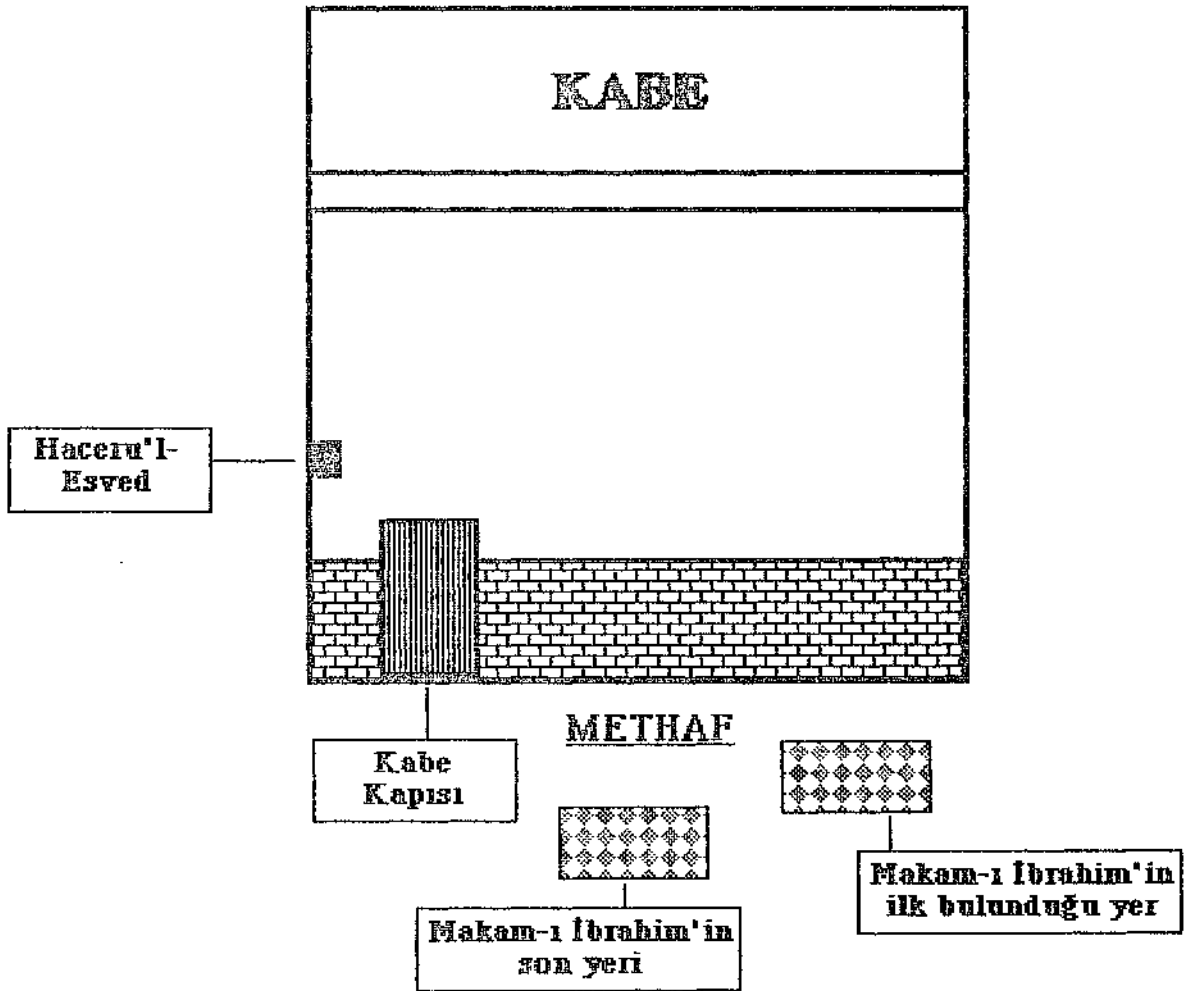
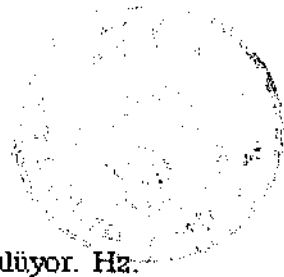

Abb. Kabe'nin İçindeki Merdiven: Kabe'ye girilince sağda bir merdiven bulunur. Bu merdivenle Kabe'nin üzerine çıkılır. Merdiven Rûkn-i Şamî'nin karşısında iki duvarla yapılmış olup dörtgen bir şekil arzeder. Merdiven Kabe'nin kapısının bulunduğu duvara 3,5 arşın girmiştir. Hatimi takip eden diğer duvarlara da 3,5 arşın girmiştir. Merdivenin kapısının yüksekliği de 3,5 arşın olup eni bir buçuk arşın ve kapısı sac ağacından yapılmıştır.

Kapı, Kabe duvarlarının hududundadır. Kabe'nin kapısı 237 senesi Muharrem ayında Halife Mütevekkil Alellah gümüş levhalarla kaplanıp gümüş bir kilit takılmasını emredinceye kadar çıplak vaziyette olup ne altın ve ne de gümüş kaplanmamıştı. Merdivenin yüksekliği Kabe'nin iç tabanından itibaren 20 arşındır. Merdivende 48 basamak ve 8 sahanlık vardır. Eni bir arşın dört parmaktır. ²⁶⁵

Abb. Methaf:

İslâmın ilk devirlerinde methaftaki bu taşın Kabe duvarına yapışık olduğu görülüyor. Hz. Ömer zamanında bu taş Kabe duvarından uzaklaştırıldı. Çünkü Kabe'yi tavaftan sonra iki rekat "tavaf nafîle namazı" kılınır. Bu iki rekat namazın Makam-ı İbrahim'in önünde kılınması tercih edilir. Burada namaz kılınması Kabe etrafında tavaf eden hacılara imkân bırakmıyordu. Bunun için Hz. Ömer, bu nafîle namazının Methaftan uzakta kılınması gayesiyle Makam-ı İbrahim'in taşını biraz uzaklaştırmış ve Methafın dışında Mescid'in içine yerleştirilmiştir. Böylece tavaf edenlere açık yer bırakmıştır. ²⁶⁶

İlm. Kabe'nin Örtüsü: Ebu Hureyre'den şöyle rivayet olunmuştur. "Peygamber (S.A.V.) Es'adü'l-Himyerî (Tübbâ)'ye sövülmesini yasakladı. Çünkü o, Kabe'yi ilk olarak giydiren adamdır" buyurdu. ²⁶⁷

Kabe'nin tamamını ilk defa Tübbâ giydirmiştir. Önce deriden yapılmış bir örtü ile, sonra ikinci defa da onu Yemen'e ait Abs kumaşlarından "Hibre" denilen bir kumaşla giydirdi. ²⁶⁸

Zaman zaman Kabeye birtakım kıymetli örtüler hediye edilirdi. Kabe bunlarla örtülürdü. Fazla gelenler ise Kabe'nin kazasına konurdu. Kabe'nin örtülerinden birisi eskiyince kasadaki yedek kumaşlardan bir kısmı eskiyenin üzerine örtülürdü. Üzerinde bulunan örtülerden hiçbir şey değiştirilmezdi. ²⁶⁹

Cahiliyyet devrinde Kabe'ye deriden yapılmış örtüler giydirdi. Hz. Ömer ve Hz. Osman "Kıbaî" denilen Mısır örtüsü, Haccac ise atlastan bir örtü giydirdiler. ²⁷⁰

Kabe'nin iç kısmını ilk defa kumaşla örtten İbn-i Zübeyr'dir. Kabe'nin üzerine çıkıp ilk duayı yapan Abdullah b. Şeybe'dir. Muaviye b. Ebi Süfyan Halife olunca Kabe'ye iki adet örtü giydirdi. Bunlardan biri Kıbaî denilen Mısır örtüsü, diğeri ise Atlastan yapılmış bir örtü idi. Muaviye her namazda Kabe'ye hoş kokular sürülmesi için yeni bir vazife kurdurtmuştu. Hz. Aişe (R.A.) dan : "Beytullah'ı giydirme işi devlet adamlarına aittir." buyurduğu rivayet edilmiştir. ²⁷¹

Kabe'nin örtüsünün rengi siyah olmuştur. ²⁷²

266. Hamidullah, Muhammed; İslâm Müesseselerine giriş, İstanbul - 1992, s. 31.

267. Algül, Hüseyin; I, 83. , el - Ezraki; 233.

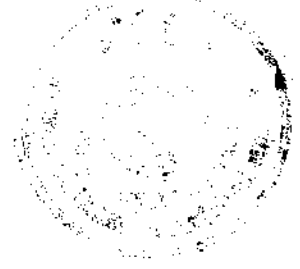
268. Köksal, M. Asım; 26. , el - Ezraki; 233

269. el - Ezraki; 234.

270. Köksal, M. Asım; 26. , el - Ezraki; 235.

271. el - Ezraki; 236

272. el - Ezraki; 239.

İbn. Kabe'deki Kuyu: Kabe'nin içinde kapısından girince hemen sağ tarafta derin bir kuyu vardır ki bu kuyuyu İbrahim (AS) ile oğlu İsmail (AS) Beytullah'ın temelini yükselttikleri zaman kazmışlardı. Kabe'ye hediye edilen sütün, zinet eşyası, gümüş, hoş kokulu ve benzeri eşya buraya konulurdu. ²⁷³

İlk yapılışında Kabe'nin tavanı olmadığından Cürhümlüler zamanında bir kaç defa bu kuyudan mal ve eşya çalınmıştı. Cürhümlüler bu olaylar üzerine Kabe'yi korumak için bir bekçi vazifelendirdiler. Bu bekçi bir gün nefesine uysak, çok sıcak bir günde kimselerin bulunmadığı öğle vakti, elbisesini açıp yere serdikten sonra Kabe'nin kuzusuna indi; kuyuda ne varsa hepsini çıkarıp elbisesinin içine doldurdu. Tam bu esnada Allah kuyudan bir taş göndererek insanlar gelinceye kadar onu orada hapsedti. Gelenler onu kuyunun içinde buldular ve kuyudan çıkardılar. Kuyunun içinde bulunan elbisesine koyulmuş ne varsa hepsini yerine iade ettiler. Bu sebeple kuyuya "AHZEP" adı verilmiştir. ²⁷⁴

Allah, o Cürhümlüyü kuyuda hapsedince içinde bir yılan gönderdi. Bu yılan okuyuda 500 seneden fazla bir müddet beklendi. Yılan kuyuda bulunan eşyayı koruyordu. Kabe'ye birisi girdiği zaman yılan başını kaldırır, ağzını açardı. Onu gören kimseler ise heybetinden korkarlardı. Yılan bazen Kabe'nin duvarları üzerine de çıkardı. Cürhümlüler, Huzaahlar, Kureyş devrinin başlangıcına ve Cahiliye devrinde Kureyşliler Kabe'yi yıkıp tamir edinceye kadar bu yılan Kabe'de bulundu. Kureyşlilerin Kabe'yi yıkma teşebbüsüne yılan engel oluyordu. Yılanın şerinden emin olmak için Mekam-ı İbrahim'de toplanıp dua ettiler. Duadan sonra bir kuş gelip yılanı alıp oradan uzaklaştırdı. ²⁷⁵ Kabe'nin içindeki kuyu kapıdan içeri girince sağda olup derinliği üç arşın kadar idi. Bu kuyuyu Kabe'ye hediye edilen kıymetli eşyanın içinde saklanması için İbrahim (AS)'ın kazdığı söylenir. Kuyu, Amr b. Luhay'ın zamanına kadar aynı şekilde devam etti. ²⁷⁶

İbn. Kabe'deki Putlar: Putların bir kısmı ağaçtan bir kısmı taştan, diğer bir kısmı ise maddendir. İbnü'l-Kelbi eğer put tahtadan altından veya gümüşten insan suretinde oyularak yapılmış ise "Sanem"dir, taştan ise "Vesen"dir. ²⁷⁷

Dikili taş şeklindeki putlara "Ensab" denildiğini beyan ederek bunların etrafında yapılan tavafa "Devar" adı verildiğini söylemektedir. ²⁷⁸

273. Çağatay; İslâm Tarihi, 100. , el - Ezraki; 229.

274. el - Ezraki; 229 - 230.

275. el - Ezraki; 230.

276. el - Ezraki; 106.

277. İbnü'l-Kelbî; Hişam b. Muhammed; Kitabü'l-Esnam (Çev. Beyza Düşüngen), Ankara - 1969, s. 43.

278. İbnü'l-Kelbî; 49 - 83.

Amr b. Luhayy Mekke'den Şam'a gittiğinde Amalik halkını putlara ibadet ederken gördü. Putların ne işe yaradığını sordu. Bunlar ibadet ettikleri putlar olup yardım isterlerdi. Bunu duyan Amr b. Luhayy onlardan bir put istedi. Ona ibadet etsinler diye onu Mekke'ye götürdü. Bunlarda Hübel denilen bir putu ona verdiler. Hubel isimli bir putu Mekke'ye getirerek dikti ve millete ona ibadet ve hürmet etmelerini emretti. Halk da Kabe'yi ziyaret mevsiminde Amr'ın 10.000 deve ve 10.000 elbise giydirmesi sebebi ile Amr'a itaat ediyor ve liderleri olarak görüyorlardı. ²⁷⁹

Mekke ve Kabe'deki Putlar:

1. Hübel: Kabe'nin içindeki ve etrafındaki putların en büyüğü idi. Kırmızı akikten insan sureti üzere yapılmıştı. Sağ eli kırk idi. Kureyş onu bu şekilde gördü. Onun için Hubel'e atından bir el yaptılar. ²⁸⁰

Kabe'nin içinde Kabe'deki kuyunun üzerinde idi. O kuyu Kabe'ye hediye edilen şeylerin içine atıldığı kuyudur. Hubel'in yanında yedi tane de ok vardır. Bunlar fal oklarıdır. ²⁸¹

Hubel, Beytullah'da bulunan putların en büyüğü idi. Bir kimse seferden evine döndüğü zaman önce Kabe'yi ziyaret eder, sonra da Hubel'in yanına giderek başını traş ederdi.

Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber bizzat Hubel'in üzerine çıkarak hep beraber onu kırıp parçaladılar. ²⁸²

2. Uzza: Uzza, Huzaailara ait bir put olup Kureyş, Beni Kinane ve Mudar Kabilelerinin hepsi ona saygı gösterirlerdi. Uzza'nın perdedarları Beni Şeyban kabilesinden olurdu. ²⁸³

Amr b. Luhay Nahle'de bulunan Uzza'ya mabud edildi. Hacılar, Hac görevini ifa ederken Kabe'yi tavaf edince oradan Uzza'ya giderek onu da tavaf etmedikçe ihramdan çıkmazlardı. Yanında bir gün kalırlardı. ²⁸⁴

279. İbnü'l - Kelbî; 27 - 28. , Çağatay; İslâm Tarihi, 80. , el - Ezraki; 106.

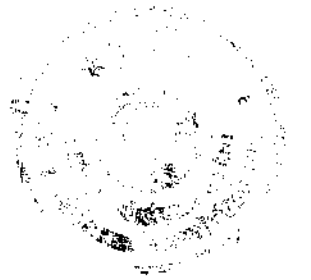
280. Hasan, Hassan İbrâhîmî, 92. , el - Ezraki; 107. , Çağatay; İslâm Tarihi, 80. , İbn-i Hişam; I, 122 - 123.

281. İbn-i Hişam; I, 206.

282. el - Ezraki; 106 - 110.

283. Çağatay; İslâm Tarihi, 80, 81. , el - Ezraki; 113.

284. el - Ezraki; 113.

Uzza putunun bir de Gabgab'ı vardı. Gabgab; Uzza için kurbanın kesildiği ve kanın akıtıldığı yerdir. ²⁸⁵

Mekke'nin fethinden sonra Hz. Peygamber Halid b. Velid'i Uzza'ya yakması için gönderdi. Halid b. Velid'de Uzza'yı kesti. Halid b. Velid'in Uzza'yı yakması H. 8 senesinde Ramazan ayının beşinci günü akşamında olmuştur. ²⁸⁶

3. Lat: Sakif'ten bir adam hacılar için böyle bir taşın üzerinde kavut yapardı. Lat taşı diye adlandırılırdı. Bu adam öldüğü zaman, Amr b. Luhayy onlara dedi ki; o ölmedi, fakat taşın içine girdi. O, insanlara o kaya parçasına itaat etmelerini emretti. Bir de o taşın üzerinde bir ev yapmalarını emretti. ²⁸⁷

Sakif Kabilesi müslüman olunca Resulullah Muğire b. Şube'yi oraya gönderdi. Muğire Lat'ı yıkarak yerini ateşle yaktı. ²⁸⁸

4. Menat: Amr b. Luhay Menat'ı Kadid'i (Kudeyd'i) takibeden sahil üzerine dikti. Ezd ve Gassan, Eys ve Hazreç kabilelerinin putu idi. Kaza ve kader ilahi, bilhassa ölümü takdir eden ilahdı. Mekke'nin fethine çıkıldığında Hz. Ali'yi bu putu yakmakla görevlendirmiştir. ²⁸⁹

5. Isaf ve Naile: Isaf ve Naile Cürhümden bir erkek bir kadın idiler. Isaf Kabe'de Naile ile münasebette bulundu. Allah'da onları taş yaptı. Putları zembem'in yanında olup onlara kurban kesiyorlardı. ²⁹⁰ Abdurrahman b. Zinad'ın haber verdiğine Isaf Suheyb'in oğlu, Naile'de Amr b. Zinad'ın kızıdır. Bazıları Isaf Naile ile zinada bulunmayıp sadece onu öpmüştür. Mekke'nin fethinde kırılıp yok edilmiştir. ²⁹¹

6. Halasa: İbn-i İshak'tan rivayet olunduğuna göre Amr b. Luhay, Mekke'nin aşağı kısmına Halasa denilen bir put dikmişti. Mekkeliler bu puta gerdanlıklar takarlardı, arpa ve

285. İbnü'l-Kelbî; 33, 66. , İbn-i Hişam, I, 125.

286. el - Ezraki; 113 - 115. , Çağatay; İslâm Tarihi, 81.

287. İbn-i Hişam; I, 118 (Dipnot.55), el - Ezraki; 112 - 113.

288. el - Ezraki; 113

289. Hasan, Hasan İbrahim; I, 94., Çağatay; İslâm Tarihi, 81 - 82.

290. el - Ezraki; 76, 108., Çağatay; İslâm Tarihi, 80., İbn-i Hişam; I, 123.

291. el - Ezraki; 78 - 108

buğday hediye ederler; üzerine süt dökerler, onun için kurbanlar kesip üzerine deve kuşu yumurtaları bağlarlar.²⁹²

7. Nühayk: Amr b. Luhay , Safa Tepesi üzerine Nühayk adlı bir put dikti ki bu putun rüzgarları estirdiğine inanılırdı.²⁹³

8. Mut'i Muttayr: Merve Tepesi üzerin de kuşları yediren manasında bu put vardı.²⁹⁴

bbp. Haceru'l Esved: Kabe'nin doğu köşesinde ve yerden 1,5 m. yükseklikte, kapıya yakın bir yere yerleştirilmiştir. Söylendiğine göre Hz. İbrahim onu Ebu Kubeys dağından getirip tavaf başlangıcına işaret olmak üzere şimdiki bulunduğu yere koymuştur. Yumurta biçiminde tahminen 30 cm. çapındadır. Haceru'l-Esved , bir göktaşdır. Bazılarına göre de volkanik bir bazalt parçasıdır. Üstü küçük billurlarla örtülüdür ki bunlar koyu zemin üstüne serpilmiş küçük feldispat parçalarıdır. Siyaha yakın koyu kırmızı renktedir. Muhtelif yangın ve yıkılmalar sonunda birkaç defa kırılmıştır ki şimdi üç büyük dokuz küçük parça halinde gümüş bir çemberle birleştirilmiştir.²⁹⁵ Haceru'l-Esved çeşitli zamanlarda Cürhüm, İyad , Amelika, Huzaa kabileleri tarafından yerinden oynatılmıştır. Onu en son yerinden oynatan Karmatiler olmuştur.²⁹⁶

Abdullah b. Zubeyr döneminde Kabe yanınca Haceru'l- Esved de yanmış üç parçaya ayrılmıştı. İbn-i Zubeyr bu kopan parçaları bir gümüşle beğledi.²⁹⁷

Haceru'l-Esved'i kaplayan gümüşün ölçüsü bir arşın dört parmaktır. Haceru'l-Esved'in etrafındaki dökme gümüş , halka halindedir.²⁹⁸

Haceru'l-Esved yanınca siyahlaştı.²⁹⁹

292. Çağatay, İslâm Tarihi, 82., el - Ezraki, 111.

293. el - Ezraki, 111.

294. el - Ezraki, 112.

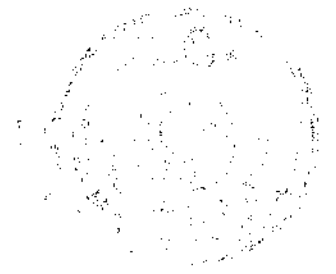
295. Çağatay, Arap Tarihi, 125., Olgun, Tahiru'l-Mevlevî, II, 118 - 119.

296. el - Ezraki, 272 (Dipnot.1)

297. el - Ezraki, 193.

298. el - Ezraki, 272.

299. el - Ezraki, 197.

Müslümanların Haceru'l-Esved'i öpmesi ve ona el sürmeleri bir milletin kendi bayrağını selamlaması gibidir. Herkes bilir ki bayrağı selamlamak bir sunğa takılmış bir kumaş parçasına değil sembol olarak onun ait olduğu devlete ve milletine saygı duymak demektir. ³⁰⁰

Vaktiyle beyaz iken fazla el sürülmesi ve öpülmesi ile siyahlaştığı rivayet edilir. ³⁰¹

Abd. Hatim: Rûkn-i Irakî ile Rûkn-i Şamî arasındaki duvarın önünde Kabe oluşunun aktığı, yarım metre yüksekliğinde, yarım daire şeklinde taş duvarın çevrelediği alandır. Burası da Kabe'nin içinden sayılır. ³⁰²

İbn-i Cüreyc şöyle belirtiyor: Hatim; Haceru'l - Esved ile Makam-ı İbrahim, Zenzem Suyu ve Hatim duvarı arasında kalan yere verilen addır. ³⁰³

Tavaf sırasında buraya ayak basılmaz. Hatimin dış tarafından ve yakından geçilir. ³⁰⁴

Kabe, gerek Adem (AS), gerekse Hz. İbrahim zamanındaki inşasında bugünkü binasından boy ve uzunluk bakımından biraz daha farklıydı. Kureyş'den önceki dönemlerde Kabe'nin yüksekliği 18 arşın olup uzunluğu da şimdiki Hatim duvarını içine alacak biçimde büyüktü. Kureyş Kabe'yi yıkıp yapmak isteyince maddî imkansızlıklar içinde binayı tamamlamaya muvaffak olamadılar. Boyunu Hatim tarafından 6 arşın bir kırıncı kadar kısaltıp artan malzemeyi geride bıraktıkları temel üzerinde yarım ay biçiminde bir duvar yaptılar. İşte Hatim bu duvardır. Sonradan Kabe'ye yangın isabet ettiğinden İbn-i Zübeyr Kabe'yi Hz. Peygamberin tarif ettiği ölçüde inşa etti. Hatim'de Kabe'ye ilave edip yüksekliğini 27 arşına çıkarttı. Sonra Haccac; İbn-i Zübeyr'in yaptığı binayı kısmen yıkıp Kureyş devrindeki durumuna döndürdü. Hatim'i Kabe binasının dışında bıraktı. Ondan sonraki inşa ve tamirlerde aynı şekil muhafaza edilmiştir. ³⁰⁵

Hz. Aişe'den şöyle dediği rivayet olunmuştur: "Beytullah'ın içine girmek ve orada namaz kılmayı arzu ederdim. Resulullah (SAV) bir gün elimden tutup beni Hatim'in içine soktu ve şöyle buyurdu: " Kabe'ye girmek istediğin zaman Hatim'e gir, orada namaz kıl. Zira Hatim,

300. Olgun, Tahirü'l-Mevlevî; II, 120.

301. Olgun, Tahirü'l-Mevlevî; II, 118 - 119.

302. el - Ezraki; 302., Ateş, Süleyman; 39.

303. e) - Ezraki; 295.

304. Çağstay; Arap tarihi, 127.

305. el - Ezraki; 292.

Beytullah'dan bir parçadır. Senin kavmin Kabe'yi yıkıp yaptıkları zaman onu kısaltılar ve Hatim'i Kabe'den çıkardılar. ³⁰⁶

Hatim'in önü, kabe'nin olduğu altındaki duvardan Hatim duvarına kadar 17 arşın 8 parmaktır. Hatim'in iki kapısı arasındaki mesafe 20 arşın olup uzunluğu 22 arşındır. Hatimin içten yüksekliği bir arşın 14 parmaktır. Makam-ı İbrahim tarafındaki kapısını takip eden kısmın yüksekliği bir arşın 20 parmaktır. Ruka-i Şami tarafındaki duvarın dıştan dışa yüksekliği ise bir arşın 16 parmaktır. Orta kısmının yüksekliği 2 arşın 3 parmaktır. Duvarın genişliği iki arşından iki parmak noksan olup mermerle kaplanmıştır. Hatim'in Şark tarafındaki kapısının ölçüsü 5 arşın 3 parmaktır. Bu kapının eşiğinde iki adet taş vardır ki, bunlar Hatim'in içinden itibaren dört parmak yüksektedirler. Hatim'in batı tarafındaki kapısı 7 arşındır. Bu kapının eşiğinde 4 adet taş vardır. Taşlar Hatim'in içinden itibaren 4 parmak yüksekliktedirler. Hatim'in ortasında sel sularının çıkması için iki taş arasında üzeri taş ile kaplanmış bir delik vardır. Hatimin içten çevresinin ölçüsü 38 arşın, dıştan çevresinin ölçüsü 40 arşın 6 parmak, Doğu hudutlarından Haceru'l - Esved Rükününün bulunduğu yere kadar olan mesafe 9 arşın 14 parmaktır. Hatim'in garb sınırlarından Rukni Yemani hududuna kadar olan kısmı 32 arşındır. Kabe etrafında bir kere dolaymanın uzunluğu 23 arşın 12 parmaktır. ³⁰⁷

BŞ. Makam-ı İbrahim: Hz. İbrahim ile oğlu Hz. İsmail, Beytullah'ın temellerini kazarak hemen duvarlarına yapımına başladılar. İsmail (AS) taş taşıyor, İbrahim (AS) da duvar örüyordu. Temel duvarları yükselince İbrahim (AS)'ın duvarlara yetişmesi güçleşti. İsmail (AS) babasına merdiven vazifesini görmek üzere uzunca bir taş getirdi. İbrahim (AS) da taş üzerinde durarak Beytullah'ın duvarlarını tamamlamaya çalıştı. Bu taş Makam-ı İbrahimidir. Sonradan bu taş özel bir itina ile muhafaza edilmiş ve günümüze kadar korunmuştur. Allah, Beytullah'ı överken şöyle buyuruyor: " Orada açık kerametler vardır, Makam-ı İbrahim vardır." (Ali İmran - 96) Makam-ı İbrahim'in özelliği üzerindeki ayak izleridir. ³⁰⁸

Makam-ı İbrahim'in yeri, bugün bulunduğu yerdir. Cahiliyye döneminde, Hz. Peygamber, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer dönemindeki yeri de burası idi. Ancak Hz. Ömer'in hilafet

306. el - Ezski; 293.

307. el - Ezski; 302 - 303

308. el - Ezski; 317. . Çağatay, İslâm Tarihi, 99.

döneminde sel suları onu Kabe'nin önüne kadar sürdü. Hz. Ömer de gelip onu halkın huzurunda eski yerine koydu. ³⁰⁹

Makam-ı İbrahim'in boyu bir arşundur. Taş dört köşe olup üst tarafının genişliği 14 parmak, alttan genişliği de aynıdır. Hem alt kısmında, hem de üst kısmında altundan birer halka vardır. Bütün cephesi boyunca uzunluğu 9 parmak eni ise 10 parmağa 10 parmakdır. Ayak izleri taşın içine 7 parmak gömülmüş olup biraz meyillidirler. Taş üzerinde iki ayak arasında 2 parmaklık mesafe vardır. Ortası ona el sürülmesinden ötürü aşınmıştır. ³¹⁰

Kabe'nin kuzeydoğu duvarının karşısında Metaf'a açılan Beni Şeybe kapısı ile Kabe arasında bulunan küçük bir yerdir. ³¹¹

bbş. Kabe'de Sellar ve Yapılan Sedler: Cürhüm Kabilesi Mekke'nin hakimiyetini ellerinde tuttukları dönemlerde bir sel gelerek Beytullah'ın içine girdi ve Kabe'yi yaktı. Cürhümlüler yeniden Beytullah'ı İbrahim (AS)'ın temelleri üzerinde yaptılar. Sel bir defasında Kabe'ye girdi ve binayı yarıdı. Kureyş ürktü. Diğer bir sel gelirse Kabe'nin yıkılmasından, şeref ve dinlerin gitmesinden korktular. Amir b. Amir b. Cü'süme bir duvar yaptı. Bundan dolayı Cadir ismini aldı. ³¹²

Sellerin Kabe'yi bazmaması için Kabe'ye Kureyş Redm-i Ala denilen bir bent yaptılar. Böylece selleri Kabe'ye girmeyi önlediler. ³¹³

Halife Ömer ve Osman mühendisler celbedip, yüksek mahallelerde setler yaptılar. Bunlar sonra doldurma ve küçük setler ile Kabe civarını sellerden emin bir hale getirmeye çalıştılar. Emevi halifeleri bu çalışmalarını yeniden ele alıp tamamladılar. Sellere karşı yeni bir yatak kazdılar ve türlü seviyelende yapılan yüksek sedler vasıtası ile bunların şiddetini kırmak istediler. Büyük endişeleri Kabe'nin bulunduğu Batha çukurunu korumak idi. O devrin su mühendislerinin bütün maharatına arazi vaziyetinden doğan güçlükleri yenmeye, ne de kış yağmurlarının devamlı sağnakların tahribatına engel olmaya kafi geldi. ³¹⁴

309. el - Ezraki; 322.

310. el - Ezraki; 324.

311. Çağatay; İslâm Tarihi, 99.

312. el - Ezraki; 75.

313. el - Ezraki; 163.

314. H. Lammen; "Mekke" Maddesi, VII, 635.

Ümmü Nehşel Seli: Hz. Ömer'in halifelğinde vuku bulmuştur. Bunun üzerine Hz. Ömer iki bent yaptırdı. Yukarı Bent adını taşıyan birincisi Bebbe'nin evi ile Eban b. Osman b. Afan'ın evi arasında yapılmıştır. Bebbe'nin adı Abdullah b. el-Haris b. Nevfel b. el - Haris b. Abdilmuttalib b. Abdimenaf'dır. Aşağı bent adını taşıyan ikincisi ise el - Hammarin'de yapılmıştır.

Bu Ali Esid Seddi diye bilinir. Bu sele adını veren Ummu Nehşel, Ubeyde b. Sa'id b. el - Asi b. Umeyye'nin kızı olup sel sultan Mekke'nin yukarı kısmında bu kadının evine girdiği için bu adı almıştır. Mekke'yi basan el - Cühaf ve el - Cüraf seli ise H. 80 yılında Abdumelik b. Mervan'ın halifeliği sırasında vuku bulmuştur. Bu sel Pazartesi günü sabahı hacıları bastırıp, onları ve eşyalarını götürdü. Kabe'yi bastı. Bunun üzerine Abdumelik b. Mervan Mekke Valisi Abdullah b. Sufyan el - Mahzumi'ye bir mektup yazdı. Bir başka rivayete göre Abdumelik'in valisi Şair el - Haris b. Halid el - Mahzumi idi. Abdumelik ovaya bakan evler ile mescidin önüne set duvarları yapılmasını emretti. Bu işten anlayan Hıristiyan ustayı da Mekke'ye gönderdi. Bu usta, duvarlar ördü. Beni Cumah Seddi diye bilinen Benî Kurad Seddi ile Mekke'nin aşağı tarafındaki setleri yaptı. ³¹⁵

Mekke'yi basan sellerden birisi de el - Muhabbil'dir. Bu sel geldiğinde insanların vücutlarına hastalık, dillerine bozukluk isabet etmişti. Bundan dolayı el - Muhabbil diye isim verilmiştir. Mekke vadisinin selleri Sidre-i Attab b. Esid b. Ebi'l - l's diye bilinen yerden gelir. ³¹⁶

c. Kabirler:

Mekkelilerin kazdıkları mezarlara Darih adı verildi. Mekke'de sonradan insanların oturdukları yerlere kadar taşınması için evvelce ölü gömülü mezarlar yeniden açılarak cenazeler buraya yerleştirilirdi. ³¹⁷

Amine Binti Vehb'in kabri Mekke'de Ebu Zer bağazındadır. ³¹⁸

Hacun; üzerinde Mekke halkının kabirleri bulunan ve Kabe'den birbuçuk mil ötede bir dağdır. ³¹⁹

315. Belazuri; 76 - 77.

316. Belazuri; 77 - 78.

317. Hamidullah, Muhammed; İslâm Peygamberi, II, 1117-1118.

318. İbn-i Hişam; I, 225 (Dipnot-207).

319. İbn-i Hişam; I, 161 (Dipnot - 131).

Mekkelilerin Cennetü'l Muallat dedikleri bu kabristan Mekke'nin kuzey-doğusunda bulunmaktadır. Bu kabristana kendisine bakan Hacun dağına nispetle Hacun Kabristanı da denir. **320**

Mekke Kabristanı Kabe'nin cephesine tam paralel bir vaziyet arzeder. Cahiliye dönemi ile İslamın ilk dönemlerinde insanlar ölümlerini Şa'b-i Ebi Dübb'da Hacun'dan Şa'bus-Safiye ve Medinelilerin yolu üzerinde bulunan vadiye defn ediyorlardı. Sonra kabristan Seniyetu - Zahura doğru uzandı. Seniyetü-Zahur yolundaki kabristan Useyd b. Ebil-Iys b. Ebi Umeyye b. Abdi Şems oğulları defn ediliyordu. Ömer b. Hattab'ın oğlu Abdullah H. 74 senesinde Mekke'de vefat etmiş ve buraya defn edilmişti. **321** Muhacir mezarlığı Hahas denilen yerdedir. Bugün Muhtala adı ile bilinmektedir. Zu Tuva üzerinde yüksek bir dağın altında bulunur. Fakat bu mezarlık uzun zaman terk edilmiş durumdadır. Mekke'de müslüman oldukları halde hicret edemeyen bir kısım insanlar Bedir Muharebesi vuku bulunca zorla harbe çıkarılıp orada öldürüldüler. Muhacirler mezarlığına defn edildiler. **322**

Hz. Nuh, Hz. Hud, Hz. Salih ve Hz. Şuayb Zemzemle Haceru'l - Esved arasında medfunur. Hacca gelip de vefat eden 99 peygamber; Makam-ı İbrahim ile Zemzem arasında, 99 peygamber de Hatim'e gömülmüştür. **323**

2. Sivil Mimariler

a. Evler

Şehir planlarında mabedin merkezde yer alması dünyanın hemen her yerinde yaygın adettir. Bu adet muhtemelen Kar'an'ın Ummu'l-Kura olarak tanımladığı ve yeryüzünde ilk mabedin yapıldığı Mekke örneğinden yayılmış olmalıdır. **324**

320. Ateş, Süleyman; 156.

321. el - Ezraki; 429 - 430.

322. el - Ezraki; 431.

323. Köksal, M. Asım; 25.

324. Bozkurt, Nebi; Asrı Saadette Evler ve Ev Hayatı; Asrı Saadette İslâm, V, İstanbul - 1994, s. 29.

KUSAY B. KİLAB DÖNEMİNDE MEKKE ŞEHRİNİN GÖRÜNÜŞÜ

1. Darun - Nedve
2. Kabe

Eyüp Sabri Paşa; Mir'at-ı Mekke, ? (Tısz.), s. 273

Kenar mahallelerde (zavahir), daha sonra tepelerin yanlarında meydana gelen boğazlarda (Şib) mütevazi, alçak evler bulunurdu. ³²⁵

aa. Evlerin Plânı: Eskiden insanlar, Kabe'ye saygılarından dolayı evlerini onun gibi dört köşe şeklinde değil de yuvarlak biçimde inşa ederlerdi. Bu adetlerini sonradan bozarak evlerini Kabe gibi dört köşe yapmağa başladılar. Bu bakımdan Kabe, mimari bir yapı örneği de teşkil etmektedir. Çünkü Kur'an'ın ifadesine göre yeryüzünün ilk evi Mekke'de bulunan Kabe'dir. (Ali İmran - 95 - 97) Mekke'de ilk kez dört köşe şeklinde ev inşa ederek eski adete muhalefet eden zat Humeyd b. Zuheyr olmuştur. Humeyd'in bu eski adete aykırı hareket etmesi nedeniyle Kureys şöyle bir söz sarfetmiştir: " Humeyd evini dört köşeli yaptı. Bu onun için ya ölüm yahut hayat olur. " ³²⁶

Mekke'de yaşamış bir çok kavimler, orada buldukları müddet Kabe'ye saygılarından ötürü evlerini hiç bir zaman ondan daha yüksek yapmamaya bilhassa dikkat ederlerdi. Fakat zamanla bu beldede yaşayan insanlar bu güzel adeti de bozmuşlar. ³²⁷

İbn-i Abbas'ın torunu Abbas b. Muhammed, Mekke'de, Mescid-i Haram'ın civarında ev yaptırmağa başladığı zaman, ustalarına, yapacakları evi Kabe'den daha yüksek yapmamalarını, evin tavanını, Kabe'ye saygıdan ötürü onun tavan seviyesinden daha alçak yapmalarını emretmiştir. ³²⁸

Evlerde birçok odaların bulunduğu ve evlerin tavanlı tipte yapıldığı belirtilmektedir. ³²⁹

Genellikle ticaretle uğraştıkları için evlerinin ticari emtianyı saklayacak özel bölümlere sahip olduğu görünüyor. Bunlardan bir kısmı karmaşık planlı ve çok odalı olarak inşa edilmiştir. Bunlar şüphesiz zengin evleri idi. Mekke zenginlerinden Abdullah b. Cüdan gibi altın ve gümüş kaplarda değişik yemek yiyen ve Irak'dan bunun için ahçılar getirten birinin evinin, misafirler, köle, cariyeler, şarkı söyleyen kayneler, diğer hizmetçiler ve hayvanlar için ayrı mekanlar düşünüldüğünde çok büyük bir plâna sahip olduğu ortaya çıkar. ³³⁰

325. H. Lammens; "Mekke" maddesi, VII, 632.

326. el - Ezraki; 23.

327. el - Ezraki; 24.

328. el - Ezraki; 25

329. el - Ezraki; 171

330. Bozkurt, Nebi; V, 29.

Hız. Ömer, üç odaya kadar ruhsat verdiğine göre genel olarak o dönem evlerinin en fazla üç oda olduğuna hükmedilebilir. Ancak ihtiyaç ve evdeki nüfusun kalabalık olmasına bağlı olarak bu sayının artması mümkündür. Çadırlara gelince, çok direkli olanlarının birkaç odadan oluştuğu muhakkaktır. Çadırların genişliği, sahibinin toplum içindeki mertebesini göstermekteydi. Genellikle bedevi halkın oturduğu çadırlar iki bölümden oluşuyordu. "Revak" denilen bir girişten sonra daha çok erkeklerin oturdukları ve erkek misafirlerin kabul edildiği bölüm geliyordu. Bundan sonra sadece ailede ki kadın ve çocukların bulunduğu "Harem" kısmı ki buraya yabancı erkeklerin girmesine izin verilmezdi. Kabile reislerinin "Midrez" veya "Füstatu'l- Melik" adı verilen çadırları daha büyük olup gelen yabancı misafirler genellikle reisin çadırında ağırlanırdı. "Tıraf" denilen çadırların arka tenefleri yoktu. Bu sırsak havalarda hava dolgununu sağlardı. ³³¹

Çadırların etrafına yağmur sularının içeri girmemesi için ark kazardılar. Muallaka Şairlerinden Zühreyyr, çadırların etrafına kazılan havuz gibi arklardan söz eder. ³³²

Mekke'de evlerin bir de üst katı bulunuyordu. Hız. Hatice Mekke'deki evinin bu üst katlarından birine çıkmak suretiyle kervanla Mekke'ye dönmekte olan zevci Hız. Muhammed'i gözetlendi. ³³³

Şehirde yaşayanlar evlerini temeller ve sütunlar üzerine yapıyorlardı. Bu evlerden bazıları üst üste katlardan oluşuyordu. Onlara merdivenlerle yada aşığınan yukarıya kademe kademe yükseltelen yapılarla çıkıyorlardı. Köylere göç ettiklerinde hayvanların derilerinden evler yapıyorlardı. Onlar çadır da biliyorlardı. ³³⁴ Evlerde tuvaletin olmadığı anlaşılmaktadır. Ebu Kubeys yakınında Fedih denilen açık arazide ihtiyaçlarını giderirdi. ³³⁵

ab. Ev Tipleri:

1. Mekke evlerinin bir kısmı kerpiçli bir kısmı uşşeh denilen hasır otundan yapılmış

331. Bozkurt, Nebi; V, 30 - 31.

332. Bozkurt, Nebi; V, 31.

333. Hamidullah, Muhammed; İslâm Peygamberi, II, 1118.

334. İzzet Derviş; I, 85.

335. İbn-i Hişam, I, 157.

kulubelerden ibarettir. Kerpİçli evlerin çoğunun üzeri düz ve toprak ile doldurulmuştur. ³³⁶

2. Mekke'de deriden yapılmış evlerde bulunandı. ³³⁷ Arap evlerinden biri de "Mizalle"dir. Kiblan yapıldığı rivayet edilen Mizaller önünde bir girişi olan ve bir veya birkaç odadan meydana gelen büyük çadırlardır.

Deriden yapılan çok büyük çadırlı "Kubbe"ler panayırnlarda gösteri veya savaş alanlarında komutan çadırı olarak kurulurdu. Ukaz panayırnında kurulan deriden kırmızı bir çadırda şairlerin şiirlerini okudukları rivayet edilir. ³³⁸

3. Araplar kerpiçten yapılan evlere de "Kubbe"; "damı tesviye edilmiş" derlerdi. ³³⁹

4. Taştan yapılmış evlerde bulunmaktaydı. Vadinin yamaçlarında yapılmıştır. O civarın küll rengi taşlarından yapılmaktadır. Düz damları ve etrafını kapalı, binaların dışına fırlanmış cumbalan (evlerde duvar hizasından dışarıya çıkmış pencere kafesi) vardır. ³⁴⁰

ac. Ev Yapımında Kullanılan Malzemeler: "Ehli Hadar" (Yeşillik ehli, tarıma dayalı toplum, medeni toplum), "Ehli Meder" (Kerpiç Ehli) veya "Ehli Hacer" (evlerini taştan yapıyorlar) denilen yerleşik arap kabileleri genellikle yapılarında kerpiç ve taş kullandılar. Kabe'nin Hz. Peygamberin bisetinde önce temele kadar inilerek yapılan tamirinde bir sıra taş bir sıra ahşap kullanıldı. Malzeme yetersizliği sebebiyle Kabe'nin tamamının tamir edilemeyişi dikkate alınrsa, ahşap inşaat malzemesinin bölgede ne kadar zor temin edilebildiğini anlamak daha kolay olacaktır.

Binalarda harç olarak balçık kullanıldı. Kireç de eskiden beri kullanılmaktaydı. Mekke ayığı (Izhar) da yapı malzemesi olarak kullanılmıştır. Bu bitki ev ve mezarlarda sıva içinde veya mercek aralarında üste dökülen toprağın dökülmesine engel olmak için bir dolgu malzemesi olarak

336. Eyüp Sabri Paşa; 67 - 68.

337. El - Ezrakî; 168.

338. Bozkurt, Nebî; V, 27 - 28.

339. Bozkurt, Nebî; V, 26.

340. Bodley, 18 , 21,

341. Bozkurt, Nebî; V, 24 - 25.

kullanılıyordu. Evlerin tavanlarında İzhir yerine hasır kullanıldığı da olmuştur. Evlerin tavanlarında İzhir veya hasırın üzeri çamurla sıvanırdı. Kabe'nin iç döşemelerinde mermerin kullanılması Mekke'de mermerin bulunduğunu göstermektedir.³⁴¹

O kuru iklimde duvarlar ve yapılar dağılma ve harabiyete karşı çok daha fazla dayanırlar.³⁴²

Dış tarafın yüzü taptaptan yapılmış olan evler gündüzleri güneşin etkili sıcağından korumaktadır. Sağlığı koruma açısından da önemlidir. Taptap; ocak külü ile kum ve kireç karıştırılmış olup dışarda dökülen çamurdan ibarettir. Hasır ve ot (İz'r) ile yapılmakta olan kulubeler sıcaktan etkilenmektedir. Bu kulubeler sağlıklı değildir.³⁴³

Taif, Mina, Arafat yolu üzerinde yükselen Makta Dağındaki taşlar ev yapımında kullanılmıştır. Bu taşlar çok serttir. Sert olduğu için önce yakılır, ondan sonra kesilirdi.³⁴⁴ Evler o civarı kül rengi taşlardan yapılmıştır.³⁴⁵

ad. Evlerin Pencere ve Kapıları: Evlerin kapıları ve pencereleri ahşaptan yapıldığı gibi bazen bir çadır kanadı veya kumaş bir perde olabiliyordu. Mekke'deki evlerin kapıları yoktu. Evine ilk kapı yapan kişinin Süheyl b. Amr olduğu rivayet edilir. Hz. Ömer, bundan vazgeçmesi konusunda Süheyl'e haber gönderince, kendisinin tüccar olduğunu ve mallarının çalınmasından korktuğu için evine kapı yaptığını belirtince Hz. Ömer buna müsaade etmişti.³⁴⁶

Mekke'deki evlerde kapı üzerinde sahanlık taşı bulunurdu.³⁴⁷

Evlerin çoğunun pencereleri "Kıprite" ismiyle bilinen hasır perdelidir. Eyüp Sabri Paşa'ya göre Mekke evlerinin pencereleri dışarda görülen Kıprite hasır perde yerinde kullanılmamış, pencere kafesi yerine kullanılmıştır.

Kıpritelerin iç taraflarında ağaçtan yapılmış birer tahta perde vardır ki günümüzde bunlara pencere kanadı denir. Sıcak olunca bu pencere kanatları kapatılırdı. Mekke'de kereste

341. Bozkurt, Nebi; V, 24 - 25.

342. Bodley, 21 - 22.

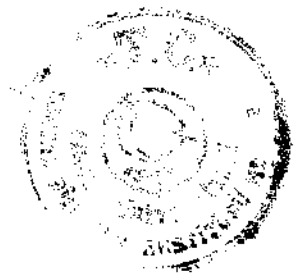
343. Eyüp Sabri Paşa; 69.

344. el - Ezski; 215.

345. Bodley, 21.

346. Bozkurt, Nebi; V, 33.

347. el - Ezski; 112.

olmadığından bina pencerelerinin tahta perdeleri Hindistan'ın meşhur sac ağacından yapılmıştır. ³⁴⁸

ae. Evlerin Mevraşat Tezyini: Hayvanların yünlerinden, tüylerinden ve kıllarından kendilerine ev eşyası yapıyorlardı. Yine onların minderler, koltuklar, yastıklar, sedirler, çeşit çeşit kablaklar, çanaklar, kazanlar, bardaklar, ibrik, yemek tabakları, sofralar ve benzeri şeyler kullandıklarını görmekteyiz. ³⁴⁹

Evlerde altına eşya konulabilecek kadar zeminden yukarıda bir serir bulunmaktaydı. Hz. Aişe Mekke'lilerin serir üzerinde uyumayı çok zevdüklerini belirtir. ³⁵⁰

Evlerde ortadan odayı ikiye bölen veya odanın duvarı içinde döşek ve yaygıların veya başka eşyaların konulduğu "Sehve" denilen yükükler vardı. Perde ile ayrılan odacıklara da aynı adın verilmesinden buralara konulan yatak v. b. eşyanın görünmemesi için "Sehve"lerin önüne de bir perde çekildiği anlaşılmaktadır. ³⁵¹

af. Mekke'de Tahmini Ev Sayısı: Harem-i Şerife yönelik olan dağlardan hangisinin tepesine çıkılsa 70 kadar evin gözüktüğü belirtilmektedir. ³⁵²

ag. Mekke'de Şahıs Evleri:

1. Hz. Peygamber'in Doğduğu Ev: Mekke'nin doğusunda Safa tepesinin yanında (Beni Haşim Caddesi, Mevlid Sokağı) Ebu Talib Şi'bi Caddesi'nde Leyl Çarşısı'ndadır. Peygamberimiz devrinde burası Darüt Tebabia diye anılırdı. Bu ev Haşim b. Abdi Menaf'ın evinden bir kısımdı. Bu ev babası Abdullah'dan kendisine miras kalmıştı. Peygamberimiz Mekke'den Medine'ye hicret edince bu ev amcası Ebu Talib'in oğlu Akil'e kaldı. Akil'in ölümünden sonra da oğullarına geçti. Haccac'ın kardeşi Muhammed b. Yusuf'u Sakafi o evi Akil'in çocuklarından 100.000 dinara satın alıp Beyza diye anılan konağına kattı. ³⁵³

348. Eyrüp Sabri Paşa; 68.

349. İzzet Derveze; I, 86.

350. Bozkurt, Nebi; V, 36, Hamidullah, Muhammed; İslâm Peygamberi, II, 1119.

351. Bozkurt, Nebi; V, 36.

352. Olgun, Tahira'l - Mevlevi; II, 14 (Dipnot - 8)

353. el - Ezraki; 424., Köksal, M. Asım; 50.

2. Hz. Hatice'nin Evi: Hz. Hatice'nin içinde doğduğu ve Hz. Peygamberle birlikte içinde yaşadığı ve bütün çocuklarını doğurduğu evdir. Hz. Hatice bu evde vefat etmiştir. Bu eve Mevlid-i Fatma'da denilmektedir. Zukakü'l - Attarin'de idi. Hz. Peygamber Medine'ye hicret etmeden bu evde oturuyordu. Medine'ye hicret edince Ebu Talib'in oğlu Ukayl aldı. Sonra Halife Muaviye onu Ukayl'dan satın alarak mescid yaptı. Hz. Peygamberin Hz. Peygamberin oturduğu evin bu taş altında bir adamın oturacağı kadar yerden yüksekti. Ebadı bir arşın bir kıştı. Mekke'liler evlerinde taştan bazı raflar edindiler. Kiler vazifesi görürdü. Evdeki sini, tencere gibi eşyalarını bu taşların üzerine koyarlar. ³⁵⁴

3. Daru'l - Erkam : Mekke'de Erkam b. Erkam'a ait bir evdir. Bu ev, Safa yanında bulunmaktaydı. Ona Daru'l - Hayzeran'da denilmekte idi. Hz. Peygamber ashabı ile burada toplanırlardı. Hz. Ömer bu evde müslüman oldu. ³⁵⁵

4. Hz. Ebu Bekir'in Evi: Mekke'de evinin bir odasını dükkan haline koymuş olduğundan orada hem (hız) denilen kumaşı satar, hem de dost ve shbabları ile sohbet ederdi. Ebu Bekir'in evi, H. 623 tarihinde Yemen Meliki Nureddin b. Ömer b. Ali el - Mesudi tarafından mescide çevrilmiştir. Halen Mekke'de kuyumcular çarşısında mamur olup ziyaret edilmektedir. Bu evin sırasında, Haceri Mütakellim karşısında da Hacer-i Mütteke namıyla iki taş vardır. Birincisinin Resulullah'a selam verdiği, ikincisine de Resulullah'ın yaslandığı rivayet edilir. ³⁵⁶

5. Daru'l - Acela: Bu ev Sa'id b. Sa'd b. Sehme aitti. Sehme kabilesi bunun Darun Nedve'den önce yapıldığını iddia ederlerse de bu doğru değildir. ³⁵⁷

6. Daru'l - Kavirir: Bu Utbe b. Rebia b. Abdışems b. Abdimenaf'a aittir. Sonra Abbas b. Utbe b. Ebi Leheb b. Abdilmuttalib'in eline geçti. ³⁵⁸

354. el - Ezraki; 424.

355. el - Kettani, Muhammed Abdulhayy; et - Terâtibü'l - İdariyye (Çev. Dr. Ahmet Özel), İstanbul - 1990, s. 166, el - Ezraki; 26.

356. Olgun, Tahira'l - Mevlevi; II, 132.

357. Belkuri; 75

358. el - Kettani, II, 166., Belkuri; 75.

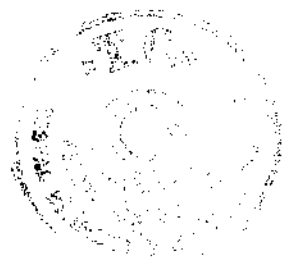

7. Diğer evler: Mesâ'da Merve'ye giderken sağ tarafta İbn Abbas'ın evi, Harem-i Şerif'in kuzey doğusunda Ebi Süfyan'ın evi, Derbû'l - Hecce'de Mevlid-i Fatma mevcuttur. ³⁵⁹ Şib'î

Beni Amir'de Cshiliye döneminde buralar Abdulmuttalib'in meskenleri olduğu gibi sonraları da Hz. Ali neslinden eşraf meskundur. ³⁶⁰

359. Olgun, Tahirul - Mavlevi; II, 14.

360. Olgun, Tahirul - Mavlevi; II, 14 - 15 (Dipnot: 8).

Neseb bilgileri İsmail (AS) ile Adnan arasındaki Arab-ı Musta'ribe kabile reislerinin isimleri hakkında ihtilaf etmişlerdir. Ancak peygamberimizin dedelerinden sadece Abdumuttalib ile Adnan arasındaki isimlerini bildirmişlerdir. Adnan'dan yukarı olanların isimleri ve sayıları ise tarihçiler arasında ihtilaf konusu olmuştur. ³⁶³

Arab-ı Musta'ribe, kamuzda Arab-ı Mütetaribe de denilir. ³⁶⁴

Bu isim onlara İsmail (AS) İbranice veya Süryanice konuştuğu için verilmiştir. Kahtanilerden Cürhüm kabilesi Mekke'ye gelip Hz. İsmail ve annesiyle birlikte oraya yerleştiler. İsmail (AS) onlardan bir kızla evlendi. ³⁶⁵

Böylece hem kendisi hem de çocukları arapçayı öğrendiler. Bundan dolayı da onlara Arab-ı Mustaribe denildi. ³⁶⁶

Arim Seddi'nin yakulmasından sonra Yemen Araplarından buraya göç edenlerde bilshere bunlara karışmış ve kaynaşmışlardır. ³⁶⁷

a. Amelika , Huzaa, Cürhümlüler:

Mekke'nin ilk sakinleri Amelika'dır. ³⁶⁸ Onlardan sonra Cürhüm Kabilesi yerleşmiştir. ³⁶⁹

Amelikahlar aslen Arap bir kavim olup Himyerlilerin bir kolu idiler. Bu şekilde herbiri bir tarafa doğru giderek dağıldılar ve bir kavim olarak tarihten silindiler. ³⁷⁰

Cürhüm ve Katura amca oğullarıdır. İkisi de Yemen'den göç edip Kefile halinde geldiler. Cürhüm'ün başında Mudad b. Amr vardı. Katura'nın başında ise Semeyle vardı. Yemen'den çıkarken başkansız çıkmazlardı. Mekke'ye indikleri zaman sulu ve ağaçlı bir beldeyi gördüler.

363. Hasan, Hasan İbrahim; I, 28.

364. Kalkaşandi, Ebu'l - Abbas Ahmed b. Ali; Subhu'l - A'ş'a, I, 1987, H. 1407, 360. , Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi; 116., Hasan, Hasan İbrahim; I, 28.

365. Kalkaşandi; I, 360. , Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi; 116., Ebu'l - Ala Mevdudi; 44., Hasan, Hasan İbrahim; I, 28.

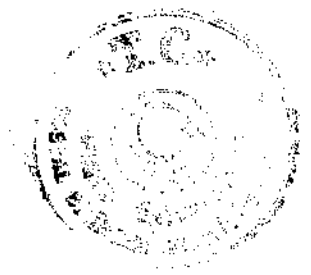
366. Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi; 116 - 117., Hasan, Hasan İbrahim; I, 28.

367. Hasan, Hasan İbrahim; I, 28.

368. Yıldız, Hakkı Dursun; I, 131., Hasan, Hasan İbrahim; I, 64.

369. Hasan, Hasan İbrahim; I, 64.

370. el - Ezraki; 77.

Orayı beğendiler ve yerleştiler. Mudad b. Amr Cürhümden olanlarla birlikte Mekke'nin yüksek yeri olan Kuaykian ve etrafına yerleştiler. Semeyde'de Katura'yı Mekke'nin alt tarafında Ecyad ve etrafına yerleştirdi. ³⁷¹

Mudad (Cürhüm) Mekke'nin yukarılarından girenlerden öşür alıyordu. Semeyde'de Mekke'nin aşağılarından girenlerden öşür alıyordu. Sonra Cürhüm ve Katura arasında anlaşmazlık çıktı. İki taraf hazırlıklarını tamamladıktan sonra iki topluluk Fadih'de karşı karşıya geldiler. Şiddetli bir şekilde savaş başladı. Katura'nın lideri Semeyde öldürülünce iki tarafta birbirlerini barışa davet ettiler. Metabih denilen boğazda barıştılar ve işi Cürhümlülerden Mudad'a teslim ettiler. Böylece Mekke'nin idaresi Cürhümlülere kaldı. ³⁷²

Cürhümlülerin hakimiyeti Miladi 207 yılına kadar devam etmiştir. Cürhümlüler daha sonra çevrede fesad ve bozgunculuk çıkardılar. Kabe'nin mallarını mübah saydılar. Mekke yerlileri dışında Mekke'ye gelene işkence ve zulüm yaptılar. Seylül Arım üzerine Sebelilerin dağılmasıyla Yemen'den gelen Huzaahlar, Cürhümlüleri Mekke'den sürerek hakimiyeti ellerine aldılar. Huzaa Mekke'de yerleşip gittikçe güçlenmiş, Kinane'den de yardım isteyerek Cürhümlüleri mağlub etmişlerdi. O sırada başlarında Mekke'ye Hubel putunu getirerek putçuluğu yerleştiren Amr b. Luhay bulunuyordu. Yaklaşık 300 zenne Kabe idareciliği Huzaahlarda kaldı. ³⁷³

Kuzay b. Kilab 440 yılında Mekke ve Kabe hakimiyetini ele geçirdikten sonra Huzaahları Mekke'den çıkardı. Huzaa Kabilesi Batn-ı Mür'e (Vadi-i Fatma) giderek oraya yerleşti. ³⁷⁴

371. el - Ezraki; 71, 74., Hamidullah, Muhammed; II, 882 - 883. , İbn-i Hişam; I, 156 - 157.

372. Hamidullah, Muhammed; II, 883. , el - Ezraki; 71., İbn-i Hişam; I, 157.

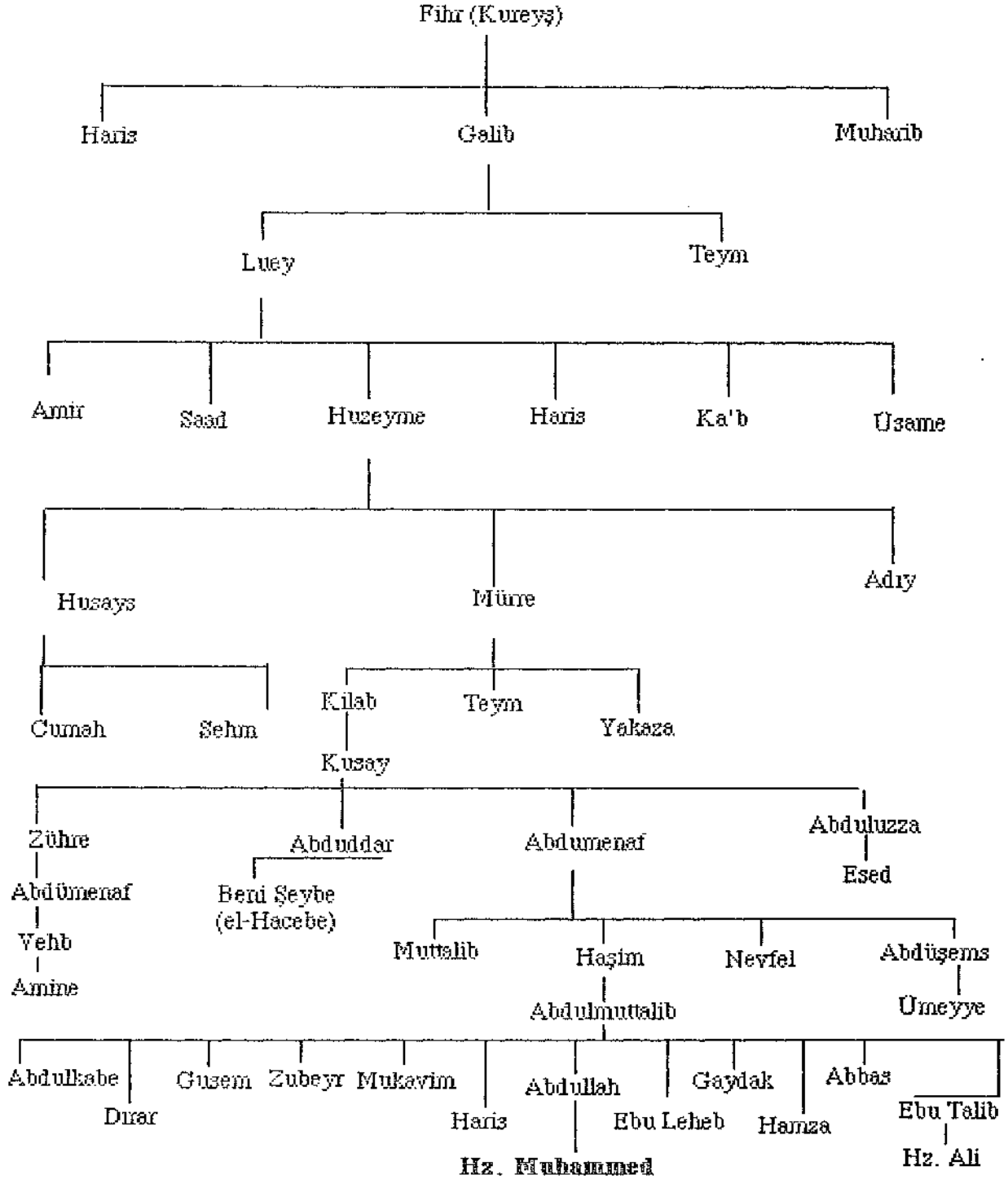
373. Hesan, Hesan İbrahim; I, 64 - 65.

374. Yıldız, Hakkı Dursun; I, 132., Hamidullah, Muhammed; I, 34., Ebu'l - Ala Mevdui; 67., Hesan, Hesan İbrahim; I, 65.

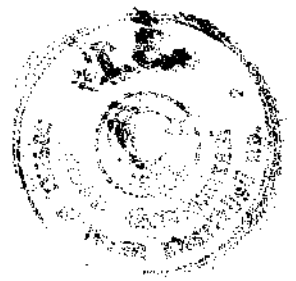

b. Kureyş Kabilesi, Kökeni ve Hz. Muhammed'in Soyu:

Kureyş'in Nesebi: 375

375. Hodgson, Marshall G.S.; İslâmın Seruveni, I, İstanbul - 1995, s. 108., el - Faruki, İsmail Raci - el - Faruki, Luis Lamia; İslâm Kültür Atlası, İstanbul - 1991, s. 139. Kalkaşendi; I, M. 1987, H. 1407, 358. Ebu İshak İbrahim b. Muhammed b. Fârisi İstahri Maruf bil - Kerhî; 71 - 72.

Kureyş kabilesi, Mekke'nin en meşhur kabilesidir. Babası Nadr b. Kinane'dir. Bu ad mal toplamak manasına gelen TAKARRUŞ kelimesinden türetilmiştir. Kureyş ticaretle uğraştığı için bu adı almıştır. ³⁷⁶

Ali b. Cafer Muhammed'den rivayet olduğuna göre babası şöyle demiştir: İbn-i Abbas'a Kureyş'e neden Kureyş adı verildiği soruldu. O da: Denizde Kureyş adlı meşhur bir hayvana benzetildiği için cevabını vermiştir. ³⁷⁷

Tarihçiler, peygamberimizin 4. göbekten dedesi olan Kusay b. Kilab'ın menşub olduğu Kureyş Kabilesinin Kinane oğullarından olduğu hususunda görüş birliği etmişlerdir. Kinane'nin nesebi de Adnan'a ve nihayet İsmail (AS)a ulaşır. Resulullah (SAV) den rivayet edilen şu hadis bu duruma işaret etmektedir. "Allah İsmail neslinden Kinane'yi; Kinane oğullarından Kureyş'i; Kureyş'den de Benu Haşim'i; Haşimoğullarından da beni seçmiştir. Ben seçilmişim seçilmişimin seçilmişiyim." ³⁷⁸

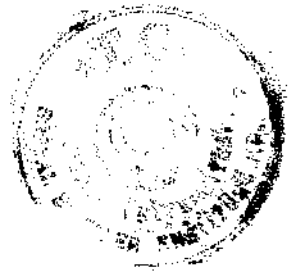
Kinane köküne bağlanan bütün kabileler ilk önce Mekke'nin muhkaddes sahasını çevreleyen dağlarda hayat sürüyorlardı. Kusay, Mekke'yi Huzaa kabilesinin elinden almış ve onları Mekke'ye yerleştirmişti. Bunlar başlıca on kola ayrılıyorlardı. Haşim, Umeyye, Nevfel, Zulara, Esed, Teym, Mehzum, Adi, Cumah, Sehm idi. Bunlar şehrin ortasını, vadinin nihayetine, Zemzem Kuyusu sularının biriktiği el - Batha'yı, kabe'nin bulunduğu çukur sahayı işgal ediyorlardı. Bu komşuluk onlara Abtahi, Bitahı veya Kureyş el - Bitah sıfatlarını kazandırmıştı. Bu merkezi mahalle Kureyş'in en eski ailelerinin oturma yeri telakki ediliyordu. Diğer kabileler Mekke'de nüfusun toplandığı yerlerin nihayetlerine, şehre hakim bulunan tepelerin hafif meyilli sirtlarına veya boğazlarına (Şib) doğru sığınmışlardı. Bunlara da "Dış Mahalle Kureyşlileri" (Kureyş el - Zavahir) deniliyordu. ³⁷⁹

376. Şah Müimuddin Ahmed Nedvi, *Said Sahib Ansari; Asr-ı Saadet Peygamberimizin Hayatı*. (Çev. Ali Gençeli), (Elazığ Halk Kütüphanesi, 1967 - 1997, s. 77., Ahmed Emin; 42.

377. el - Ezaki; 96.

378. Hasan, Hasan İbrahim; I, 65 - 66.

379. H. Lammens; "Mekke" Maddesi, VII, 631.

c. Mekke'deki Yabancılar:

Rezulullah döneminde Mekke'de yaşayan pek çok yabancı isimle karşılaşmak mümkündür. Bunlardan bazıları Köle, sanatkar ve bazıları da tüccardı.

- a. **Cebr er - Rumî:** Sanat dericilik olan bir köle,
- b. **Yesar er - Rumî:** Cebrin arkadaşı, Tevrat ve İncili çok iyi biliyordu,
- c. **A'îş:** Huveytüb b. Abdî'l Uzza'nın hizmetçisi,
- d. **Selman el Farisi,**
- e. **Bilal-ı Habeshi,**

Mekke'ye yerleşenlerin çoğu arap asıllı idi. Bunların arasında arap olmayanlar da bulunmaktaydı. Mekke'de ikamet eden yabancı azınlığın çoğu Bizans, Suryan ve Suriye Hristiyanlarındandı. Şam bölgesinden gelmişlerdi. Onların buraya göç etmeleri bazı Kureyş tüccarlarının teşvik edip cesaret vermeleriyle oluyordu. Zira Mekkeliler, ihtiyaç duydukları sanatkarları ve sına-i faaliyetleri bundar srecihği ile karşılıyorlardı. Yabancıların ne zaman Mekke'ye geldiklerini ve oraya yerleştiklerini tesbit etmek mümkün değildir. ³⁸⁰

II. Dini Yapı

a. **Hanifler:** Hanifler insanları hayır ve şer amelleri sebebiyle hesaba çekecek tek bir ilahın mevcudiyetini kabul ederek ölümden sonra dirilmeye inanıyorlardı. Putlara ibadet etmez, içki içmez, kumar oynamaz, kız çocuklarını diri diri toprağa gömmezlerdi. "İbrahim ne Yahudi ne de Hristiyandı. Dosdoğru bir hanif müslümandı. O müşriklerden de değildi." (Ali İmran: 67) ³⁸¹

Haniflerden biri meşhur şair Umeyye b. Ebi's - Salt'tır. O, beklenen peygamberin kendisi olacağını umuyordu. Nübüvvet Hz. Muhammed'e verilince ona düşman oldu. Hz. Hatice'nin amcasının oğlu Varaka b. Nevfel hanif idi. ³⁸²

380. İzzet derveze; I, 94 - 95.

381. Yılmaz, H. Duran; I, 175-176., Hasan, Hasan İbrahim; I, 97.

382. Hasan, Hasan İbrahim; I, 97. Çeçetay, İslâm Tarihi, 131, 136, 137.

Kuss b. Saide İyadı de haniflendendir. ³⁸³

Ubeydullah b. Cahz, Osman b. Huveyris, Zeyd b. Amr'da hanif idiler. ³⁸⁴

Kur'an'da - ikisi çoğul - on yerde geçen Hanif kavramı " Şirkin ve bozulmuş ehl-i kitap inançlarının ötesinde katıksız tevhid akidesine sahip olmak" anlamında kullanılmıştır. ³⁸⁵

b. Putperestler: Amr b. Luhay, İbrahim (AS)'ın getirdiği Tevhid Dininin esaslarını ilk olarak bozan ve değiştiren kimsedir. Kabe'nin içine ve etrafına putları ilk defa dikmiştir. Başka bir yerden ilk defa bir putu getirip Kabe'nin içine diken Amr b. Luhay'dır. ³⁸⁶

İsmailoğulları, İbrahim ve İsmail (AS)'ın getirdikleri Tevhid Dinine ait bazı izlere sahip bulunmaktaydılar. Bu inanç ve ibadet izleri onlarda da devam etmekle beraber, bu dine mensub bulunmayan bir çok hurafeyi ona soktularsa da Beytullah'a saygı, tavaf, hac, ömre, Arafatta vakfe, müzdelifede vakfe, kurban kesme, Hac ve Ömrede telbiye getirmek gibi esasları muhafaza ettiler. ³⁸⁷

Meke'de dini inançlar parçalanmış, değişik inanışlar ortaya çıkmıştı. İslamın ortaya çıktığı sırada yaygın olan inanış puta tapıcılıktı. Politeist (çok tanrılı) inanç, sosyal hayatla bağlantılı idi. Bu politeist inanç bir dinden çok sibre bağlı olarak görmek daha uygundur. ³⁸⁸

Bazıları puta tapıcılığı totemizmle bağlantılı görürken Beni Esed - Aslanoğulları -, Beni Kelb - Köpek oğulları - gibi klan isimleri bunu göstermektedir. Bazıları da animizmin yani tüm neslerde bir ruhi güç hissetmelerinin bir neticesi olarak görmektedirler. ³⁸⁹

Eski Yunan sitelerinde Zeus, Roma'da Jupiter, Mars, İslâm öncesi Meke'de Lat - Menat - Uzza üçlüleri hiyerarşik düzenlemede bir baş tanrıyı doğurmuştur. ³⁹⁰

383. Kalkaşandı; I, 212.

384. Çağatay; İslâm Tarihi, 131.

385. Cerrahoğlu, İsmail; Kw'an-ı Kerim ve Hanifler, Ankara - 1963, s. 31 - 32.

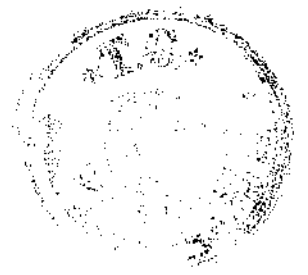
386. Hassan, Hasan İbrahim; I, 92., el - Ezraki, 87 - 85, 105., Hitti, Philip K.; Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi (Çev. Prof. Dr. Salih Tuğ), I, İstanbul - 1989, s. 150., Yıldız, H. Dursun; I, 174.

387. el - Ezraki; 104.

388. Watt, W. Montgomery; Hz. Muhammed Meke'de (Çev. Doç. Dr. M. Rami Ayas - Doç. Dr. Azmi Yüksel), Ankara - 1986, s. 30.

389. Aydın, Mustafa; İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenmesi, İstanbul - 1991, s. 56.

390. Sarıkoçlu, Ekrem; Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, İstanbul - 1983, s. 72 - 73.

Putra tapma inancının gevşemesi ve bozuluşu, uzun zamandan beri taraftarlar bulmuş olan tek Allah'a inanan dinlerin etkisiyle ortaya çıktı. ³⁹¹

c. Diğer Dinler ve Mensupları: Mekke'de putperestliğin yayılıp Hristiyanlık ve Yahudiliğin hakim olmayışının pek çok sebepleri vardır:

1. Arapların Kabe'ye ve ecdada bağlılıklarını, Yahudilik ve Hristiyanlığın Kabe'ye değer vermemesi,
2. Hristiyanların Kabe'yi yıkma teşebbüsleri,
3. Kureyş'in Hristiyanlık ve Yahudiliği kabul etmemesi,
4. Köklü bir putperest inancının yerleşmiş olması. ³⁹²

Bütün bunlara rağmen Yahudilik ve Hristiyanlık putperestliğe de etki etmiştir. Uzza'ya yapılan ibadet Meryem'e yapılan ibadet şekline getirilmiştir. ³⁹³

Yahudiliğin putperestlik üzerindeki tesiri ise Uzza Nahle'de bir ağaç olup yanında mukaddes bir taş vardı. Ağaç kutsal kabul edilmiş ve taş üzerinde kurban kesilmiştir. Eski İsrailoğulları da İlahları mukaddes ağaçlarının içinde veya yanında aramışlar, İlahların burarlarda bulunduğunu düşünmüşlerdir. Ağaçlardaki hışırtı İlahın sesi kabul edilmiştir. ³⁹⁴ Hicaz bölgesinde münferid kabileler arasında yaşayan Yahudiler, Mekke civarında hemen hemen hiç bulunmamıştır. Onlara panayırlanda tüccar veya tabib olarak rastlamak mümkündür. Hristiyanlık ise birçok kabileler arasında Benü Belr, tağlib, Hanife, Tay'da yayılmıştır. Ayrıca sayılan az da olsa Mekke'de harp esiri hristiyanlar ile buraya hicret etmiş olan Gassaniler oturmaktaydılar. ³⁹⁵

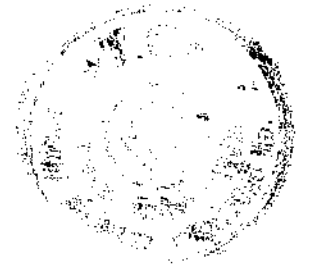
391. Carl Brockelmann; İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi (Çev. Prof. Dr. Neşet Çağstay) Ank. - 1992, s. 8.

392. Kapar, M. Ali; Hz. Muhammed'in (SAV) Müşriklerle Münasebetleri, İstanbul - 1993, s. 29.

393. İbnü'l - Kelbi, Hişam b. Muhammed; Kitabü'l - Esnam, (Çev. Beyza Düşüngen), Ankara - 1969, s. 70.

394. Kitab-ı Mukaddes, İşaya I / 29.

395. Kapar, M. Ali; s. 46.

III. Şehrin Demografik Yapısı

İslâm'ın ortaya çıktığı sırada Mekke şehri, Kureyş kabilesince iskan edilmiş ve yine onlar tarafından idare edilir vaziyette olup şehrin nüfusu yabancı menzelerle sahip köle ve mevlalar (azedli köleler) de dahil 10.000'e ulaşmaktaydı. ³⁹⁶

Daha sonradan Mekke'nin nüfusu 80.000 kişi civarında olup hac mevsiminde İslâm âleminin her tarafından 200.000 dolayında hacılar toplanırdı. ³⁹⁷

396. Hamidullah, Muhammed, I, 29.

397. Ş. Sami; VI, 4336.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İdari Yapı

I. İlk İdari Yapılar:

Mekke'liler, İslâm'dan önce aşiret halinde yaşıyorlardı. Kabileler halinde yaşayan arapları, her kabilesi ayrı bir cemaat hüviyeti taşımakta, istiklal ve hürriyeti kendi ellerinde bulunmakta idi. Bu sebeple müstakil bir hükümetten bahsedilemiyordu. Ancak, her kabile reis olarak kabul edilen şeyhler tarafından idare edilmekte idi. Riyasete, kabilenin büyüğü, malı çok olanı, nüfuzu en fazla olanı ile hürmete layık olanı tercih ediliyordu. Reislerine "Şeyh" tabir olunur, reis seçiminde zuhur eden ihtilaflar kahinlerin kura çekmesi ile sonuca bağlanırdı. Mekke site devleti muntazam kanunlarla idare edilen bir hükümetten yoksun olmasına rağmen her kabilenin şeyhine, eşrafına hürmet ve itaata dayanan örf ve adetlerin hakim olduğu bir Halk Cumhuriyeti idi. ³⁹⁸

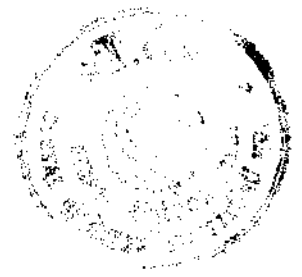
Tarihçiler, kureyş'te İslâm öncesi idari görevin Sehm oğullarının elinde olduğunu zikrederler. Ne varki bu görevin özelliklerini tam olarak bilemiyoruz. Bu hususta bütün bildiğimiz İslâm öncesi dönemlerde Araplar ve diğer toplumlarda yaygın olan toplumsal idari görevlerin ileri gelen aileler arasında paylaşılması şeklinde bir idare sistemidir. Kureyşliler ve Mekke'ye gelen diğer kabile heyetleri arasında çıkan anlaşmazlıklarda Sehm oğullarına veya daha doğrusu Sehm oğullarının ileri gelenlerinin hakemliğine başvuruluyordu. Kureyş'te idari görev içlerinden ileri görüşlü, zeki ve cömert kişilere teslim ediliyordu. Kusay b. Kilab'dan önce idare Huzaa kabilesindeydi. Kusay, Kureyş'e mensup kabileleri bir araya toplayıp aralarında birliği tesis ettikten sonra idareyi ele geçirdi. Beytül - Haram'ın dini reisi oldu. Mekke'de Darun - Nedve'yi bina ettirmesi de Kusay'ın işlerindedir. ³⁹⁹

Kusay, Mekke'nin idari işlerini altı bölüme toplayarak bunları iki oğlu arasında taksim etti. Sedanet (perdedarlık), Darun - Nedve (Meclis başkanlığı), Liva (zencaktarlık) vazifelerini Abdüddar'a; Sıkaye (Su Dağıtma), Rifade (hacılara ziyafet verme), ve Kıya'de (Kumandanlık) vazifelerini de Abdi Menaf'a verdi. ⁴⁰⁰

398. Kaper, M. Ali, 51 - 52.

399. Hasan, Hasan İbrahim; I, 67.

400. Hamidullah, Muhammed; I, 35., el - Ezaki, 97.

Bu şehir devlette hüküm süren idare on ileri gelen ailenin teşkil ettiği oligarşi idaresiydi. Bu on aile arasında en çok göze çarpan iki rakip soydan Emeviler (Beni Umeyye) askeri, Haşimiler (Beni Haşim) ise dini fonksiyonları yüklenmiş iki aileydi. ⁴⁰¹

Cahiliyeden intikal eden Kureyşliler arasında şöhret bulmuş ve İslâmın ortaya çıkışı zamanına kavuşmuş on aile şunlardır: Haşimiler, Emeviler, Nevfeller, Abdud'darlar, Esedler, Teymler, Mahzumlar, Adi'ler, Cumah'lar, Sehm'lerdir.

Haşimiler'den Abbas İbn Abdumuttalib cahiliyye döneminde su temin ederdi. İslâm bu vazifeyi devam etmezini sağladı.

Emevî'lerden Ebu Süfyan b. Harb zencak olan el. Ukab'a sahibdi.

Beni Nevfel'den el - Haris İbn. Amir, Rifade vazifesini yürütmekteydi.

Beni Abdud Dar'dan Ozman İbn Talha Kabe ve kapısının muhafazası olduğu kadar Liva (Bayraktarlık) vazifesini de yürütmekteydi. Nedve Vazifesi de Benu Abdud - Dar'a verilmişti.

Beni Esed'den Yezid İbn Zem'at İbni'l - Esved, Şura vazifesi ona aitti. Kureyşli başkanlar ona danışmadan karar almazlardı.

Beni Teym'den Hz. Ebu Bekir Cahiliye döneminde kan diyeti ve zarar ziyan tediyesi işlerinin görülmesi demek olan Eşnek vazifesi verilmiştir.

Beni Mahzum'dan Halid İbn. Velid'e Kubbe (Tahtrevan) ve A'inne (atın dizginleri) verilmişti. Tahtrevan, toprak üzerine konur ve herkes bir askerî seferi teçiz için üzerine düzen payı nakit olarak getirirdi. "Dizginler" vazifesi, harb esnasında Kureyşlilerin suvari kitaları kumandanı olurdu.

401. Hamidullah, Muhammed; I, 29.

Beni Adi'den Hz. Ömer'in Sifare (elçilik), münaferre (ihtilaf, münakaşa tetkiki) vazifesi vardı.

Beni Cumah'dan Safvan İbn Umeyye, Eysar (mukadderatı öğrenmek için talih oyunu aletleri) vazifesini elinde bulunduruyordu.

Beni Sehm'den el - Haris İbn Kays, Hükume (tanılara sunulmuş mahfuz tutulan malların (evvel-i muhacere) muhafazası) işini elinde bulunduruyordu. ⁴⁰²

Mekke'deki İlk İdari Yapılar:

1. **Darun - Nedve:** Meclis başkanlığıdır. ⁴⁰³ İbn-i Abbas şöyle dedi: Kusay mekke'nin şerefini kendi üzerinde toplayarak Mekke'de meclis binası olarak Darun - Nedve'yi yaptırdı. ⁴⁰⁴ Kusay'dan sonra Abduddar'a, Abduddar'dan sonra oğlu Abdi - Menaf'a kaldı. Nedve, nesiller boyunca Abduddar oğlu - Abdi Menaf oğullarında kaldı. ⁴⁰⁵ Kureyş, Kusay'ın emri ile burada devlet işlerini meşveret etmek için toplanırdı. Evlenme muameleleri burada aksedilir, sancaklar burada bağlanır, köleler burada terbiye edilir, cariyelere elbiseleri burada giydirilirdi. Bu eve Darun - Nedve adı verilmesinin sebebi gerek hayır ve gerekse şer için insanların burada toplanmalarına binaen idi. ⁴⁰⁶

Darun - Nedve Meclisine kırk yaşından aşağı olanlarla, Kusay'ın çocuklarından başkası katılmazdı. Kusay'ın çocukları ve mütefikleri ise bu meclise iştirak edebilirlerdi. ⁴⁰⁷

402. İbn-i Abdi - Rabbih, Şihabuddin Ahmet; el İkdü'l - Ferid; II, Kahire - 1928, s. 45 - 46.

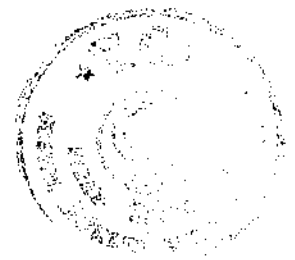
403. el - Ezraki; 97.

404. el - Ezraki; 96., Hasan, Hasan İbrahim; I, 67.

405. el - Ezraki; 97 - 98.

406. el - Ezraki; 365., Hasan, Hasan İbrahim; I, 67., Hamidullah, Muhammed; II, 898., Yıldız, H. Dursun; I, 134.

407. Hasan, Hasan İbrahim; I, 67., el - Ezraki; 96., Yıldız, H. Dursun; I, 134., Hamidullah, Muhammed; II, 897.

2. Sikaye: Hac zamanında hacılara su dağıtma işidir. Kusay zamanında Kabe'nin etrafına deriden yapılmış su havuzları konular, develer vasıtası ile civar su kuyularından tatlı su taşınarak doldurulan bu havuzlardan hacılara su dağıtılırdı.⁴⁰⁸ Kusay'dan sonra Abd-i Menaf ölünceye kadar bu görevi elinde bulundururdu. Daha sonra Abdi menaf vefat edince Haşim b. Abdi Menaf'ın eline geçti.⁴⁰⁹

Abdi Menaf, suyu Kerri Adem ve Huyn kuyularından tulum ve yemek çanakları vasıtasıyla develerin sırtında çekiyor ve Kabe'nin civarında bulunan deri havuzlara boşaltıyordu.⁴¹⁰

Haşim b. Abdimenaf'dan sonra bu işi Abdulmuttalib yaptı. Abdulmuttalib'den sonra Abbas b. Abdulmuttalib sikaye işini sürdürdü. Abbas b. Abdulmuttalib'den sonra Abdullah b. Abbas bu işi yürüttü.⁴¹¹

Abdullah b. Abbas'ın vefatından sonra oğlu Ali b. Abdillah b. Abbas b. Abdulmuttalib'a intikal etti.⁴¹²

Abdulmuttalib b. Haşim vefat edince Sikaye vazifesi onun oğlu Ebu Talib'in uhdesine geçti. Ebu Talib kardeşi Abbas'dan Hac zamanına kadar 10.000 dirhem borç aldı. Bu parayı sulama işlerine harcadı. Hac zamanı tekrar kardeşi Abbas'dan 14.000 dihem gelecek Hac mevsimine kadar borç aldı. Eğer bu parayı ödeyemezse sikaye vazifesini Abbas'a devretmeyi şart koşmuştu. Abbas'da bu şartı kabul etti. Gelecek sene Hac mevsimi gelince Ebu Talib kardeşi Abbas'a Hac borcunu ödeyemedi. dolayısı ile Sikaye vazifesini Abbas b. Abdulmuttalib'e bıraktı. Bundan sonra sikaye vazifesi Abbas b. Abdulmuttalib'in oğullarının elinde kaldı. Bu Emevi döneminde devam etti.⁴¹³

3. Hicabet (Sedane): Kabe'nin perdedarlığını ve hizmetini yürütme vazifesidir. Bu görevi yürüten kimse olmaksızın Kabe'nin kapısı açılmazdı. Kabe'nin hizmetlerini de bu görevi yürüten kişi görürdü.⁴¹⁴

408. Çağatay; İslâm Tarihi, 91., el - Ezraki; 97., Hasan, Hasan İbrahim; I, 68., Yıldız, H. Dursun; I, 133.

409. Şah Muimuddin Ahmed Nedvi; 95., el - Ezraki; 99.

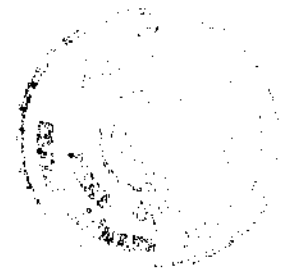
410. Çağatay, İslâm Tarihi; 91., el - Ezraki, 100.

411. Yıldız, H. Dursun; I, 133., el - Ezraki, 102.

412. el - Ezraki, 103.

413. Çağatay, Arap tarihi, 118 - 119., Yıldız, H. Dursun; I, 133., el - Ezraki; 341.

414. Şah Muimuddin Ahmed Nedvi; 96., Hasan, Hasan İbrahim; I, 68.

Kuzay'dan sonra bu görevi Abduddar üstlendi. Daha sonra Abduddar'ın oğlu Osman bu görevi yüklendi. Osman b. Abduddar'ın oğulları da nesiller boyunca perdedarlık görevini ellerinde tuttular. Osman b. Abduddar'dan sonra Hicabet Vazifesi Abduluzza b. Osman b. Abduddar'a geçti. Ondan sonra da oğlu Ebu Talha Abdullah b. Abduluzza b. Osman b. Abduddar'a intikal etti. Ebu Talha'dan sonra Mekke fethedilinceye kadar bu vazifeyi oğlu Osman b. Talha elinde tuttu. Mekke fethedilince Resulullah (SAV) Kabe'nin anahtarını Abduddar oğullarının elinden alarak bizzat Kabe'yi açıp içine girdi. Bir müddet Kabe'nin içinde kaldıktan sonra elinde anahtar olduğu halde Kabe'den dışarı çıktı. Hz. Peygamber Osman b. Talha'yı çağırarak Kabe'nin anahtarını tekrar ona isde etti. Abbas b. Abdulmuttalib'in bu göreve olan isteğini reddetti. ⁴¹⁵

4. Rifade: Hacılar yemek verme vazifesidir. Bunun için halktan senelik vergi almardı. Kureyş kabilesi her sene hac mevsimini gelince mallarından verecekleri vergi miktarını götürüp Kuzay'a verirlerdi. Kuzay'da hac mevsiminde bunlardan yemek hazırlar, yiyeceği olmayan hacılar bu yemeklerden yerlerdi. Kuzay'dan sonra bu görev Abdi Menaf b. Kuzay'ın elinde kaldı. Abdi Menaf ölünce bu görevi Haşim b. Abdimenaf eline geçirdi. ⁴¹⁶

Haşim vefat edince bu işi Abdulmuttalib üzerine aldı. Abdulmuttalib'den sonra Ebu Talib'e intikal etti. H.9 yılında Hz. Peygamber Hac emiri olarak tayin edilen Hz. Ebu Bekir ile beraber, daha sonra Hz. Peygamber Veda haccında bu işi kendisi üstlendi. Hazreti Peygamberin vefatından sonra halifeler bu görevi üstlendiler. ⁴¹⁷

5. Kıyade: Kumandanlık demektir. Kuzay'dan sonra bu görev Abdimenaf b. Kuzay'a verildi. Abdi Menaf b. Kuzay'dan sonra Abdüşşems b. Abdimenaf'ın elinde kaldı. ⁴¹⁸ Sonra oğlu Umeyye b. Abdüşşems'in, ondan sonra da Harb b. Umeyye'nin eline geçti. Daha sonra bu görevi Süfyan b. Harb sürdürdü. Mekke'nin fethiyle Kureyşlilerin bu görevi sona erdi. ⁴¹⁹

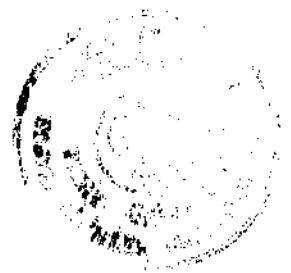
415. el - Ezraki; 98.

416. Hasan, Hasan İbrahim; I, 68., el - Ezraki; 97, 99, 184., Çağatay; Arap tarihi, 119 - 120.

417. el - Ezraki; 100.

418. el - Ezraki; 99.

419. el - Ezraki; 103 - 104.

6. **Liya** : Sancaktarlık görevidir. Sancaktarlık vazifesi ise Kusay'dan sonra Abdudder oğullarının elinde bulunuyordu.⁴²⁰ Silahlı kuvvetlerin başkanlığı görevidir. Sancak kimde ise bu görevi o yürütür, savaş anında sancak onun tarafından taşınırdı.⁴²¹

7. **Meşveret**: Önemli işlerde meşveret görevi ile görevli kimsenin fikri sorulurdu. Meşveret görevi Kusay'ın oğlu Abduluzza'nın çocuklarından Beni Ezed koluna geçti. İslâm zuhur edince, Yazid b. Zem'a'nın üzerinde bulunuyordu. Kureyşliler onun fikrini almadan bir işe girişmezlerdi.⁴²²

8. **Sıfaret**: Mekkelilerin başka devlet ve kabilelerle münasebetlerinde gönderilecek heyete başkanlık etme görevi idi. Bu görevin sürekli olarak bir ailede kalmadığı görüldü. Mekke'de bu görevi İslâm'ın ortaya çıkışı sırasında Adiy boyundan Ömer b. Hattab yerine getiriyordu. Onun müslüman olması üzerine bu görev Sehm boyuna geçmiştir.⁴²³

9. **Hükümet**: Kabileler ve halk arasında kavgaları hakem sıfatıyla halletmek görevi idi. Bu görev Adiy b. Kaab soyuna ait bulunuyordu.⁴²⁴

10. **Nizaret**: Bir yerden başka bir yere götürülen eşyayı muayene edip mühürlü veya imzalı bir ruhsat kağıdı vermek görevi idi. İslâmın ortaya çıkışı sırasında bu görev Teym kabile-sinden olan Ebu Bekir'in elinde bulunuyordu.⁴²⁵

11. **Kubbe**: Bir nevi depo muhafızlığıdır. Kureyşliler, bir savaşa gittiklerinde bir çadır kurup savaş araçlarını orada toplarlardı. İslâmın ortaya çıkışı sırasında bu görev Mahzum oğulları boyundan olan Halid b. Velid'in elinde bulunuyordu.⁴²⁶

420. Çağatay, Arap Tarihi, 120., el - Ezraki; 97 , 99.

421. Hasan, Hasan İbrahim; I, 59.

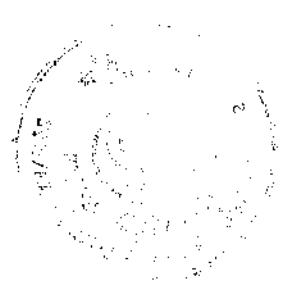
422. Yıldız, H. Dursun; I, 135.

423. Yıldız, H. Dursun; I, 135., Şeh Muim uddin Ahmed Nedvi; 94.

424. Yıldız, H. Dursun; I, 135.

425. Çağatay, Arap tarihi, 121 - 122., Yıldız, H. Dursun; I, 135.

426. Çağatay, Arap tarihi, 122., Yıldız, H. Dursun; I, 136.

12. **İsar ve Ezlam:** Ezlam denilen fal okları ile fal açmak görevidir. Fal, Kabe'nin içinde bulunan Hubel putu önünde çekilirdi. ⁴²⁷ Hubel putunun yanında üzerinde fal açtırıcakların isteklerine karşılık verecek şekilde çeşitli yazılar yazılı bulunan yedi ok dururdu. ⁴²⁸

13. **Hayl ve Einne:** Kureyş memuriyetleri arasında bir de Hayl ve Einne vazifesi vardı. Ahır bakanlığı ve suvarı kumandanlığı demektir. İslâmiyetin ortaya çıktığında bu görev Halid b. Velid'in uhdesinde bulunuyordu. ⁴²⁹

14. **Münadi:** Herkesi ilgilendiren bir toplantıya, bayram ve şölenlere daveti, fertlerin ölümünü ilan ederlerdi. Ayrıca hayati önemde ciddi bir haberi de iletirlerdi. Bir düşman hücumunun yakınlığı gibi acele ve hayati önemde ciddi bir haber her kim olursa olsun unuma ait bir mahalle gelir tamamen çıplak bir vaziyette tehlikeyi haber verirdi. Ebu Süfyan kervanına müslümanların tuzak hazırladığını öğrenir öğrenmez onun gönderdiği bir haberci Mekke'ye koşmuş ve haberi tamamen çıplak olarak ilan etmişti. Abdullah İbn-i Cudan'ın iki münadisi vardı. Biri yukarı şehir (Malat) için, diğeri aşağı şehir (mezfele) içindi. ⁴³⁰

Mekke'nin fethinden sonra Peygamberimiz Ebu Mehdure Evsü'l-Cümahî'yi Mekke'deki müezziniğe atadı. ⁴³¹

II. Cemiyetler

a. **Hilfü'l - Fudul:** Bu antlaşmanın bu isimle isimlenmesinin sebebi Cürhüm kabilesi zamanında işte bu yeminleşmenin benzerine Kureyş'den önce teşebbüs etmiş olması idi. Kureyş'in bu yemini Cürhümlülerin yeminleşmesine benzeyince Hilfü'l - Fudul ismiyle isimlendirildi. Hilfu'l - Fudul bizzet 20 sene önce olmuştu. Antlaşmaların en kerimi en şerefli idi. Ondan söz eden ve ona ilk çağırın Zübeyr b. Abdumuttalib'dir. ⁴³²

427. Çağatay, İslâm Tarihi, 94., Yıldız H. Dursun; I, 136.

428. Çağatay, Arap Tarihi, 122.

429. Şah Muimuddin Ahmed Nedvi; 94., Olgun, Tahiri'l - Mevlevî; I, 54.

430. Hamidullah, Muhammed; II, 900.

431. Olgun, Tahiri'l - Mevlevî; I, 121.

432. Ünal, Ali; Mekke Rasûllerin Yolu; İstanbul, Trksz. s. 80., İbn-i Hişam; I, 183 (Dipnot 158).

Zebid'den bir adam satılık meta ile Mekke'ye gelmişti. Asi b. Vail ondan o metaı satın aldı. Asi b. Vail Mekke'de kadir ve şeref sahibi bir kimse idi. Zebidliye hakkını vermedi. Zebidli ona karşı Ahlsıdan yardım istedi: Bunlar Abdüddar, Mahzum, Cumah, Sehm, Adıyy b. Kab'dan oluşmaktaydı. Onlarda Asi'ye karşı Zebidliye yardım etmekten çekindiler. Zebidli şeri görünce Ebu Kubeys dağına çıktı. Güneşin doğduğu ve Kureyş'de Kabe'nin etrafında toplandığı anda şöyle bağırdı. " Ey Kureyş ehli; yurdu ve kavmi uzak olan ticari malı ile Mekke'nin çukurunda zulme uğrayan kimseye yardım ediniz. " Bunun üzerine Beni Haşım, Benu Zühre, Benu Teym b. Mürre Abdullah b. Cüdan'ın evinde toplandılar. İbni Cüdan onlara bir yemek verdi ve onlar akideleştiler. İşte Hilfu'l - Fudul kuruldu. Bu toplantıdan sonra Asıden Zebidliye haklarını tam olarak verdirdi. ⁴³³

Mekke ehlinden ve sair insanlardan oraya dahil olan her mazlumu koruyacak, onunla birlikte olacak, ona zulm eden, haksızlık eden kimseye karşı hakkını almaya kadar direnecekler diye anlaştilar ve Kureyş bu anlaşmaya Hilful - Fudul anlaşması izmini verdi ⁴³⁴

Hız. Peygamberin Hilfu'l - Fudul'u övdüğü ve kendisinin de buna şahit olduğu haber veriyor. ⁴³⁵

b. Hilfu's - Silah: Mekke'nin Zühre kabilesi ile Gayatıl Kabilesi (Sa'dubnu Sehm oğulları), kureyşliler ile Ehabîş'ler arasında kimse'nin bir diğerine zarar - ziyan vermesine izin verilmemesi veya tarafların uzlaşmaması ve varsa zararın karşılanmadığı geçimsizlik olaylarının ortaya çıkmasına müsaade edilmemesi hususunda anlaşmaya vardılar. Buna da Hilfu's - Silah (Uzlaşma teşkilatı veya ittifakı) adını verdiler. Kureyş'e mensup diğer zümreler bu anlaşmaya karşı çıkmadı. Onu Hafife almadı ise de buna hiç bir şekilde katılmamıştır. ⁴³⁶

433. Ebu'l - Ala Mevdudî; II, 99., el - Maverdi, 87., İbn-i Hişam; I, 183 - 184 (Dipnot: 158).

434. Hamidullah, Muhammed; I, 56 - 57, el - Maverdi; 87. İbn-i Hişam; es - Siretün - Nebeviyye (Hz. Muhammed'in Hayatı) , (Çev. Prof. Dr. İzzet Hasan - Prof. Dr. Neşet Çağatay), Ankara - 1992, s. 93.

435. el - Maverdi; 88., İbn-i Hişam; es - Siretün - Nebeviyye, 83.

436. Hamidullah, Muhammed; I, 59.

III. Hz. Muhammed (SAV)'den Sonraki Dönemlerde İdari Teşkilatlanma:

1. **Mekke Valileri:** Cahiliyye devrinde araplarda cari olan kabile yönetimi demokratik özellikte idi. Kabile şeyhi, istişare ve işleri görüşü neticeye bağlamak için aşiret reislerini biraraya toplardı. kabilenin idare de bir kanunu yoktu. Aksine onlar kanun yerine Kaim olan örf'e göre idare olunurdu. İslâm zahir edince kavim birliğinin yerine din birliğini getirdi.

Resulullah, Medine'ye hicret edince, İslâmî devlet düzenini kurdu. Her kabilenin başına ve şehirlere görevliler ve valiler tayin ediyordu. Bu valiler namazda müslümanlara imamlık etmek ve zekatı toplamak vazifelerini yürütüyordu. Dolayısı ile bu valilerin siyasi bir sıfatı yoktu. ⁴³⁷ Resulullah Mekke'ye vali tayin ettiği Attab b. Esid'e günlük bir dirhem yermiye bağlamıştı. Bu ücret valiler için konulan ilk ücrettir. H. 8. yılında Attab b. Esid (Üseyd) Mekke şehrine vali olmuştu. ⁴³⁸

Daha sonra namazda halka imamlık yapan, adli işleri yürüten, askere komutanlık yapan, vergileri toplayan ve buna benzer işleri yürüten bir amil (Vali yahut emir) bulunurdu. Emeviler döneminde amil ünvanı küçük şehir valilerine verilirken, eyalet yöneticileri de hanedana mensup idarecilere verilen emir lakabını alırlardı. ⁴³⁹

Harac amili bu merkezlerdeki görevlilerin önde gelenlerinden olup vali ile eşit seviyede iş görür; Vali siyasi işleri deruhde ederken o devletin mali işlerini idare ederdi. Valinin faaliyetlerini murakabe eden bir görevli durumundaydı ki, bu aralarında nüfuz çekişmesi ve anlaşmazlığın çıkmasına sebep olmuştur. Harac memuru da doğrudan halife tarafından tayin edilirdi. Ancak devlet otoritesini vali temsil ederdi. ⁴⁴⁰

Hz. Ömer, her vilayetin namaz, harac, ondu, polis ve kadılık görevlerini de o vilayetin valisine bıraktı. Valiler yürürlükte olan İdari sistemlere dokunmadılar. Hz. Ömer döneminde Vali vilayetin genel idareciliği ile ordunun başkumandanlığını birarada yürütüyordu. Bazen de imamlık ve kadılık görevlerine de bakardı. ⁴⁴¹

437. Hasan, Hasan İbrahim; II, 152.

438. Bakır, Abdülhalik; Hz. Ali Dönemi, Ankara - 1991, s. 52. Hasan, Hasan İbrahim; II, 152.

439. Hasan, Hasan İbrahim; II, 153.

440. Hasan, Hasan İbrahim; II, 153. , Yıldız, H. Durmuş; I, 563 - 564.

441. Bakır, Abdülhalik; 53 - 54.

Hız. Ömer döneminde olduğu gibi Hz. Ali döneminde de bir çok valiler; merkezde kadılık, polis, ondu ve Beytü'l - Mal gibi kurumlara memur tayin edebiliyorlardı. Diğer şehir ve kasabalara idareciler gönderbiliyorlardı. ⁴⁴²

Mekke'de görev yapan valiler:

Hız. Peygamber ve Hz. Ebubekir döneminde " Attab b. Üseyd (Esid) b. Ebî'l - 'Ays'dır. Hz. Ömer döneminde sırasıyla şu Valiler idare ettiler. Muhariz b. Hârise, Kunfuz b. 'Umeyr b. Cud'aa et - Teymî, Nâfi' b. Abdulharis el - Huzâ'i, Abdurrahman b. Ebza, Halid b. el - 'As b. Hişam b. el - Müğire el - Mahzûmî'dir. ⁴⁴³

Hız. Osman döneminde Mekke'ye Ali b. Udey b. Rabi'a vali tayin edilmiş, fakat sonra azledilerek yerine Halid b. el - As b. Hişam atanmıştı. ⁴⁴⁴ Hz. Osman döneminde bir başka Vali Abdullah el - Hadramî'dir. ⁴⁴⁵

Hız. Ali Halife secildikten sonra Mekke Valisi Halid b. el - As'ı görevden alarak yerine Ebu Katâde b. Rab'i el - Enzari'yi atadı. Bu valinin kısa süren görevi sırasında Mekke şehri siyasi olaylara sahne olduğu gibi idari yönden bir otorite boşluğu yaşandı. Hz. Osman döneminde Basra Valisi olarak görev yapan, daha sonra Hz. Ali tarafından azledilen İbn Amir'in Mekke'de etkinlik kazanması Hz. Talha, Zübeyr ve Hz. Aişe'nin Mekke'de biraraya gelerek Hz. Ali'ye isyan hazırlıkları yapmaları Ebu Katâde'nin valiliği sırasında meydana gelmiştir. Bu olaylar nedeni ile daha sonra Hz. Ali amcası oğlu Kusem b. Abbas'ı buraya vali olarak göndermiştir. ⁴⁴⁶

Abdumelik b. Mervan'ın Mekke Valisi Abdullah b. Süfyan el - Mahzumî'dir. Bir başka rivayete göre de şair el - Haris b. Halid el - Mahzumi idi. ⁴⁴⁷

Velid b. Abdumelik döneminde Mekke valisi Halid b. Abdillah el - Kuseri ⁴⁴⁸, Ömer b.

442. Bakır, Abdülhalik; 56.

443. Bakır, Abdülhalik; 57 - 59.

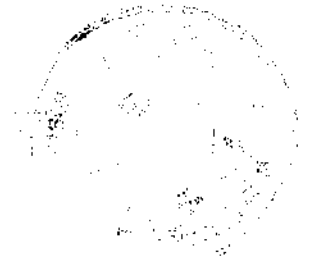
444. Bakır, Abdülhalik; 58 - 59.

445. Hasan, Hasan Ibrahim; II, 154

446. Bakır, Abdülhalik; 58 - 59.

447. Belazuri; 77.

448. el - Ezzeici; 198

Abdülaziz döneminde de Mekke Valisi Abdillâh b. Halid b. Useyd'dir. ⁴⁴⁹

2. Mekke kadıları, Hisbe Teşkilatı ve Mezalim Mahkemeleri

Yargı sistemi cahiliyye döneminde de görülmektedir. İslâm ortaya çıkınca anlaşmazlıklarda yargılama görevini Resulullah yürüttü. İslâm ülkesi vilayetlerine kadılar tayin eden ilk kişi Hz. Ömer'dir Kadılar, halife tarafından veya umumi valiler tarafından tayin ediliyordu.

Hz. Ömer kadıların davaları halletmekte uygulayacakları bir kanun ortaya koydu. ⁴⁵⁰

kadıların görevi genellikle dinî meselelerle ilgili anlaşmazlıkları halledip ayırdetmek, muhtesibin görevi ise umumi düzen (asayiş)le ilgili işleri kontrol etmek ve bazen de derhal halledilmesi icap eden cinayetlerle ilgilenmek; mezalim mahkemesi hakiminin görevi ise kadı ve muhtesiplerin hükümlerine yapılan itirazlara bakmaktır. kadılık ve muhtesiplik aralarında zıtlık bulunan iki görev olmasına rağmen bazen aynı adama verilebiliyordu. Hisbe sistemini ilk defa uygulamaya koyan Hz. Ömer'dir. ⁴⁵¹

Muhtesib iyiliği emreder, kötülüğü yasaklar, genel ahlak ve faziletlerin muhafazasına çalışır. Suç işlenmesine engel olmaya çalışır. ⁴⁵²

Uzun müddet Cuma mescidlerinde hükümler veren hakimler vardı. Kendilerine "Kadıyu'l-Mescid" derlerdi. Daha ağır davalara bakarlardı. Nafakaları, zekatları dağıtırlardı. ⁴⁵³

Hz. Peygamber tarafından tayin edilen Mekke muhtesibi Said b. el - Az. b. Umeyye'dir. ⁴⁵⁴

a. Mahkeme Binası: Resulullah'ın kullandığı adli duruşmalara mahsus sabit bir yeri yoktu. Cami, pazaryeri, konaklama yerinde bir çadır, bütün her yer onun için uygundu. Daha sonra halifeler ve aynı şekilde onlar tarafından tayin edilen devamlı ve muntazam hakimler, tarafları ister camide ister kendi ikametgahlarında kabul ederlerdi. Halife Osman döneminde

449. el - Ezraki 402.

450. Hasan, Hasan İbrahim; II, 194, 196 - 197.

451. Hasan, Hasan İbrahim; II, 200.

452. Hasan, Hasan İbrahim; II, 201.

453. el - Mâverdi; 81.

454. Kallek, Cengiz; Asrı Saadette devlet ve piyasa ilişkisi, Asrı Saadette İslâm, III, İstanbul - 1994, s. 454.

muhakeme evinden (Daru'l - Kaza) bahsedilir. Gerçekten de Cami, Resulullah ve hâmen müteakip halifeleri döneminde " resmî misafirhane" olduğu kadar " Muhakeme Salonu" ve "Dinî vecibelerin ifâ edildiği mahal" olarak da kullanılıyordu. ⁴⁵⁵

b. Hapishane: Resulullah hapishane olarak herhangi bir binayı kullanırlardı. İslâm öncesi iptidai devirlerde ise mahpuslar bazen bir kuyu içine bile hapsedilmişlerdir. Halife Ömer, hapishane olarak kullanılmak üzere Mekke'de bir ev satın almıştı. Mekke'liler müslümanlara esiyet ve işkence yaptıkları sırada onları dam ve çatısız odalarda (muhtemelen güneş, yağmur ve soğuktan korunamazlar diye) zincire vurulmuş olarak hapsederlerdi. Fakat bu durum kaçıışı kolaylaştırmaktaydı. ⁴⁵⁶

3. Hac Emirliği

Hac farızasının sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için hac farızası ya halifeler tarafından veya onların geçici olarak görevlendirdiği kişiler tarafından idare edilmiştir. Hac farızasının idare edenlere Hac Emirleri, bu görevin sorumluluğunu yüklenen teşkilata da Hac Emirliği adı verilmektedir. Hac Emirliği görevine ilk defa Hz. Peygamber tarafından Mekke Valisi 'Attab b. Useyd tayin edildi. H. 8. yıl bu görevi yerine getirmek üzere Hz. Ebubekir görevlendirildi. H. 10. yılında Hac farızasını Hz. Peygamber bizzat kendisi idare etti. Buna Haccetü'l - Veda adı verildi. Hz. Ebubekir halife seçildiği sene Attab b. Useyd bir rivayete göre Hz. Ömer veya Abdurrahman b. Avf'ı görevlendirdi. Ertesi yıl bu görevi Halife Hz. Ebubekir kendisi üstlendi. Hz. Ömer'in halifeliği döneminde H. 13. yıl hariç diğer bütün hac merasimlerini Hz. Ömer idare etti. Hz. Osman halife olunca ilk hac emiri olarak Abdurrahman b. Avf'u görevlendirdi. Bundan sonraki seneden itibaren öldürülmesine kadar Halife bu görevi üstlendi. Hz. Ali halife olunca halife sürekli iç savaşlarla uğraşmak zorunda kaldığından bu görevi idare edemedi. Onun halifeliği döneminde hac emiri olarak tayin ettiği şahıslar hakkında bir çok rivayetler ortaya çıktı. Bu görevi Ubeydullah b. Abbas'ın yerine getirmesi daha gerçeğe uygundur. H. 38. yılında ise Mekke Valisi Kusam b. Abbas idare etti. ⁴⁵⁷

455. Hamidullah, Muhammed; II, 989.

456. Hamidullah, Muhammed; II, 988.

457. Bakır, Abdülhalik; 155 - 160.

4. Ordu, Casus, Parola:

Cahiliye araplarının çöl hayatı, hepsinin ticaret ve sanatta meşgul olmasına imkân vermediğinden çoğu kez civar kabilelere yaptıkları baskınlar neticesinde elde ettikleri ganimetlerle hayatlarını devam ettirmişlerdir. Çoğu harplere önce anlaşma sağlanamayınca bütün kabile fertlerinin kan dolusu bir kab içine ellerini sokup yemin etmeye ve kanları yalamaya ahidettiklerini görülmektedir. ⁴⁵⁸

İslam öncesinde kabilelerin hazır orduları yoktu. Küçük çaptaki orduları da silahlanmıyordu. Ordudaki harp malzemeleri ok, mızrak, kılıç, at, kalkan, zırh ve miğferden ibaretti. Harplere çıkarken kadınlarında çıkmasına izin verilerdi. Kadınlar yanlarına defler alarak erkekleri harbe teşvik ederlerdi. Nitekim Uhud harbinde müşrik Mekkeli kadınlar aynı gaye ile çıkmışlardı. ⁴⁵⁹

Ordunun teşkili şair ve hatip olan kimselerin kabileler arasında dolayarak harbe teşvik etmeleriyle mümkün olurdu. Tehlikeli durumlarda, bir düşman hücumuyla karşı karşıya gelindiği hallerde, bu ciddi durumu kendi kabilesine ve diğer müttefik kabilelere haber vermek için dost veya yabancı herhangi bir kimse umuma ait olan yere gelir, acaip bir kıyafet ve hareketlerle tehlikeyi haber verir. ⁴⁶⁰

Cahiliye döneminde harp öncesi veya harp anında verilmiş EMAN önemli bir yer tutar. Eman sahibi kimseye dokunulmaz, ona herhangi bir kötülük yapılmazdı. Hz. Peygamber Mekke Fethi günü aynı şekilde eman vererek " kapısını kapayanın, mescide girenin, Ebu Süfyan'ın evine sığınanın emine olacağı bildirilerek daha önce yapılan Cahiliye harplarındaki Eman müessesesinin devamını sağlamıştır. ⁴⁶¹

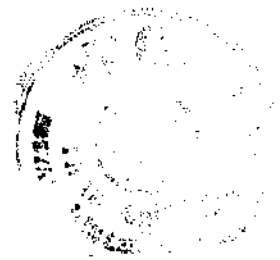
Düşmana yaklaşırken öncü tayin etmek, düşman ahvalini gözetlemek için casus ve gözcü göndermek cahiliye devri harp taktiklerindedir. Uhud gazvesinde henüz Mekke'de oturan

458. Kaper, M. Ali; 60.

459. Kaper, M. Ali; 60 - 61.

460. Kaper, M. Ali; 61 - 62.

461. Kaper, M. Ali; 63.

amcası Abbas'ın müşriklerin Medine'ye karşı giriştikleri harekatı mektupla bildirmesi amcası Abbas peygamberimizin Mekke'deki casusudur. Enes ile Munis isimli Fudale'nin iki oğlunun getirdikleri haber neticesinde Mekke müşrikleri hakkında bilgi sahibi olmuştur. ⁴⁶²

Müşriklerin Uhud gazvesindeki "Ya Le'l - Uzza ", " Ya le Hübel " parolasına mukabil müslümanların parolaları "Emit, Emit" olmuştur. ⁴⁶³

462. Kâşer, M. Ali; 61 - 157.

463. Kâşer, M. Ali; 158.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İktisadi Yapı

I. Ticaret ve Ticaret Yerleri:

1. Ticaret: Mekke'liler çok eski zamanlardan itibaren Arabistan'ın komşu devletleri ile ticaret yapmakta olduklarını görüyoruz. Onlar kervanların serbest geçiş şartlarını tesbit ederek, ikamet teminatları, imtiyazlar elde ediyorlardı. Habeşistan'da Negus, Necd'de belli başlı şeyhler, Yemen Kayl'ileri, Gassan ve Hira melikleri ile de anlaşmalar yapıyorlardı. ⁴⁶⁴

Ticari mübadeleler hudut karakollarında veya bu işe tayin edilmiş mevkilerde yapılmata idi. Bu mevkiler Filistin'de Ayla ve Gazza limanları ve bunların arasında ihtimal Kudüs'de vardı. Suriye'de Basra bunların başlıca büyük mübadele pazarı idi. Mekke kervanlarının doluşmasına açılmış memleketlere Yach (Cihet), Matcar (ticaret bölgesi) deniliyordu. Bizans yabancılara, bilhassa bedevilere karşı son derece şüpheli davranıyorlardı. Bundan dolayı bedeviler, Ticari alışveriş başlamadan önce ağır vergiler vermeğe, bitmez tükenmez gümrük ve geçiş resimleri ödemeye, rehinelere vermeğe mecbur oluyorlardı. ⁴⁶⁵

Kazancın % 50'sine iştiraki icab ettiren "Yarı yarıya ortaklık" çok revaçta idi. Riba'da yaygındı. Dinara dinar, dirheme dirhem yani % 100 faiz alıyorlardı. Riba'nın yanında spekülasyonda salgın halinde hüküm sürüyor, her şey inhisara alınmaya çalışılan kervanların yükleri, paraların rayıci, ekim ve sürülerin mahsulleri, nihayet şehrin erzakı buna mevzuu teşkil ediyordu. Sahte şirketler kuruluyor, muvazah satışlar tertip edilip bunlara karşılık ödünç paralar alınıyordu. ⁴⁶⁶

Arazisi susuz ve ekimsiz bir sahra olduğu için Mekke halkı diğer araplardan farklı olarak ticarete ilerleyip üstünlük kazandılar. ⁴⁶⁷

Kureyş kervanları Sana Panayırları, Umman ve Yemen limanlarından Akdeniz kıyılarında bulunan mabed, kilise ve saraylarda çok kullanılan buhur ve güzel kokuların ticaretini

464. Hamidullah, muhammed; I, 22 - 23.

465. H. Lammens; "Mekke" maddesi, VII, 630

466. H. Lammens; "Mekke" maddesi, VII, 633.

467. Yılmaz, Hakkı Dursun; I, 141., Ünal, Ali; 11.

yaşarlardı. Hindistan, Çin ve diğer doğu ülkelerinden kıymetli madenleri, silahları, sahtiyan ve ipekli dokumaları Yemen limanlarına getirirlerdi. Bu kervanlar Dimeşk ve Buzra çarşılarından buğday, zeytinyağı, bakliyat, kereste, ipek ve diğer mamulleri, Habesistan'dan baharatları, Mısır'da "Kubâti" diye bilinen dokumaları yüklerlerdi. ⁴⁶⁸

Kış seferini Yemen'e yaz seferini de Şam'a olmak üzere yılda iki defa kervan çıkarırlardı. ⁴⁶⁹

Abdümenaf'ın çocukları ticaret için muhtelif ülkelere giderlerdi. Bunlardan Haşim Şam, Abdüğems Habesistan, Muttalib Yemen, Nevfel de İran'a kervan sevk ederlerdi. Bu kardeşlerden herbiri ticaret için gittiği bölge idarecilerinden kendileri için eman (dokunulmazlık hakkı) almışlardı. ⁴⁷⁰

Mekkeliler ticareti ele geçirmeleri ve Mekke'de merkezileştirmenin neticesi olarak Mekke halkı büyük servetler kazandılar. ⁴⁷¹ Ebu Süfyan, Velid b. Muğire ve Ficar harbinde 100 kişiye harp için gereken tüm silah ve malzemeyi temin eden Abdullah b. Cüdan gibi büyük zenginler ortaya çıktı. ⁴⁷²

Masraflar, hayvanların kirası, muhafız masrafları ve kabile reislerine verilen hediyelerden ibaretti. ⁴⁷³

Pazarlarda kadın denetleyicilerin dahi görevlendirilmiş olması hiç şüphesiz burslara kadınların da ürettikleri malları satmak üzere gelmeleri gerçeğine dayanmaktadır. ⁴⁷⁴

Ticaret yapan kadınlarda vardı. Ebu Cehil'in sanesi itriyat ticareti yapıyordu. Ebu Süfyan'ın kızı Hind ticari mallarını Suriye 'de Kelb kabilesine satıyordu. Mekke'li kadınlarda kocaları gibi kervanlar ile mali bakımdan alakalanıyorlar ve kervanlar geri döndüğü zaman paralarının ne getirdiğini anlamak ve kazançtan hisselerini almak için Ebu Süfyan'ın etrafına toplanıyorlardı. Hz. Hatice'de ticaret faaliyetini yapan kadınlardaandı. ⁴⁷⁵

468. Yıldız, Hakkı Dursun; I, 142., Hasan, Hasan İbrahim; I, 84.

469. Kureyş Suresi: 1-4

470. Hasan, Hasan İbrahim; I, 84.

471. Hodgson, I, 93.

472. Hasan, Hasan İbrahim; I, 85.

473. H. Lammens; "Mekke" maddesi, VII, 634.

474. Hamidullah, muhammed; II, 1017.

475. H. Lammens; "Mekke" maddesi, VII, 633 - 634.

Kervanların hareketi ve dönüşü herkezi alakadar etmekte idi. Yolda tesadüf edilen Bedeviler ve haberciler vasıtası ile merkez ile daima irtibat sağlanıyordu. Mekke kervanlarında katır bulunmazdı. Develerin sayısı 2500'e kadar yükselirdi. Kervana katılanlar (tacir, rehber, muhafızlar) 100 - 300 kişi arasında değişirdi. Yağmacıların faaliyet gösterdiği geçitlerde veya düşman bir kabilenin arazisinden geçmek gerektiği zaman muhafızlar takviye ediliyordu. Bedr kervanında sermayenin en büyük kısmı Umeyye şirketine aitti. Beni Umeyye aileleri 40. 000 dinarla kervanın sermayesinin 4/5 üne sahipti.⁴⁷⁶

Mekke Kur'an - ın kendi ifadesine göre "Zirsat yapılmayan bir vadi"dir.⁴⁷⁷ Böylesine bir muhitte sanayi mevzubahis olamazdı.

Peygamberimizin Medine'ye hicretinden sonra yavaş yavaş Mekke kervanlarının veya panayurlarının önemi azalıyordu. Dört halife döneminde hatta Hz. Ali'nin hilafeti döneminde Kufe merkez olunca Mekke kervanlarının ve panayurlarının sözü edilmez oldu. Ancak hac mevsiminde Mekke canlanmakta idi. Irak'ın fethi Mekke'nin iktisadi çöküşünü tamamladı. Hind ticareti, Basra Körfezi ve Fırat vadisini takip eden eski yoluna döndü.⁴⁷⁸

Mekke bir takım ticari fuarlara (panayurlara) sahip olmalarının yanında dükkan, depo veya mağaza şeklindeki bir takım çarşular, ticaretle uğraşanlara evlerinin avlu ve sahanlıklarında bulunuyordu.⁴⁷⁹

2. Ticaret Yerleri ve Panayurlar

Cahiliyet devri insanları ne Arefe günü ve ne de Mina'da kaldığı müddet alış - veriş yapmazlardı. İslâm dini geldikten sonra ihtiyacı binaen alış - verişi insanlara helal kıldı. " Hac mevsiminde Rabbinizin fedhından alış - veriş yapmak suretiyle kazanç istemenin sizin için günah değildir" (Bakara - 197). Bu pazarlardan maksat Mina, Arafat, Ukkaz, Mecinne, Zül - Mecaz panayurlarıdır.⁴⁸⁰

Hicretten sonra Medinelî askerlerin ele geçirdikleri Mekke'lilere ait bir ticari kervandan 100.000 dirhem nakit ve sair mal elde etmeleri Mekke'deki ticari kervanların büyük kapasiteli olduğuna ve bu periyodik pazarların basit panayurlar olmadığına delil sayılabilir.⁴⁸¹

476. H. Lammens; "Mekke" maddesi; VII, 633 - 634.

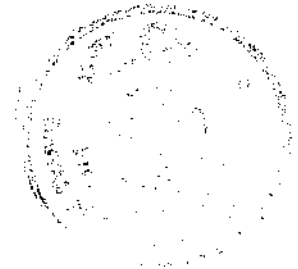
477. Hamidullah, Muhammed; I, 22.

478. H. Lammens; "Mekke" maddesi; VII, 635.

479. Hamidullah, Muhammed; II, 1014.

480. el - Ezreki; 178.

481. Tuğ, Salih; İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı, İstanbul - 1984, s. 20.

Panayırların maksad şehir veya köy ahalisinin alış - veriş yapmak, fikir teatisinde bulunmak için muayyen zamanlarda toplanmalarıdır. ⁴⁸²

Peygamberimizin Said b. Said b. el - As'ı Mekke'nin fethinden sonra Mekke pazarına müfettiş tayin etmiştir. ⁴⁸³

Mekke'deki Panayırlar Şunlardır:

a. Ukaz Panayırı: Ukaz panayırı en meşhur panayırı idi. Taif ile Nabile arasında Taif'e 10 mil uzaklıktadır. ⁴⁸⁴ Zilkade'nin ilk günlerinde Ukaz panayırında bulunurlar, burada yirmi gece kahrlandı. Ukaz panayırında herkesin kendine ait pazar yeri bulunurdu. İnsanlar bayraklar ve bazı işaretler altında özel yerlerde toplanırlardı. Her kabileyi o kabilenin en şerefli ve kumanda mevkiindeki ulusu sevk ve idare ederdi. Alış - veriş için bütün kabileler birbirine karşılar, sokakların içlerinde toplanırlardı. ⁴⁸⁵

Tüccarlardan başka, esir kurtarmak, da'va hallettirmek, karşılıklı övünme ve şiir söylemek isteyenler burada toplanırdı. Hatipler nutuk irad, şairler de burada manzumeler irşad ederdi. Birincilik kazanan eser Kabe duvarına asılırdı. Arap panayırlarının fil yılından 15 - 20 yıl evvel başladığı ve Ukaz panayırlarının Hicri 129 senesine kadar Mekke'de " Haruriyye" denilen sıcak bir rüzgar çıktığı zaman terkedildi. ⁴⁸⁶

Ukaz Sana yolu üzerinde evlerin çıkıntılarının arkasında, Mekke'ye bir konaklık mesafede bulunan bir yerdir. Burası Kays b. Aylan ile Sakif kabilelerinin pazar yeri idi. ⁴⁸⁷

b. Mecinne Panayırı: 20 gece Ukaz'da kaldıktan sonra Mecinne denilen yere gelirler. Burası Merruz - Zahren'da (Vadi-i Fatma) bir sokağın adıdır. Burada 10 gece kahrılır ve pazar yerleri de burada kurulur. ⁴⁸⁸

482. Zeydan, Corci; İslâm Medeniyeti Tarihi, III, İstanbul - 1974, s. 62.

483. Bekr, Abdhalik; 139.

484. Olgun, Tahirü'l - Mevlevi; I, 84 (Dipnot: 68)., Esad, Mahmud; 145., Zeydan, Corci; III, 64.

485. Hasan, Hasan İbrahim; I, 80. Yıldız, H. Dursun; I, 142., el - ezraki; 177., Zeydan Corci; III, 64.

486. Olgun, Tahirü'l Mevlevi; I, 84 (Dipnot:68), el - Ezraki; 179.

487. el - Ezraki, 180.

488. Yıldız, H. Dursun; I, 142., Çoğatay, Arap Tarihi, 113., el - Ezraki; 177.

Mekke'nin aşegısında ve on iki mil mesafe uzaklıkta bir yer de bulunuyordu. Bu panayıı Kinane kabilesinin pazarı olup yeri Kinanelilerin idi. ⁴⁸⁹

e. Zū'l - Mecaz Panayıı: Zilhıcc'e'nin hilalini gördükleri zamanda Mecinne panayından sonra Zül - Mecaz'a giderlerdi. Burada da pazarlar kurulurdu. Sekiz gece burada kaldıktan sonra Terviye günü (Arafe gününden bir önceki gün) Zül - Mecaz'dan ayrıılıp Arafe günü Arafat'a çıkarlardı. Terviye günü yola çıkmadan önce Zül - Mecaz'da su ikmalı yaparak ihtiyaçlarını tamamlarlardı. ⁴⁹⁰

Arafat'a (5762m)uzaklıkta bulunan bir yerdir. Kebkeb yakınısından olup Arafat'ın sağı tarafında Huzeyl kabilesine ait bir panayıı yeri idi. ⁴⁹¹

3. Mekke'de Sanaat:

a. Debbabe: Bir harb aracıdır. İçine giren askerler onunla kale duvarlarına yaklaşır ve duvarlara tırmanır. Debbabe yapımcıları vardır. Tahtedan yapılmış olup zırhlı araçlara benzemektedir. ⁴⁹²

b. Dabr: Harp aracıdır. deriyle kaplanmış tahtedan yapılır. İçine gizlenen hücum birlikleri kaledekilerle savaşmak için onu kaleye yaklaştırmalar. Zırhlı araçlara benzemektedir. ⁴⁹³

c. Yazzan (Tartıcı): Terazileri olup bunlara tartılarda müracaat edilir. Demir işleri ve doğramacılık v. b. gibi el sanayii de Mekke'de mevcuttu. ⁴⁹⁴

d. Manifaturacı: Hz. Ebubekir bir bazzaz (manifaturacı) idi. ⁴⁹⁵

489. el - Ezraki; 180

490. Yıldız, H. Dursun; I, 142., Hamidullah, M; II, 1002., Çeşatay, Arap Tarihi; 113 ., el - Ezraki; 177.

491. el - Ezraki; 180

492. Hasan, Hasan İbrahim; I, 189.

493. Hasan, Hasan İbrahim; I, 189.

494. H. Lammens; "Mekke" maddesi, VII, 633 - 634.

495. H. Lammens; "Mekke" maddesi VII, 633 - 634.

e. Sarraf: Peygamberin amcası Abbas'da Mekke'nin zengin sarrafları arasında idi. ⁴⁹⁶

f. Dülgercilik: Mekke'nin bir liman şehri olan Şusyba kıyılarında fırtına sonucu karaya vuran bir gemide bulunan Mısır'ın kıptî ahalisinden Bâgûm (Bakum) adını taşıyan bir dülger de (marangoz) Mekke'ye yerleşerek dülgercilik mesleğini orada icra etmeye karar vermişti. ⁴⁹⁷

g. Debbağ: Mekke'nin fethinde müslüman olan Haris b. Subayra ve oğlu, Mekke'de debbağ (tabaklayıcı) sanatıyla ilgileniyorlardı. ⁴⁹⁸

h. Kuaförlük: Mekke'de Ümmü Züfar, Ümmü Ri'le kuaförlük yapıyorlardı. ⁴⁹⁹

i. Terzi: Osman b. Talha Mekke'de terzi olarak çalışıyordu. ⁵⁰⁰

k. Diğer Sanatlar: Cahiliye döneminde Kureyş bilhassa şu mesleklerle, işgal etmekteydiler. Ebu Talib itriyatçı, Sa'd b. Ebi Vakkas ok yapıcısı, Az b. Hişam, Amir b. Küreyz Kasap, Ukbe b. Ebi Musayt şarap satıcısı, Osman b. Talha, Kays b. Mâreme terzi, Ebu Süfyan zeytinyağı ve deri satıcısı, Utbe b. Ebi Vakkas marangoz idi. ⁵⁰¹

4. Fiatlar:

1 Kurba su: 1 Dirhem

Koyun: 0,5 - 1 dinar veya 4 - 6 dirhem

1 sığır: 40 - 60 dinar

1 Deve: 22 - 460 dirhem

496. H. Lammens; "Mekke" maddesi, VII, 634.

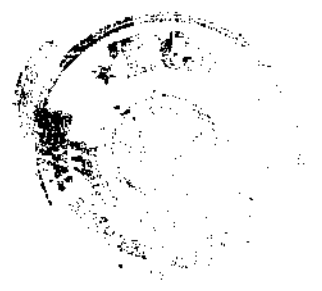
497. Hamidullah, Muhammed; I, 74.

498. el - Kettani; II, 315

499. el - Kettani; II, 333.

500. el - Kettani; II, 238.

501. Kaper, M. AH; 91.

- 1 deve: 10 koyun
1 at: 400 dirhem
5 vesk hububat: 200 dirhem
1 köle: 200 - 800 dirhem
su taşıma ücreti: 2 sa hurma
Pazarda hamallık ücreti: 1 müd hurma
Koyun çobanlığı ücreti: 1 kirat /koyun
1 Kadüm (keser veya balta): 1 dirhem
1 elbise: 40 dirhem.
1 Hurka: 10 - 30 dirhem
1 ipek kaftan: 2000 - 8000 dirhem
1 kalkan: 3 - 5 dirhem.
1 mızrak : 4 dirhem
1 zırh : 4 dirhem
1 zırh (eni) + 1 kılıç + 1 miğfer = 100 Dinar
1 kolye: 2 dirhem
1 gerdanlık: (altın boncuk karışımı): 9 - 12 dinar. ⁵⁰²

Ev fiatları satışa sunulan evin genişliğine, yapısına ve diğer bazı özelliklerine göre ayarlanırdı. ⁵⁰³

Tek parçadan oluşan normal bir elbise 9 dirhem, kaliteli bir elbise ise 20 - 30 dirhem arasında satılırdı. Hulle denilen kaliteli takım elbise 400 veya 500 dirheme satılmaktaydı. ⁵⁰⁴

Hz. Ali döneminde Mekke'de geçici bir fiyat artışı olmuştur. Hz. Ali döneminde buğday devlet tarafından dağıtılmaktaydı. Her kişiye iki müd buğday veriliyordu. (Bir müd 4 kafiz veya 32 litre veyahut 312 kg. ağırlığındadır.) Her şahısa ayda iki müd yani 624 kg. buğday dağıtılmaktaydı. Hz. Ali döneminde bir irdeb (156 kg) hurma 1 dirhem fiyatında idi. Bir irdeb 156 kg. soğan 1 dirhem, bir kust 3250 gr. zeytinyağı 9 dirhem, 60 raba (demet) sebze 1 dirheme satılırdı. Çarşıda bir kafiz 78 kg. buğday fiatı 3 dirhem, 1 kafiz arpa ise 1 dirhemdi. Bazı hayvan fiatlarını Hazreti Ömer'in tesbit ettiği diyet (kan

502. Kalkık, Cengiz; III, 469 - 470.

503. Bekir, Abdülhalik; 247.

504. Bekir, Abdülhalik; 248.

parası) miktarlarından anlamsak mümkündür. Hz. Ömer döneminde kan parası şunlardan birisi ile ödenirdi. 1000 dinar, 10.000 dirhem, 100 deve, 200 inek, 2.000 koyun ve 200 hülle. Bu tabloya göre 1 deve 100 dirhem, bir inek 50 dirhem, bir koyun 5 dirhem, birtakım elbise 50 dirheme satıldığı anlaşılmaktadır. Bu fiyatlar sabit olmaktan ziyade fiyatların birer ortalamasını gösterir. Hızlı yürümesi ile tanınan Mehriyye adındaki dişi develerin fiyatı 400 ile 600 dirhem arasında değişmekte idi. ⁵⁰⁵

Hz. Ali döneminde Mekke'de Şaden, Havra ve Fütun adındaki Hicaz doğumlu üç cariye 3.000 dinar (30.000 dirheme) satınmıştır. Her cariye için 10.000 dirhem ödemiştir. Bu bir servete eş değerdedir. ⁵⁰⁶

Nafi b. el - Haris, Safvan b. Umeyye'den Dar'uz-Sicr denilen evi 4000 dirhama satın aldı. Bu ev Umri Yail'in evi olarak bilinmekte, fakat mülkiyeti Hz. Ömer'e ait idi. ⁵⁰⁷

Resulullah, Medine'ye hicret'e karar verdiğinde Hz. Ebubekir 800 dirhem iyi vasıflı iki deve satın aldı. Bedir savaşı sırasında Mekke'li Umeyyetubnu Halef Ulaştırma işlerinde kullanılmak üzere vadideki en yüksek vasıflı deveyi 300 dirheme satın aldı. Cabir kendi devesini Resulullah'a bir ukiye (yani 40 dirhem)ye satmıştı. Deve fiyatları kaliteye, yaşa v.s. durumlara göre 22 dirhemden 400 dirheme kadar değişmekteydi. Bizzat Resulullah Sekb adını verdiği bir atı Benû Fezâreli bedevilerden birinden 10 ukiyeye (yani 400 dirhem) satın almıştı. Develerin sırtına vurulan bir semer çeşidi, 13 dirhem ediyordu ki Hz. Ebubekir bu fiata bir tane satın almıştı. Sıradan bir kalkanın değeri Resulullah zamanında 3 dirhem ediyordu. Resulullah döneminde bir baltanın değeri de bir dirhemdi. ⁵⁰⁸

Bedir savaşında esir düşen Mekkeliler için biçilen "fidye-i Nicat" adam başına 4000 dirhem miktarındaydı. Esirler arasında bulunan bir silah tüccarının zerbast bırakılabilmesi için 1.000 mızrak alınmıştı; buna göre bir mızrakın değeri 4 dirhemdi. Bundan başka alım - satım o devrinde daha çok malın mal ile değiş - tokuş edilmesi yani tampa yoluyla gerçekleştiriliyordu. Mesela hurma mukabili elbise satın alma gibi... ⁵⁰⁹

505. Bakır, Abdülhalik; 244 - 245.

506. Bakır, Abdülhalik; 246 - 247.

507. el - Ezraki; 403.

508. Hamidullah, Muhammed; II, 1050.

509. Hamidullah, Muhammed; II, 1049.

5. Paralar

Mekke pazarında geçerli olan paralar bol miktarda bulunmuyordu. Bu itibarla burada kıymetli madenler altın, gümüş külçeler ve tibr (altın tozu) da kullanılıyordu. Mekke'ye giren paralar Bizans Altın Dinarı ile Sasan ve Himyeri gümüş dirhemleri gibi türlü cinsten idi. Ekseriye sikkeler, kaba bir şekilde darbedilmiş, çok değişik şekil ve ağırlıkta olan bu paralar, değişik darphanelerden çıkıyordu. İsimlerini, değerlerini ve hala yürürlükte olan paraları doğru olarak tayin etmek ancak kabiliyete ve oldukça tecrübeli göze sahip olanlara mahsus bir işti. Mekkeliler tacir, maliyeciden farklı değildi. Asıl ticareti para ticareti idi. ⁵¹⁰

Mekke'lilerin nezârında miskalin ölçüsü belli idi. Bu da yirmi iki kîrat, on tane dirhem yedi miskal ağırlığında idi. Bir nîl 12 ukiyye, her ukiyye ise 40 dirhem idi. Resulullah, Hz. Ebu-bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali'de bunları değiştirmediler. Muaviye'de aynı uygulamaya devam etmiştir. Her 10 tane dirhem ağırlığı yedi dinarın ağırlığına eşittir. ⁵¹¹

Mekke herşeyden önce bir transit yeri, banka şehri olduğundan bu nevi muamelelere ve para ticaretine ait müesseselere örf ve adetlere sahip idi. ⁵¹²

İlk İslâmî dirhemi çıkartan Abdulmelik b. Mervan'dır. O zamana kadar Dinarlar Rumların, dirhemler İranlıların ve bir miktar da Himyerilerin idi. Haccac H. 75 yılı sonlarına doğru dirhemi bastırması, sonra Abdulmelik döneminde, H. 76 yılında bütün vilayetlerde kullanılmaya başlanmıştır. Haccac saf gümüş madeninden dirhem bastırması ve üzerine de "Allah'u Ahad, Allahu's Samed" kelimelerini yazdırması. ⁵¹³

Musa b. ez Zübeyr, Abdullah b. ez - Zübeyr'in zamanında az sayıda dirhem bastırıldı. Sonradan bunlar kaldı. Benzeri hiç görülmemiş nadir bir dirhem üzerinde Ubeydullah b. Ziyad ibaresi vardı ki bununda kalp para olduğu belirtiliyor. ⁵¹⁴

Sikke, demir madeninden yapılan üzerine dirhem değeri yazılan madeni paradır. Bu para çeşidini Emevi idarecileri iyi karşılamamışlar, ortadan tamamıyla kaldırmışlardır. ⁵¹⁵

510. H. Lammens; "Mekke" maddesi VII, 633

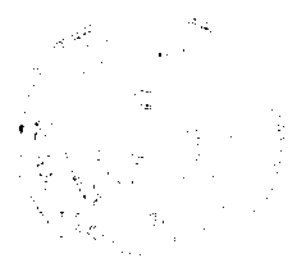
511. Belazuri; 683.

512. H. Lammens; "Mekke" maddesi, VII, 633

513. el - Mâverî, 172.

514. Belazuri; 682 - 683.

515. el - Mâverî, 174.

Bakır v. b. gibi değeri olmayan metallerden yapılmış olan madeni paralar Fils ve Kirât'tan da bahsedilmektedir. En küçük para birimi olan Daak'ın ise hangi devre ait olduğunu bilemiyoruz. ⁵¹⁶

6. Maaş

Hz. Ebu Bekir döneminde herkesi kapsamayan ilk sene 7'şer dirhem, ikinci sene ise 20'şer dirhem düzmesine karşılık, Hz. Ömer döneminin tüm müslümanların maaşa bağlandığı ilk zamanlarında kişi başına ortalama 1000 dirhemün üzerindeydi. Hatta Hazreti Ömer'in vefatı sırasında bu rakam 4000 dirheme ulaşmıştı. Bu da devlet gelirlerinin hızlı arttığını göstermektedir. Hz. Ömer, maaş konusunda Hz. Ebu Bekir'in uygulamasından ayrılarak herkese farklı maaş ödeme yolunu seçti. Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir'in kölelere de maaş vermesine karşılık onlara bir şey ödemedi. Hz. Ömer nakdi maaşdan ayrı olarak her müslümana aylık olarak bağladığı 2 müdd buğday, 2 kış zeytinyağı, 2 kış sirke tahsisatından kölelere de bağladı. Köleler nakdi maaş alırlarsa bunu mülkiyetlerine geçiremeyecekleri sebebi ile onların efendileri çift maaş almış olacaktırlar. Azad edilimler ise hür insanlar gibi nakdi maaşa bağlanmışlardı. Hz. Osman'ın da farklı maaş dağıttı, Hz. Ali'nin ise tekrar herkese eşit maaş kaidesine döndüğü görülüyor. Emeviler zamanında da farklı maaş uygulamasına geçilmiştir. ⁵¹⁷

Hz. Ömer, divanları kurduktan sonra Hicretin 20. Yılı Muharrem ayında maaş defterlerini tanzim etti. Mekke'nin fethinden önce hicret eden her erkeğe yıllık 3 bin dirhem, Mekke'nin fethinden sonra müslüman olan her erkeğe de 2 bin dirhem maaş bağladı. Usame b. Zeyd'e 4 bin dirhem tahsis etti. Mekke'den Medine'ye hicret etmiş kadınlara da maaş bağladı. Bunlardan Safiye Binti Abdumuttalib'e 6 bin, Abdullah b. Mesud'un annesine de bin dirhem maaş bağladı. Resulullah Mekke Valisi Attab b. Esid'e günlük bir dirhem, aylığı 30 dirhem maaş bağlamıştı. Bu ücret valiler için konulan ilk ücretti. ⁵¹⁸

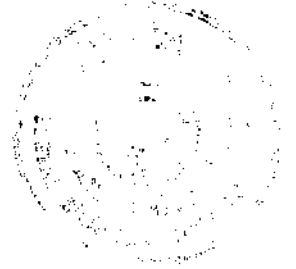
Resulullah'ın Mekke Valisi Attab b. Esid'e, Necran Hıristiyanları ve Hecer mecusilerinden tahsil edilen Fey gelirlerinden maaş ödediği belirtilmektedir. ⁵¹⁹

516. Hamidullah, Muhammed, İlk İslâm Devleti, İstanbul - 1992, s. 35.

517. Yeniçeri, Celal; İslâm'da Devlet Bütçesi, İstanbul - 1984, s. 101 - 102

518. Hasan, Hasan İbrahim; II, 144 - 145, 152.

519. Yeniçeri, Celal; 202

Ömer b. Abdulaziz, Vali ve memurlarına 300 dinar gibi yüksek bir maaş ödemıştır. Hz. Ömer döneminde kadı maaşları aylık 100 dirhem civarındaydı. Emeviler dönemi kadı maaşları genellikle 200 dinar idi. ⁵²⁰

Hz. Ömer döneminde düzenli ordulara geçildiğinden acemi askerlere yılda 300 dirhem öderken kademlilere bunun iki katı maaş vermiştir. Muaviye ise asker maaşlarını yılda 1000 dirheme çıkarmıştır. Maaşlar genellikle aylıkla ödenmiştir. Hz. Ömer sokakta bulunan sahipsiz çocukların nafaka masraflarını hazineden aylık olarak ödüyordu. Elbise tahsislerinin ise mevsimden mevsime verildiği belirtilmektedir. ⁵²¹

7. Gelir Düzeyleri

Bedir Kervanına Ebu Uhayha ailesinin 30. 000 dinar yatırmış olması Mekke'nin servet durumunu ortaya koymaktadır. Beni Mahzum'un serveti Beni Umeyye'nin servetinden geri kamıyordu. Teym kabilesinden Abdullah b. Cudan bir milyoner idi. Milyonerler arasında Beni Mahzum'dan Velid b. el Muğire, Şair Ömer b. Ebi Rebia'nın babası Abdullah'ı belirtebiliriz. Bu büyük sermaye sahiplerinden sonra hali vakti yerinde Mekkeliler geliyordu. 8.000. dinarlık bir sermayeye sahip olan Abdurrahman b. Avf, el - Haris b. Amir ve Umeyye b. Halef bunlardan idi. nihayet şehrin küçük servet sahipleri zümresini teşkil eden mütevazı ta'cirler, murabahçular ve dükkancılar sayılıyordu. Birçokları ticaretlerine demir işleri, doğramacılık v. b. gibi el sanayisini de ilave ediyorlardı. Hz. Ebu Bekir'in 40.000 dirhem tutan bir sermayesi vardı. Bedir mağlubiyetinden sonra esir düğen akrabalarını kurtarmak için muazzam fidyelerini hiç telaşlanmadan ödemiş olan Mekkelilerin zengin kimseler olduklarında şüphe yoktur. Fidyeler kendilerine en az 200. 000 dirheme mal olmuştu. ⁵²²

Hz. Peygamber döneminde yeterli gelir olmadığı zamanlarda halktan teberru gelirlerinin tahsil edildiği veya borç alındığı olmuştur. Mekke'nin fethini müteakip günlerde savaş patlak verince Resulullah Mekke zenginlerinden toplam 130.000 dirhem borç para ile 100 zırhlı gömlek aldı ve savaşın bitiminde elde edilen gelirlerle hemen bunları ödedi. ⁵²³

520. Yeniçeri, Celal; 306 - 307.

521. Yeniçeri, Celal; 310 - 312.

522. H. Lammens; "Mekke" maddesi, VII, 634 - 635.

523. Yeniçeri, Celal; 140.

Hız. Peygamber müşriklere yardımında bulunmuş ve onları bu yolla da kendi tarafına çekme girişimlerini sürdürmüştür. Hayber'in fethini müteakip bir zamanda Mekke'de hüküm süren kıtlık ve açlık sırasında fakirlere dağıtılması için Ebu Süfyan'a bir miktar altın - bunun 500 dinar olduğunu belirtirler de vardır - gönderdi. Mekkelileri rahatlatmak için Medine'den hurma göndermiş ve Kureyşin elinde bulunan ve bir türlü satamadıkları deri yağmları ile değiş - tokuş yapabmasını teklif etmiştir. **524**

6. Ölçüler:

a .Rıtıl: Bir ağırlık ölçüsü olup Mısırlılara göre 460,8 gramdır. **525**

b. Ukiye: Bir ukiye 40 dirhemdir. Hız. Peygamber'in Hız. Hatice ile evliliğinde tesbit edilen mihr 12 ukiye altındı. **526**

c. Dirhem: Bir dirhemın ağırlığı 4, 806 gramdır. Her 10 dirhemın ağırlığı da 7 miskal (48,06 gramdır) **527**

d. Cerib: Bugünkü ölçü ile cerib 2025 metrekaredir. **528**

e. Neşş ve Nevat : Neşş ölçüsü 20 dirhem, Nevât (çekirdek) ölçüsü 5 dirhem ağırlığındadır. Peygamberimiz bu ölçüleri olduğu gibi değişikliktir yapmadan bıraktı. **529**

f. Dinar: Bir dinar 4, 25 gr. altın değerine eşittir. **530**

524. Yeniçeri, Ceki; 206 - 207.

525. el - ezreki; 151.

526. Hasan, Hasan İbrahim; I, 101.

527. el - Mavardi; 171 - 172.

528. el - Mavardi; 170

529. el - Belazuri; 684

530. Çağatay; Arap Tarihi, 142

g. **Kafiz**: 202,5 metrekaredir. Yeni Ceribin $1/10$ 'udur. ⁵³¹

h. **Aşır, Zira, Mimar arşın**: Aşır 20, 25 metrekaredir. Yeni Kazifin $1/10$ 'i kadardır. Mimar arşın ise 75 cm.dir. Zira'da 75 cm.dir. 1 zira 1 mimar arşına tekabül eder. Zira her bölge ve kabzile için değişebilir. Zira-ı Ömeriyye; Hz. Ömer'in kullandığı Zira'dır. Bununla köy ve şehir arazileri ölçmüştür. ⁵³²

i. **Kırat**: Sikkeleri ve kıymetli maddeleri tartmak için kullanılan bir ölçüdür. 0, 212 gramdır. ⁵³³

k. **Diğer ölçüler**: Haccac'ın kilesi'nin ağırlığı 30 ıttıdır. (1 ıttı 12 vikye, 1 vikye 40 dirhem, 1 dirhem 4, 806 gr. hesabıyla) 69,2064 kg. olduğu söylenir. ⁵³⁴

En küçük tartı aletinin yarım kilo civarında olan MUDD olduğu görülür. Bir SA'da 4 mudd bulunuyordu. VASK ise 60 sa' ihtiva ediyordu. İslâmın ilk dönemlerinde 5 VASK vergilendirilebilir asgari hesulat miktarını teşkil ediyordu. Yağ bidonları yarım Sa' ihtiva ediyordu. Bunlara Qıst deniliyordu. Arazi, kumsaz v.z. için, genel ölçü olmak üzere arşın ve bunun yarısı karış kullanılıyordu. ⁵³⁵

Kureyşlilerin arpa ölçüsü de vardı; bu bir dirhemden altmışda biridir. ⁵³⁶

II. Beytû'l -Mal ve Vergiler

Beytû'l - Mal:

Mekke devrinde mecburi olmasa bile müminlere bazı mali külfetlerin getirildiğini ve Hz. Peygambere onların kendiliklerinden getirdikleri vergileri alma selahiyetinin verildiğini

531. el - Maverdî; 170

532. el - Maverdî; 170 - 171.

533. Belazuri; 716

534. el - Maverdî; 175

535. Hamidullah, Muhammed; İlk İslâm Devleti, 34

536. Belazuri; 683.

görmekteyiz. Bu durumda Mekke döneminde bir devlet hazinesi olmasa bile müslümanlara ait, herhangi birisinin evinde bir hazinenin bulunabileceği düşünülebilir. O devirde gerek gelir tahsilinin ve gerekse de sarf işlerinin merkezileştirilmiş olduğuna dair hiç bir iz mevcut değildir.
537

Beytü'l - Mal Hz. Ömer zamanında geniş bir teşkilata kavuşmuştur.⁵³⁸

Ülkenin merkez, eyalet veya vilayet veya vilayet olarak idari taksimata ayrılması Beytül - Mal'in de buna göre teşkilatlanmasına yol açmıştır. Her eyalet yahut vilayet ve kasabada bulunan Beytü'l - Maller, merkez Beytül - Mal'inin birer şubesidir. Bunlar mahalli ihtiyaçların ötesindeki fazla gelirlerini merkeze veya merkezin uygun gördüğü herhangi bir yere naklederler.⁵³⁹

2. Vergiler

Hacılara yemek vermek için Kusay döneminde halkdan senelik vergi alınır. Halk mallarından verecekleri vergi miktarını götürüp, Kusay'a verirlerdi.⁵⁴⁰

Hz. İsmail zamanında Mekke iki yerleşim bölgesine ayrılmıştır. Ma'lat ve Mesfele. Cühüm ve Katura Kabileleri şehire hakimken 1/10 nisbetinde kuzey ve güneyden gelen karvanlardan 1/10 nisbetinde gümrük vergisi toplanırdı.⁵⁴¹

Birde beledi vergiler vardır. Bu dini mahiyettedir. Kabe'yi ziyarete gelen yerli ve yabancı hacılar kendi zenginlikleri ile mütenasib bazı eşyaları Kabe'ye takdim ederlerdi. Bunlar Kabe'deki kuyuda muhafaza ediliyordu. Bu hediyeler yanında ganimetten alınan bir miktar hisse düşmandan alınan silahlar, toplanan bu mallar şehri tehdit eden tehlikelere karşı kullanılabilmekteydi. Toplanan bütün bu mallara Emvalü'l - Muhacere adı verilmektedir. Hacıların ikameti için ayrıca alınan hususi vergilere Harim denir. Bunlarda beledi vergilerden sayılırdı. Zemzem kuyusu memurlarına ve gerekse putperest Mekke'de fal oklarını idare edenlere verilen ücretlerde beledi vergiler arasında sayılır.⁵⁴²

537. Yeniçeri, Celal; 46.

538. Yeniçeri, Celal; 46.

539. Yeniçeri, Celal; 81.

540. el - Ezraki, 97.

541. Tuğ, Salih; 15.

542. Tuğ, Salih; 17.

İslâmın ortaya çıkışı ile devletin bilhassa ganimetten aldığı $1/5$ hisseye değişik bir mahiyette İslâmdan önce de görmekteyiz. Harplarda her savaşçı payını kendi eliyle alır ve ganimetten elde ettiği bu parçanın $1/4$ (mürba) ini İslâm mevzuatından farklı olarak ordu kumandanının şahsına verirdi. Bunun yanında bölünemeyen ganimet (el - Fudul), düşmanın mağlup olmasından veya unumi yağmadan önce elde edilen ganimet (Naşita) ordu kumandanına aittir. **543**

Araf sûresi 199. ayette Hz. Peygambere müslümanlara ait " mallardan fazlasını" almasına dair yetki verilmekte ise de bu fazla tabiri gerektiği kadar açık değildir. İslâmdan önceki mali mükellefiyetlere temas eden ayetlerden anlaşılacağı üzere bu nisbetler hususunun cahiliyet devrine ait örf ve adetlerle tanzim edildiği gibi muhafaza olunmuş olmazı muhtemeldir. Nisbetler, Mekke'de bir yandan örf ve adete ve diğer yandan Araf Sûresi 199. ayete dayanan ferdin takvazına ve imanına bırakılmıştı. Mekkeli müminler mükellef oldukları mali mevzularda öncelikle tamamen ferdi surette hareket ediyorlardı. Bu yüzden ödeme tarzını, nisbetleri, ödeme zamanlarını her mümin kendi tayin ederdi. Bir başka rivayette Mekke camiası mükellef oldukları mallardaki vergileri Hz. Peygambere vererek bu vergiler merkezi bir elde toplanıp aynı elden tevzi etmeye sevk ediyor. Mekke camiası ferdi de olsa gerçekleştirdiği bu teşebbüs, ileriki devirde " Beytü'l - Mal" ismi altında bir sanme müessesesi haline gelecek ve Hz. Ömer zamanında bürokratik esaslara dayanan "Divan" adlı mükemmel bir teşkilata kavuşacaktır. **544**

Mekke sathası henüz maddi müeyyidenin ortaya çıkmamasıyla tanınır. Mekke'de mâli mükellefiyetler va'z edilirken bunların sadece manevî müeyyide ile teyidi cihetine gidildiğini görmekteyiz. Şöyle ki:

a. Allah'ın rızasını kazanmak (Uhrevî mükafat)

b. Cehennem azabına uğramak (Uhrevî ceza),

şeklinde olmak üzere ferdi hem teşvik eden ve hem de korkutan, çekindiren ikili yol kullanılmıştır. **545**

Muhhtelif yerlerden getirilen mallar üzerinden öşr denen bir vergi almardı. **546**

543. Tuğ, Salih; 17 - 18.

544. Tuğ, Salih; 33 - 34.

545. Tuğ, Salih; 35.

546. H. Lammens; "Mekke" maddesi, VII, 630.

Pazar idarecileri ise Hz. Peygamber tarafından bizzat tayin edilmişti. Bu idareciler gümrük mükelleflerini üç ayrı sınıfa ayırır ve bu üçünden ayrı ayrı nisbetlerle vergi tahsil ederdi. Bu vergi:

1. Müslümanlardan 1 / 40 nisbetinde
2. Gayri müslim tebedan 1 / 20 nisbetinde

3. Kendileriyle harp durumunda bulunanlardan 1 / 10 nisbetindedir. Vergi sadece tüccarın ticari gaye ve maksatlarla yanında bulundurduğu mallardan tahsil olunur. Mesela deve, at gibi nakliyyede kullanılan şeyler müstesnadır.⁵⁴⁷

Hz. Ömer, Hac Mevsimi bütün vergi işleriyle uğraşan memurlarını Mekke'de toplar, eyaletlerden hac için gelmiş olan müslümanlar ile yüzleştirmek suretiyle vergi memurlarını kontrol ederdi.⁵⁴⁸

Mekke daha önce yabancılar ile yapılan ticaretten bunun karşılığını elde etmeye çalışmış ve bu ticareti çeşitli vergilere öşür, ikamet, geçiş, temettu, ticaret vergilerine tabi tutmuştur. Öşürler Mekke'ye girmeden ödenirdi. Böylece bir kabilenin himaye ve teminatını elde etmiş olurdu.⁵⁴⁹

Mekke ve civarı ganimet olarak alınmayınca öşür arazisi olmuştur. Şayet ziraatçılık yapılırsa Statüsü yine budur. Harş vergisi koymak caiz değildir.⁵⁵⁰

Halife Hz. Ebubekir zamanında maaş şeklindeki gelirler üzerinden bir "gelir vergisi" tahsil edildiği nakledilmektedir.⁵⁵¹

Gelir tahminve takdir memurları (hurras) bu tahminlerini yazıyla tesbit etmiş olmalıydılar ki daha sonra gidecek olan tahsildarlar, mükelleflerden ona göre vergi tahsil etmiş olsunlar. Diğer yandan her mükellefin ödeyeceği vergi miktarını skılda tutmak da mümkün değildir.⁵⁵²

Hz. Peygamber devrinde vergilerini ödeyen mükelleflere makbuz verilmiyordu. O zamanlar için böyle bir adet söz konusu değildi. Vergisini ödeyen mükellefe ilk defa Hz. Ömer

547. Tuğ, Salih; 85.

548. Tuğ, Salih; 110

549. H. Lammens; "Mekke" maddesi, VII, 630.

550. el - Maverdi, 134.

551. Hamidullah; İslâm Peygamberi, II, 1026.

552. Yeniçeri, Celal; 60

döneminde "Beræ" denilen bir makbuz verilmeye başlanmış ve Haraç vergisini tahsil eden memurlar vergiyi ödeyenler için makbuz kesmişlerdir. Müslümanlar ticaret vergisini senede bir ödeyeceklerinden, onların sene içinde rahatsız edilmemeleri için böyle bir makbuz verilmiştir. Gayr-ı Müslimler ise ticaret vergisi yerine sadece gümrük vergisi öderler. **553**

553. Yanıçeri, Celal; 144.

ALTINCI BÖLÜM

Mekke'de İlim ve Kültürel Hayat

I. Mekke'de İlimi Hayat

1. İlimler:

a. Kehanete Bağlı İlimler: Araplarda kehanet bütün ilimleri içine alıyordu. Kahinler ruhani reis olup ilimleri kendi ellerine geçirmişlerdi. Hanifler ve muvahhidler kahinlerin gayb haberlerini meleklerden öğrendiklerine inanırlar, müşrikler ise putlarda varlığını hissettikleri ruh veya cin vasıtasıyla vakıf olduklarına inanırlardı. Dügüm yapıp üfürmeğe "Nefesü'l - İkd" derlerdi ki "düğümlere üfleyenlerin şerinden Allah'a sığınırım de" (Felak: 1- 4) bu ayet konuya açıklık getirmektedir.⁵⁵⁴

Mekke'deki kadın kahinler Fatma el - Hasamiyye Zerka-i Yemame'dir. "Nübüvvetten sonra kehanet yoktur" hadisiyle kehanet iptal edilmiştir.⁵⁵⁵

Kehanete bağlı ilimler şunlardır:

aa: Kıyafet İlimi: İnsanların veya hayvanların kum veya toprak üzerindeki ayak izlerini inceleyerek sahibini ortaya çıkarmaktır. Buna " Kıyafetü'l - Eser " (İz Sürüm) dahi denir. Bununla meşgul olana "Kaif" adı verilir. İz sürme o derece maharet kazanmıştır ki iz sahibinin ihtiyar veya genç erkek veya kadın, kız veya dul olduğunu bile bilebilirlerdi. Bir de "Kıyafet - i Beşer" vardır ki daha ziyade vücut organlarının şekillerini mukayese ederek iki şahıs arasında bir akrabalığın bulunup bulunmadığını anlamaktır. Kıyafet-i Eser'de en çok şöhret kazanan Müdlic ve Leheb kabileleri idi. Bunlardan Murre oğulları bir devanın kime ait olduğunu bile izinden tayin ederler ve bir insanın nereli olduğunu bir görüşte anlardardı. Kıyafet ilmi bugün bile Necd kabilelerinde görülmektedir.⁵⁵⁶ Peygamberimiz mağarada iken izi sürmüştür.⁵⁵⁷

ab. Firaset İlimi: İnsanın şekil ve durumundan, renginden, sözlerinden ve işlerinden o

554. Esad, Mahmud; 172

555. Esad, Mahmud; 174

556. Esad, Mahmud; 174

557. Olgun, Tahiri - Mevlevi, I, 58.

kişinin ahlakını, iyiliğini, kötülüğünü keşfetmektir. ⁵⁵⁸

ac. Tabir ilmi: Araplar rüyalarını bir kahine tabir ettirirdi. Bununla bersber kahin olmayanlardan bir çok kişi de bu ilmi birbirlerine naklederlerdi. Hz. Ebubekir bunların en meşhurlarıdır. ⁵⁵⁹

Peygamberimiz Hudeybiye muahedesinde önce de rüyasında ashab ile Mekke'ye gittiğini ve emniyetle şehre girilip başına tıraş ettirdiğini kiminde saçlarını kestirdiğini görmüştü. Gerçekten de bu rüya bir sene sonra aynen gerçekleşmişti. ⁵⁶⁰

ad. İyafet ilmi: Kuş ile uğur araştırma ilimlerindedir. Kuşun ismine , sesine, inmesine, geçmesi gibi durumlara bakarak kanat ve itikadlarına uygun olarak iyi ve kötü anlamda neticeler çıkarırlardı. Bununla meşgul olan kimseye "Ayif" denirdi. ⁵⁶¹

ae. Zecr ilmi: Kuş uçurmakla yahut öfüşüyle uğur veya uğursuzluk düşünmektir. Mesele bir kimse sefere veya ava çıksa vahşi hayvan sağ taraftan gelse uğur sayar, sol taraftan gelse uğursuzluk beklerdi. Yabani kargaların sesinden hayır ve şer kelimelerindeki harflerin sayısına itibar ederler, ikişer ikişer gelirse şer, üçer gelirse hayır sayarlardı. Yabani karga yeşil yaprağa konarsa hayır, kuru dal üzerine konarsa şer bilirdi. ⁵⁶²

af. Tarak ilmi: Falcı eline yedi taş alıp herbirine bir isim verdikten sonra avucunu kapar ve elini sallardı. Sonra avucunu açıp taşların vasfından bir takım hükümler çıkarırdı. Bu konuda şöhret bulan Ebu Züeyb el - Hüzeli'dir. Ebu Züeyb hem cahiliye hem İslâm dönemlerinde yaşamış bir müslüman olup peygamberimizi görmemiş bir şairdir. ⁵⁶³

558. Esad, Mahmud; 175., Olgun, Tahiru'l - Mevlevi; I, s. 48.

559. Esad, Mahmud; 175

560. Olgun, Tahiru'l - Mevlevi; I, 62.

561. Esad, Mahmud; 175

562. Esad, Mahmud; 175

563. Olgun, Tahiru'l - Mevlevi, I, 51.

b. Nücum İlimleri:

Bunlarla kahinler meşgul olurdu. Keldanilerden öğrenmişlerdi. Yıldızların hareketini gözden geçirir, doğuş ve batış zamanlarını bilir, hava değişmelerini bunlardan çıkarırlardı. Yıldızları yolculukta ve yön tayini konusunda da kullanırlardı. ⁵⁶⁴

Nücum İlimleri Şunlardır.

ba. Enva İlimi (Hava Durumları Bilgisi): Araplar, yağmuru, rüzgarları ve diğer hava olaylarını yıldızlara bağlarlardı. Araplardan bazıları yıldızın doğmasına, bazıları batmasına itibar ederlerdi. Arabın oturup kalkması, sefere gitmesi, gitmekten vazgeçmesi ve her şeyi doğan veya batan yıldızlara bağlarlardı. Beyaz bulut boş, kırmızı bulut az, siyah bulut çok yağmurludur derlerdi. Kuzey rüzgarlarına Saba, güney rüzgarlarına debur, batı rüzgarlarına Şimal, doğu rüzgarlarına cenup derlerdi. Bazıları da cenubun yanından esen Nekba ile, Mah-ve'yi de ilave ederler. ⁵⁶⁵

bb. İsatir İlimi: Efsane ilmi demektir. Buda nücum ilminin kollarındandır. Araplardan bir kısmı yıldızlara taper ve bunlar Sabii diye bilinirdi. Bunlar gök cisimlerini şahıslandırarak onlara insan sıfatı verirler ve birçok vakaları onlara bağlarlardı. Mesela Şi'ra adında iki yıldız vardır. Şi'ra-i Şami ve diğeri Şi'ra-i Yemenî'dir. Bunlar Suheyli yıldızının kızkardeşleridir. ⁵⁶⁶

c. Ensab İlimi (Neseb İlimi) "Ben Muhammed b. Abdillah b. Abdulmuttalib b. Haşim b. Abdimenaf b. Kuzey b. Kilsb b. Murre b. Kab b. Lui b. Galib b. Fihri b. Malik b. Nadr b. Kinane b. Huzeyme b. Mudrike b. İyas b. Mudar b. Nizar b. Muid b. Adnan " buyurup Adnan'dan zorası için nesebilerinin yalan söylediğini beyan ederler. Hz. Ebu Bekir'de neseb ilmiyle meşgul olmuştur. ⁵⁶⁷

564. Esad, Mahmud; 175

565. Esad, Mahmud; 176 - 177.

566. Esad, Mahmud; 178

567. Olgun, Tahiri'l - Mevlevi; I, 67.

d. İlimi'l - Hayl Atıcılık İlimi): Araplar iyi atlar yetiştirirler, at cinsinin güzel ve ayıplı tarafları ile, tedavi usullerini pek iyi bilirlerdi. Bu konuda ihtisası olanların adına el - Hayl kelimesini eklerlerdi. Ashaptan Zeylü'l-Hayl, Selmanü'l - Hayl bu mutehassuslardandı. Amr b . As'ın babası Vail oğlu As'da cahiliye döneminin meşhur bayatlarındanı. 568

e. Kitabet İlimi (Yazı İlimi): Hicaz katiplerinin yazdığı yazıya "Hatt-ı Cezm" derlerdi. Dumetü'l - Cendel emini Ukeydir b. Abdulmelik'in kardeşi Bişr b. Abdulmelik el - Kindî bu yazıyı Anbarlılardan öğrenmişti. Mekke reislerinden Harb b. Umeyye de ticari seferlerinde Bişr ile görüşüp ondan öğrenmiş, sonra Bişr Mekke'ye gelip Harb'ın kızı Sahba ile evlenerek kayınbiraderi Ebu Süfyan ile başkalarına da yazı yazmayı öğretmişti. 569

İslâmın çıkışında Mekke'de yazı yazabilenler şunlardır. Hz. Ali, Hz. Ömer, Talha, halid oğlu Saidin iki oğlu Osman ve Eban, Ebu Süfyan oğlu Yesid, Amr oğlu Hatib, Hedremi oğlu Ala, Abdülesed oğlu Ebu Seleme, Ebu Serh oğlu Sa'dın oğlu Abdullah, Abdüluzza oğlu Huveytib, Harb oğlu Ebu Süfyan, Ebu Süfyan oğlu Muaviye, Said oğlu Cühaym'dir. Hz. Osman'ın burada edimin geçmemesi ya unutulmuş veya okuma - yazmayı sonradan öğrenmiş olmasından ileri gelse gerektir. 570

2. İlim Meclisleri: Nübüvvetin, Mekke devrinde Erkam b. Erkam'ın evinde başlayan İslâmî eğitim ve öğretim başlangıçta Kur'an öğretimi şeklindeydi. İlk müsbihanlar burada ve sair fırsatlarda inen ayetleri öğreniyor, açıklamasını kapsayan bilgiler alıyordu. İlk İslâm toplumunun fertleri olan sahabe, çok kere namazdan sonra Hz. Peygamber'in etrafında halka şeklinde oturarak onun sözlerini ve öğütlerini dikkatle dinlemişlerdir. Hz. Peygamberin ilim meclislerinin en bariz vasfı buralarda konuşma adabının öğretilmesidir. Bu ilim meclisleri yalnızca erkeklere münhasır kalmamış, kadınların müracaatı üzerine onlara da bir gün ayrılmıştır. 571

II. Kültürel Hayat

1. Kültürel Hayat:

Kureyş'in ticaretle meşguliyetleri Suriye, Habeşisten, Mısır ve diğer ülkelere sık sık gidip gelmeleri, Rum ve Farslar gibi eski medeniyet sahibi topluluklarla ilişkileri, bu milletlerin siyasi, içtimai ve edebi durumlarını öğrenmelerine imkân verdi. Bu milletlerin kültürel ve maddî üstünlüklerini öğrenerek fikir seviyelerini yükselttiler. Komşu olan milletlerin siyasi ve diğer durumlarını öğrendiler. 572

568. Olgun, Tahirü'l - Mevlâ; I, 54

569. Olgun, Tahirü'l - Mevlâ; I, 54

570. Olgun, Tahirü'l - Mevlâ; I, 432.

571. Uğur, Mücteba; Hicri Birinci Asrda İslâm Toplumun, İstanbul - 1980, s. 80 - 82.

572. Hasan, Hasan, İbrahim; I, 85.

Öğretim pek yaygın değildi. Mekke'de çocuklara okuma - yazma öğretimi ile uğraşılmamıştır. ⁵⁷³

Okuma - yazma sanatı Mekke'ye pek az girmiş olmasına rağmen bu şehrin sakinleri nazım, nesir, belagat, gece toplantılarında herkesin arasında anlatılan hikaye v.s. gibi edebi sanatlara pek fazla alaka gösteriyorlardı. Şehrin mabedi olan Kabe'nin iç kısmında sadece Mekkelilerin değil, fakat bütün arapların telif ettiği en güzel şiirler, hayallerdeki en büyük mükafat olarak asılı bulundurulmuştu. Bundan ayrı Mekkeliler çocuklarına mükemmel bir dil eğitimi verme gayreti taşıyorlardı. Bunun için onları doğularından itibaren kozmopolit merkezlerden uzak badiyede doluşan kabileler arasına gönderirler ve böylece onlara buralarda bir kaç yıl için iyi beslenme ve büyüme şartlarını temin ederlerdi. ⁵⁷⁴

İslâm öncesi Mekke'de yazmanın pek nadir kullanıldığı muhakkaktır. Mekke'de okuma - yazması olan kadınlar bile vardı. Hz. Ömer'in ailesi mensupları özellikle okuma - yazma konusunda diğerlerinden ayrı bir üstünlüğe sahiptiler. Hz. Ömer'in yakın akrabalarından biri olan Şifa, kendi kızı Hafsa'ya okuma yazma öğretmişti. Hz. Ömer'in kızkardeşinin de okuma yazmayı bilmesini Mekke'de iken Kur'an yapraklarından Kur'an okuması idi. ⁵⁷⁵

Yarakatu'bnü Nevfel Mekke'de İncil'i Arapçaya tercüme etmekle meşguldu. Hatta onun kızkardeşi Kuteyle mukaddes kitapları okuyordu. El - Haris'ubnu Kelede adında biri Mekke'de tabib olarak çalışıyordu. Onun sağlığın korunması (hıfzısihha) üzerine bir kitap yazdığı söylenmektedir. ⁵⁷⁶

İslâm geldiği sırada Kureyslilerden okuma - yazma bilenlerin sayısı sadece 17 kişi idi. Peygamberimiz hadislerini rivayet etmek arzusunda olanlar için okuma - yazma vazgeçilmez bir unsur oldu. ⁵⁷⁷

Mekke'lilerden ilk Arapça yazıyı öğrenenler Süfyan b. Umeyye b. Abdi Şems ile Ebu Kays b. Abd-i Mensf b. Zühre b. Kilab'dır. Bunlardan Hire şehrinde tahsil gören Bişr b. Abdülmelik'den öğrenmişlerdir. ⁵⁷⁸

573. Hasan, Hasan, İbrahim; I, 89

574. Hamidullah Muhammed; I, 27 - 28.

575. Hamidullah, Muhammed; II, 821 - 822.

576. Hamidullah, Muhammed; II, 824.

577. Çelebi, Ahmed; İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi, (Terc. Ali Yardım) İstanbul - 1976, s. 34.

578. Hamidullah; İslâm Müesseselerine Giriş, 9 - 10.

Okuma yazma öğretimine tahsis edilen müesseselere Küttab deniyordu. Daha sonra bu isim yaygınlaştı ve Küttab ismi öğrendikleri konu ne olursa olsun ister Kur'an, ister okuma - yazma olsun çocukların öğrenim yaptıkları yere denemeğe başlanmıştı. ⁵⁷⁹

Cahiliyye döneminde Ukkaç, Mecinne, Zül - Mecaz gibi panayurlar ile İslâm'daki kitab satışevleri arasında bir bağlantı kurmak mümkündür. Bu panayurlarda bir kısım ticari akidler yapmak için toplanırlardı. Fakat edebiyat sahasında bu panayurlar kaçınılmaz bir fırsat telakki edilirdi. Şiirler okurlar, münsazaralar akdederdiler ve beyecanlı nutuklar atarlardı. Kitap satışevleri ile cahiliye devrindeki panayurlar arasında en bariz ayırtıcı kitapçı dükkanlarındaki kültür toplantılarının günlük, panayurlardaki toplantılara ise senelik oluşudur. ⁵⁸⁰

Resulullah, ahabına ve İslâm'a girenlere yeni dinin esaslarını öğretmek ve nazil olan Kur'an ayetlerini onlara okumak için el -Erkam b. Ebi'l - Erkam'ın evini merkez ittihaz etmişti. Mescidlerin inşasından önce Resulullah Erkam'ın evine ilave olarak Mekke'deki kendi evinde müslümanlara bir şeyler öğretirdi. Daha sonra mescidlerde bu öğretim işi devam etmiştir. ⁵⁸¹

2. Takvim:

Mekkelilerde İslâm'dan önce bir ay "ay - güneş" takvimi vardı ki güneş yılına eşitlemek için ay yılına periyodik olarak zaman zaman bir ay ilavesi yapılırdı. Görünürde her yerde yılın ayları ve günleri aynıydı. Fakat takvim başlangıcı aynı değildi. Aynı kabile takvim başlangıcı olarak aldığı olayı, şayet yeni olay eskisine göre daha önemli sayılırsa, bazen değiştiriyordu. Kıtık, harp, bir kahramanın ölümü v.s. gibi ⁵⁸²

Araplar büyük olayların meydana geldiği seneleri tarih başlangıcı edinirlerdi. Müstaribe Arapları önce Hz. İbrahim'in ateşe atılışını sonra Kabe'nin yapılmasını, daha sonra Ben-i Müdd'in etrafa dağılışını tarih başlangıcı saydılar. Ka'b b. Lüay'ın ölümü ve ondan sonra da Fil vakasından itibaren tarih tutuldu. Hz. Ömer'in hilafeti zamanında hicretî seneye senevi tarih başı ve o senenin Muharremi ayların başlangıcı olarak itibar edildi. ⁵⁸³

579. Çelebi, Ahmed; 34.

580. Çelebi, Ahmed; 54.

581. Çelebi, Ahmed; 59.

582. Hamidullah, İlk İslâm Devleti, 78.

583. Olgun, Tahiri - Mevlevi; II, 19 (Dipnot: 12)

Günlerin isimleri Şaullardır. Evvel: Pazar, ehven: Pazartesi, Dübar: Salı, Cübar: Çarşamba, Münis: Perşembe, Urube: Cuma, Şiyar : Cumartesi. İslâmın çıkışından sonra Urube'nin Cuma ismini aldığı rivayet edilmektedir. ⁵⁸⁴

a. Nesi: Araplar, cahiliyye döneminde yılda dört ay süren haram aylarında savaş ve kavga etmeden kendi işleri ile veya ticaretle uğraşırlardı. Onlar Zilkade ayı başında safer ayı başına kadar üç ay sürekli savaşsız, kavgsız ve çapulsuz durmaya tahammül edemiyorlardı.

Bu durumun farkına varan Kinane kabilesinden Kalemnes adında biri bir hac mevsiminde devesine binip halka "Ey Araplar!" Tanrımız bu sene Muhamem ayını size helal edip onun haramlığını safer ayna bıraktı" yollu bir hutbe okudu. Halkta bu fikri kabul eden bir istek gördüğünden ertesi yıl hac mevsiminde gene hitabet kürsüsüne çıkıp Tanrının Muharrem ayının haramlığını Safer ayna aktardığını belirtmesi orada bulunan arapları sevindirdi. Bundan sonra haram aylarının yerlerini değiştiren kimselere geciktiren ve artıran kimseler anlamına gelmek üzere "Neseeler" dendi. Bu görevi Kalemneşlakabıyla anılan Huzeyfe'den sonra oğlu Abbad yerine getirdi. Abbad'dan sonra oğlu Kala, sonra Kala'nın oğlu Umeyye, sonra Umeyye'nin oğlu Avf, Avf'dan sonra oğlu Ebu Sumame Cünade yerine getirdi ki bu adam Neseelerin sonuncusudur. İslâm dini bunun zamanında ortaya çıktı. ⁵⁸⁵

"(Haram Ayları) ertelemek sadece kafirlikte ileri gitmektir. Çünkü onunla, kafir olanlar saptırılır. Allah'ın haram kaldığını sayısını bozmak ve O'nun haram kaldığını helal kılmak için (haram ayını) bir yıl helal sayarlar, bir yıl da haram sayarlar. (Böylece) onların kötü işleri kendilerine güzel gösterilmiştir. Allah kafirler topluluğunu hidyete erdirmez. ⁵⁸⁶

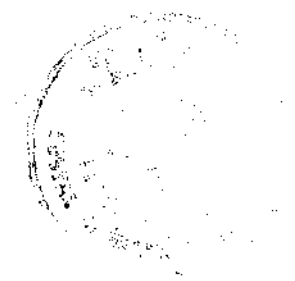
Gök yılını güneş yılına uydurmak için bazen iki, bazen üç yılda bir arapların kullandığı gök aylarına bir ay ekleyip yılı onüç ay hesap eder oldular. Bu durum Yeda Haccı sırasında nazil olan ayet hükmüne göre eski şekline yani 12 aylık gök ayı yılına göre hesaplanması şekline döndürüldü. ⁵⁸⁷

584. Olgun, Tahiri'l - Mevlevi; II, 19 (Dipnot:11)

585. Çağatay; Arap tarihi, 113 - 114.

586. Tövbe Süresi: 37

587. Çağatay; Arap Tarihi,, 114.

3. Dil:

Arapların cahiliye devrindeki dilleri ile övünüp iftihar edişleri devam edegelirdi. Hatta İslâmın zuhuru ile daha da arttı. Zira bizzat Resulullah, bütün üslup ve meclikleriye en güzel şekilde konuşan bir arabdı. ⁵⁸⁸

Araplarla arap olmayanlar arasındaki münasebetler iyice artınca dilde hata yapılmadan konuşulmuyordu. Bedevinin bunı bir defasında çarşıya girip hatâlı konuşan insanları görünce hayretlerini yenemeyerek Suphanallah şunlara bak hem hatâlı konuşmadığınız halde yine kazanamıyoruz, demiştir. ⁵⁸⁹

4. Şiirler ve Şairler:

Şairlerin Mekke ve Ukez panayırında toplanmalarının arapların edebî hayatında etkili olmaktadır. Aynı zamanda bu şairlerin çoğu komşu ülkelere gidip gelerek Hira'lılar vasıtasıyla İran, Gassaniler vasıtasıyla da Bizansla ilişki kurdularından buralarda Hira Nasturleri ve bölgede dolayan Yahudilerden bir takım dîni fikirler almışlardır. Bu fikirlerin tesiri Kuss b. Seide ve Umeyye b. Ebi's-Salt gibi şairlerin şiirlerinde görülmektedir. Şiirlerin tamamı kafiyelidir. Arap şiiri vezinlerinde ve kafiyelerinde Latin ve Yunan nazım ölçülerinden çok farklılık arzeder. Şiir, sade bir hayat ve bedevi için önemli olan işleri konu alır. Uzun zaman boyunca şiir kıymetli fikirler ve parlak hükümlere yer verdiği gibi bu basit hayatı, onu övmeyi ve şiirsel bir anlayışla renklendirmeyi dile getirmiştir. Hristiyanlarla ve bazı Yemen meclikleriyle görüşen, bu müşahedeleri ve uzun seferleri sayesinde kültür seviyeleri yükselen meşhur şairlerden bazıları şiirleriyle İslâm dini için zemin hazırladılar. ⁵⁹⁰

Eski zamanlarda şiir ve şairlere hürmet ve tazimde ileri gitmişler idi ki eski şiirden yedi kaside yaparak bundan altın mürekkep ile Kubatı (Mısır Kumacı) üzerinde dolambaçlı bir şekilde yazdıktan sonra Kabe'ye asmışlardı. Muallakat deniyordu. Musilakata Muzehhebat (altın suyu-na batırılmış) dahi denilir. Cahiliyye devrinin en güzide şiiri 49 şaire mensub 49 kasideden ibarettir. Bu kasideler her biri 7 kasideyi havi olmak üzere 7 kısma ayrılmıştır. Her kısım şu şekilde isimlenmiştir: Muallakat, Mücemherat, Müntekiyat, Müzehhebat, Mürassa, Müşevvebat, Mulehmmat'tır. ⁵⁹¹

588. Çelebi, Ahmed; 90.

589. İbn-i Kuteybe; Uyrunu'l - Akber, II, Kahire - 1923, s. 159

590. Hasan, Hasan İbrahim; 139 - 91.

591. Zeydan, Corci; II, 53. Ahmed Emin; 99 - 100.

Şairlik meziyeti ile en ziyade mümtaz kabile Rabia idi. Şairlerin büyüklerinden Mühelhel, Merkaşi Ekber, Merkaşi Askar, Tarafe b. Ubad, Ömer b. Karnie, Haris b. Halze, Müselmes, A'ğa, Museyyeb bu kabileye mensup şairlerdir. Daha sonra şiir Kays kabilesine geçti. Şairlerden iki Nabiğa (Nabiğa-i Zibyani ve Nabiğa-i Cadi), Zubeyr b. Ebu Selma, Rabia, Lebid, Hatie, Şemmah bu kabileye mensup şairlerdir. ⁵⁹²

Ubeydullah b. Kays er - Rukiyyat Rukiyye isminde üç kadın hakkında şiir yazdığı için bu ismi almıştır. O kureyşli, kureyş kabilesini üstün gören ve Abdullah b. Zubeyr'e bağlı bir şairdir. ⁵⁹³

Şair Ebu Simak el - Ezedi şiirlerinde meşhur bir şairdir. ⁵⁹⁴

Amr b. Gülüüm, Antere b. Şidadi'l - Absi, Haris b. Hillize'il Yeşküri meşhur şairlerdendir. ⁵⁹⁵

5. Şarkıcılar

Emeviler döneminde şarkıyla şöret bulan sanatkarlardan biri de Ebu Mervan el - Garid'dir. Yüzü çok parlak yakışıklı ve görünümü güzel olduğu için bu lakabı almıştır. Kendisi Berberi olup edebiyatçılardan idi. Ancak şarkı bestelediği için şarkıcılık yönü edebiyatçılığına galib gelmiştir. Şarkı söylemeyi, güzel şarkı söylediği için hased edip kendisini kovan İbn. Sureyc'den öğrenmişti. Meks'de dört şarkıcı vardı. Hoca ve Talebesi. Hoca, Ebu Yahya İbn. Sureyc'dir. Talebesi ile Ebu Yezid el - Garid'dir. Garid, İbn Sureyc'den sonra Mekke'de şarkı hususunda zamanın en mahiri idi. Garid musikide yeni icadlar yaptığı için halk nağme ve şarkılarını cinlerden aldığı zannettiler. Hacıların önüne geçip şarkı söyler, onlarda onu dinlerlerdi. Bir defa görülmeyeceği bir yerde durdu ve Ömer b. Ebi Rebia'nın bir şairini seslendirdi. Dinleyenler, kendilerinden geçtiler ve bunu söyleyen cin hacılarından bir guruptur dediler. ⁵⁹⁶

592. Zeydan, Corci; II, 55.

593. İsfahani, Ebu'l - Ferec; Kitabu'l - Ağani, V, Kahire - H. 1285, M. 1927 - 1936, s. 73 - 100., Hasan, Hasan İbrahim; s. 105.

594. Hamidullah; İslâm Peygamberi, II, 371.

595. Olgun, Tahiri'l - Mavlevi; I, 86.

596. İsfahani, Ebu'l - Ferec; III, 362 - 375.

Muziki aletlerden Tanbur, Sanc (Telli Saz), Mizmar'dur. Mizmar'a Ney ismi de verilmiştir.
597

Bir çok defa Mekke emirleri cezbedici şarkılarıyla halk baştan çıkmasına ve din emirlerine sakte gelmesin diye mugamîler haremnden kovulup uzaklaştırıldı. 598

Emeviler döneminde İran Musiki usulünü Araplara ilk nakleden zat Sait b. Misceh idi. Mekke'li ve ziyahî olan bu adam Abdullah b. Zubeyr zamanında Emeviler tarafından Mekke şehri muhasara edildiği zaman şehir dahilinde bulunmakta idi. Abdullah b. Zubeyr muhasaradan bazı yerleri harap olan Kabe'yi tamir etmek için İranlılardan kalfa getirmişti. Sait, bunların tegannî ettikleri İran şarkılarını işiterek nağmelerini ıktıbaz ve o tarzda Arabî şarkular tertip etmişti. Musikide bilgisini tamamlamak üzere Şam ve Fars kıtalarına gitmiş bu sanata dair hususî inceleme ve araştırmalarda bulunduktan sonra tekrar Mekke'ye gelerek bu sanatta hatırı sayılır bir üstat olmuş idi. 599

6. Hatipler

Kuss b. Saide İyadı arapların en meşhur hatiplerindendir. Ukaz panayırında devesi üzerinde Arapları kötü adetleri terke çağırarak bir peygamberin geleceğini haber veren hutbesini okurken Resulullah onu dinlemiştir. Resulullah onun için şöyle buyurmuştur: " Kuss'a Allah Rahmet eylesin! Kıyamet günü tek bir ümmet olarak dirilteceğini umarım". 600

Araplar okuma yazma bilmeyerek ummi bulunurken bile en belîğ ve fasih ibarelerle nutuk irad ederlerdi. Çünkü şiir nazıl ise hitabet de onlarda fıri idi. Fazla olarak çocuklarını küçük yaşta iken nutuğa alıştırdılar. 601

Temim kabilesinden Eksem b. Safa ve Hacib b. Zerare, Bekir kabilesinden Hars b. Zalim, Kays b. Mesud, Beni Amir kabilesinden Halid b. Cafer, Alkame b. Alase, Amir b. Tufeyl gibi kimseler bulunmakta idi. 602

597. Hasan, Hasan İbrahim; II, 258.

598. Zeydan, Corci; V, 62.

599. Zeydan, Corci; V, 58 - 59. Ahmed Emin; 266.

600. Kalkaşandi, I, 212.

601. Zeydan, Corci; II, 58 - 59.

602. Zeydan, Corci; II, 59 - 60.

7. Oyun ve Eğlenceler

Fakihî'ye göre Mekkeliler Kürek denen bir çeşit "ayak topu" oynarlardı ve büyük kalabalıklar halinde oynayanları seyretmeye gelirlerdi. Mekke'nin her semtinde bu Kürek oyununu oynamak için sahalar bulunduğunu ve Resulullah'ın bu oyunu yasaklamadığını da belirtmektedir. ⁶⁰³

Güreş sporu da pek yaygındı. Rukane adlı biri Mekke'de bu spor dalında isim yapmıştı. ⁶⁰⁴

Diğer bir oyunu daçelik - çomak oyunudur. Çocukların oyun oynadığı bir oyundur. ⁶⁰⁵

Meysir oyunu bu bir tür kumar oyunudur. Bu kumara katılanlara Yeser denir. Araplar bu oyunda övünürlerdi. Bu oyun daha çok kız gecelerinde ve zenginler arasında oynanan bir oyun olup bu yolla yoksullara et dağıtılırdı. Meysir, kumara konu olmak üzere ortaya konan deveye denir. Devenin eti özendeki parçalanırken bir hakem kurulu çağrılır ki bu kurula "Yasirun" eti parçalara ayırana "Kaddar" denir. Meysir oyunu, Hubel putu önünde çekilen kura oklarından başka her yerde çekilebilen **on** okla oynanır. Bu oklara KIDAH denir. Bu on oktan herbirinin ayrı adı olup yedi tanesinin üzerine birden yediye kadar çizgi çizilir ki, bunlar her okun, sahibine kazandığı deve eti payını gösterir. Üç oka hiç bir çizgi çizilmez. Bunlar kimin payına düşerse hiçbir şey kazanmaz. Oyuna katılmak için 10 kişi bulunmazsa bulunanlar ikiye, üçer ok alarak katılırlar. Bu iş için, parası oyundan sonra verilmek üzere bir deve satın alınır. Bu deveyi kesip etini okların üzerindeki çizgiler toplamı kadar yani 28 parçaya bölerler. Bu oyun genelde gece oynanır. Ateşler yakılır. Okları çekmek için özel kimseler getirilir ki bu adama "Elhunde" derler. Okların çizgilerini yoklayarak anlamasını diye bu ok çeken kişinin elini bez yada deri parçası ile sararlardı. Adam okları birer birer çeker bakmadan arkasında duran kontrolcuya verirdi ki bu kontrolcuya da "Rakiyb" derlerdi. Bu kontrolcu oku, torbadan çekenden alıp sahibine verir, o da önceden ayrılmış olan parçalardan payını alırdı. ⁶⁰⁶

8. Merasimler

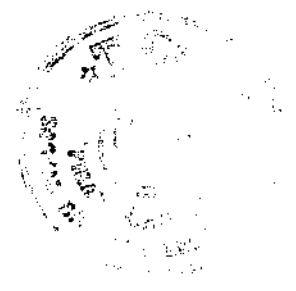
Buluğ çağına giren bir kız buluğa erdiği zaman Darun - Nedve'ye götürülür, orada Abd-i

603. Hamidullah; İslâm Peygamberi, II, 390.

604. Hamidullah; İslâm Peygamberi, II, 1142.

605. Hakan, Hasan İbrahim; II, 277.

606. Çağatay; İslâm Tarihi, 113 - 114.

Menaf b. Abduddar'ın oğullarından biri onun gömleğini yırtar, sonra da o gömleği ona giydirdi. Bu iş yapıldıktan sonra kızın akrabaları onu alıp evlerine götürürler ve onu normal vaziyette giydinirlerdi. Bu sebepten Amir b. Haşim b. Abd-i Menaf b. Abduddar'a " Muhayyız " ismi verilirdi. Muhayyız hayız merasimi icra eden kimse demektir. ⁶⁰⁷

İslâm öncesi merasimi olan Hitan (şünnet ettirme) İslâm'dan sonra da devam etmiştir. ⁶⁰⁸

Kabe önünde kölelerin azad edildiği ve evlatlıklar alındığını Hz. Peygamber'in Zeyd'i Kabe'nin önüne götürüp herkesin yanında O'nu azad ettiğini ve kendisine evlatlık olarak aldığı mu ilan ettiğini görüyoruz. ⁶⁰⁹

III. Halk İnançları

1. Örf ve Adetler:

Gerek savaş, gerek başka sebeplerle öldürülmüş olanlar için intikam alınuncaya kadar ağlanması adettendi. Bedir savaşında pek çok yakını kaybeden Ebu Süfyan'ın kızı Hind binti Utbe müslümanlardan intikam alınmaya kadar ağlamamaya ahdetmiştir. ⁶¹⁰ Arap ailelerinde özellikle şehirlerde yaşayanların da çocuklarını Bedevilere emzirtme adeti vardı. Çocuklarını bedevi süt anaya teslim ederlerdi. Böylece çocuklar, ilk çocukluk yıllarını karda (Bediye: Vaha, Sahra) geçirme imkânını elde ederlerdi. Zira orada hava daha temiz, sağlık şartları daha uygundur. ⁶¹¹

Çocuğun doğuşu esnasında damağına çiğnem konması adet idi. Erkek birkaç kadınla evlendiği gibi kadında birkaç erkekle evlenebilirdi. Çocuğunun başının tıraş edilmesi, doğum sebebiyle kesilen kurban kanı ile başının yağlanması adetti. Hz. Muhammed (SAV) ise çocuğunun başının Safran suyu ile yıkanmasını uygun görmüştü. ⁶¹²

Kişinin künye ile çağrılması adettendi. Hz. Muhammed bunu tasvib etmeyip kişiye ismiyle hitap edilmesini tavsiye etmiştir. ⁶¹³

607. el - Ezrakî; 98

608. Hamîdullah; İslâm Peygamberi, II, 1112.

609. Hamîdullah; İslâm Müesseselerine Giriş, 47.

610. Kaper, M. Ali; 74.

611. İzzet Derveze; I, 140.

612. Kaper, M. Ali; 71 - 73.

613. Kaper, M. Ali; 73.

Kureyşlilerde Lakk adeti vardı. Beytullahı Ahmesilerin dışındakiler çıplak olarak tavaf ederlerdi. Erkekler gündüz kadınlar gece tavaf ederlerdi. Ahmesilerden başkası şayet kendi elbiseleriyle tavaf edecek olursa erkek olsun, kadın olsun tavafını tamamlayınca elbisesini çıkarıp Kabe'nin bir kenarına bırakırdı. Bırakılan bu elbiseye hiç kimse dokunmazdı. O elbise çiğnenerek güneş, rüzgar ve yağmurlarla tesiriyle yıpranmıncaya kadar onu kimse yerinden oynamazdı. İşte Lakk adeti budur. ⁶¹⁴

Ahmesi, Arap dilinde dinine bağlı olan demektir. Ahmesi yalnız Kureyşin müttefiki olan kabilelerdi. Ahmesi olmayan biri Kabe'ye gelirse tavaf etmek için Ahmesilerden birisinin elbisesini alır onunla tavaf eder. Ahmesilerden elbise bulamazsa çıplak olarak tavaf ederdi. Eğer kendi elbisesi ile tavaf ederse tavaftan sonra elbisesini Kabe'nin bir tarafına bırakırdı. ⁶¹⁵

Ahmes, Kureyş kabilesi ve Kureyşlilerle evlenerek diğer araplardan doğan kimselere verilen bir isimdi. İmtiyazlı bir toplumdur. Ahmesiler Hac ibadetini kısaltırdı. Arafatta Vakfe yapmayı üzerlerinden kaldırdılar. "Nemre" denilen yeri kendilerine vakfe yeri olarak tayin ettiler. Ahmesiler ihrama girdikleri vakit hiç bir eve kapıdan girmezler. Hiç bir evin gölgesi altında gölgelemezlerdi. Şayet Ahmesilerden biri evine girecek olsa evin arka tarafından bir kapı açar ve eve oradan girerdi. Çıkacağı zaman da yine oradan çıkardı. Yemek yemek, eşya almak gibi bazı ihtiyaçları olduğunda evlerin çatı kısmından veya arka kısmından açtıkları bir delikten evin tavan kısmına girerler, oradan da hücrelere girerlerdi. Ahmesiler kapı eşiğinden geçmeyi haram addederlerdi. Hz. Peygamber cahiliyye adetlerini yok edinceye kadar aynen devam etti. ⁶¹⁶

Cahiliyyet döneminde ise bir kimse bin deveye sahip olunca bunların içinden erkek devenin bir gözünü kör ederdi. Bu şerefli bir adetti. Amr b. Luhay ise yirmi erkek devesinin birer gözünü kör ederek daha yüksek bir şerefe nail olmuştu. ⁶¹⁷

2. Halk İnançları:

Hübel'in yanında yedi tane ok vardı. Onlardan herbir okda bir yazı vardı.

a. Bir okda akl: Diyet yazılı idi.

614. el - Ezraki; 166

615. el - Ezraki; 166

616. el - Ezraki; 171.

617. el - Ezraki; 87.

- b. Bir okda "evet" yazılı.
- c. Bir okda "Hayır" yazılı.
- d. Bir okda da "sizedendi" yazılı
- e. Birinde de "İlsak edilmiştir = bitştirilmiştir" yazılı idi.
- f. Birisinde de "Sizin gaynuzdandır = Sizden değildir" yazılı idi.
- g. Bir okda da "Sular" yazılıdır. Su kuyularını kazmaya niyet ettikleri zaman oklar çekilir.

Onların içinde olan o ok ne zaman çıkarsa çıkan kimse kuyuyu kazardı. Bir çocuğu sünnet ettirmek veya nikah kıymak veyahut bir ölüyü gömmek istedikleri ve onlardan birinin nesebinde şüphe ettikleri zaman yüz dirhem ve develerle birlikte Hübel'e gider, okları çekecek olan kimseye verirlerdi. ⁶¹⁸

Bir kimse cahiliye döneminde adam öldürmek, dövmek, tokat atmak suretiyle anormal bir iş yaparsa Harem ağaçlarının kabağundan bir gerdanlık yapar ve onu boynuna asarak "Ben Sarüreyim" derdi. Buna karşılık "Sarure'yi cehaletiyle başbaşa bırakın pisliğini ayağına atsa da ona kimse dokunmasın" denilirdi. Hz. Peygamber Sarure adetini kaldırarak, suç işleyen kimse suçundan dolayı mesul olduğunu belirtmiştir. ⁶¹⁹

Cahiliye döneminde yaşayan Mekkeliler, Mekke'den başka bir yere gittikleri vakit Haremli olduklarına işaret olmak üzere kendilerinin ve develerinin boyunlarına Harem ağacından yapılmış gerdanlıklar takarlardı; onlara rastlayanlar da bu işarete bakarak "Bunlar Ehlüllah'dır" diyerek onlara dokunmazlardı. Hareme döndükleri zaman herşeyden emin olurlar ve Makta denilen dağa giderlerdi. Burada kendilerinin ve develerinin gerdanlıklarını keserlerdi. ⁶²⁰

Abdullah b. Zure'e şöyle rivayet etmiştir. " Kabe'nin malına "EBREK" deniliyordu. Ebrek hangi mala kangsa onakzildir, ondan kim bir şey alırsa muhakkak o noksanlık onun malında belirirdi. Sahibine isabet eden en küçük bela ise ölümün ona şiddetli olması idi. ⁶²¹

Mekke'den ayrılan herkes Kabe'ye saygı nedeniyle oradaki taşlardan bir tane alıp götürür. Gittikleri yerde uygun bir alana koyarlardı. Bu yolla yavaş yavaş hoşlarına giden ya da beğendikleri başka taşlara tapma geleneğini ortaya çıkardı. ⁶²²

618. el - Ezraki; 106 - 107., Hasan, İbrahim Hasan; I, 92 - 93., İbn-i Hişam I, 206 - 207., Yıldız, H.

Dursun; I, 136.

619. el - Ezraki; 182.

620. el - Ezraki; 215.

621. el - Ezraki; 232

622. Çağatay; İslâm Tarihi, 79.

YEDİNCİ BÖLÜM

Sosyal Yapı

I. Sosyal Yapı:

Cahiliye toplumunda üç çeşit sınıf vardır. Bunlar hürler, esirler ve mevalidir. Hürler Cemiyetin birinci sınıf vatandaşı sayılırlar. Hürler arasında da farklılıklar gözlemlenir. Abdullah b. Cudan en meşhur esir tüccarlarından idi. Esirler mal gibi alınıp satıldıkları gibi, varaset yoluyla da intikal ederdi. Bazen hediye olarak, bazen mehir olarak da verilirdi. Köleler, sanat ve ticaretle uğraşurlar ve savaşa katılırlardı. ⁶²³

Mevali gurubu ise hürler ve köleler arasında bir sınıf olan azad edilmiş kölelere denilirdi. Bir kişi köle veya cariyesini azad ederse hürriyetine kavuşturulan bir köle sahibinin mevlası olur ve efendisinin kabilesine ait sayılır. Akraba kabul edilirdi. ⁶²⁴

Kur'an-ın da ifade ettiği gibi cariyeler fuhşa zorlanıyordu. Abdullah b. Ubeyy cariyeleeri fuhşa sevk ederek para kazananlar arasındaydı. ⁶²⁵

Erkek çocuğu olunca sevinen baba, kız çocuğu olunca onunla utanç duyar, yaşamasını istemiyorsa toprağa gömerek hayatına son verirdi. ⁶²⁶ Kur'an-da şiddetle kınanan bu adet bilhassa Benu Temim, Kureyş ve Kinde kabileleri arasında yaygında ve övünülecek hususlerden sayılırdı. ⁶²⁷

a. Göçebeler (Bedeviler)

b. **Yerleşik hayat sürenler (hadariler)** olarak iki guruba ayrılırlar. Bedevilere gelince onlar çoğunlukla uğraşır, harbi sever, devamlı birbirleri üzerine yağma ve baskın yaparlardı. Yerleşik hayat sürenler ise şehinde otururlardı. Bunlar mesailerini ticarete sarfetmişlerdir. Bu yolla maddi bakımdan iyi bir duruma gelmişlerdir. ⁶²⁸

623. Uğur, Mütעה; 6., Kaper, M. Ali; 69.

624. Kaper, M. Ali; 70.

625. Yazır, Muhammed Hamdi; Hak Dini Kur'an Dili, V, İstanbul - 1960, s. 3512.

626. Nahl Suresi: 58 - 59.

627. Kaper, M. Ali; 71.

628. Hasan, Hasan İbrahim; I, 86.

Kadın geniş bir hüriyete sahipti. Önemli işlerde kendisine danışılır, hatta işlerin çoğunda erkeğe yardımcı, ortak olurdu. Kocasını ile olan ilişkileri daha yüksek bir seviyede. Erkeğin babasının nesebiyle övündüğü gibi annesinin nesebiyle de övünürdü. ⁶³⁰

Bedeviler arasındaki sosyal yapı aşiret düzeni şeklindedir. Kabile birbirleri ile soy bağı ile bağlanan aşiretler veya ailelerden oluşur. Bunların hepsi tek bir reise, kabile şeyhine itaat ederler. ⁶³¹

Genelde aşiretin ismi kendisine nisbet edildiği en yukarıdaki dedeye bağlanır. Mesela Beni Temim, Beni Şeyban gibi. Kabilenin serveti kabilenin ortak malıdır. ⁶³²

Herhangi bir sebepten dolayı kabilesini terk edenlerden zamanla aralarında kan bağı bulunmayan bir topluluk oluştu. Bunlara Saluklar denir. ⁶³³ Bunları birbirine bağlayan şey genellikle isyan etmiş olmalarıdır. En bariz özelliklerinden biri de fakirlerin ve cömert zenginlerin mallarına saldırmamalarıdır. Diğer bir özellikleri de cömert oluşlarıdır. ⁶³⁴

Salukların reisi Urve b. el - Verd'dir. ⁶³⁵

Çöl, bedevilerin neseplerini ve dillerini bozulmaktan korumuştur. Halbuki şehirde yaşayanların arap olmayanlarla arap olanların karışması ölçüsünde dilde de karışmalar meydana gelmiş ve saflığını yitirmiştir. ⁶³⁶

Mekkeliler, göçebe değillerdi. En azından ikibin seneden beri yerleşik bir hayat sürüyorlardı. En büyük meşgaleleri de kervan ticareti idi. ⁶³⁷

Erkek kardeşi ve amcasının oğluna doğru veya yanlış dahi düşünceler her durumda yardımcı olurlar Her durumda yardım edemezse toplum tarafından ayıplanırlar. Bu hususta şöyle derlerdi: "Kardeşin zalim de olsa mazlumda olsa yardım et."

630. Hasan, Hasan İbrahim; I, 86.

631. Şirvani, Harun Han; 24.

632. Yıldız, H. Dursun; I, 144.

633. Saluklar, sözlükte fakir demektir. Terim olarak çeşitli sebeplerle kabilelerinden ayrılmış çöle çekilen ve orada ayrı bir topluluk oluşturan şahıslara denilir.

634. Yıldız, H. Dursun; I, 147 - 149

635. Yıldız, H. Dursun; I, 150

636. Yıldız, H. Dursun; I, 161

637. Hamidullah; İslâm Peygamberi, I, 23.

Bu söz cahiliyye vezirlerindendir. Aynı kabile fertleri arasında beraberlik ruhu hakim iken değişik kabileler arasında mutlak bir ayrılık vardı. Bu durum aralarında çıkan mutlak bir ayrılık vardı. Bu durum aralarında çıkan devamlı harplerde güç ve kuvvetlerini yok etmiştir:

a. Su kaynakları ve otlaklardan ibaret olan hayat kaynaklarını ele geçirmek hususunda mücadele,

b. Riyaset konusunda verilen mücadeleler. Büyük kardeş vefat edince oğlu ile amcaları riyaseti ele geçirmek için mücadele ederlerdi. Kabile fertlerinden biri zelli düşerse tüm kabile bununla arlanır; iki ayrı kabileden iki fert arasında çıkan anlaşmazlık bu iki kabileyi harbe kadar götürürdü. ⁶³⁸

Araplarla bir kişi istediği bir yabancıyı kendi soyuna (nesebine) katabilir, kendi ailesinden sayabilirdi. Bu yolla bir yabancıyı ailesine katmaya İSTİLHAK denirdi. Bu kişi hür ise ona DAİY denir, köle ise ailesine katıldığı kişinin Mevlası olurdu. Araplar Dsiyi öz evlad sayarlar. Bu daiy ölürse onun mirasçısı olurdu. Daiy'de nesebine katıldığı kişinin mirasçısı olurdu. Bu geleneğin İslâmi dönemde de sürmekte olduğunu görmekteyiz. İlk Emevi halifesi Muaviye b. Ebi Süfyan, Ziyad b. Ebîhi'yi nesebine ilhak etmiştir. ⁶³⁹

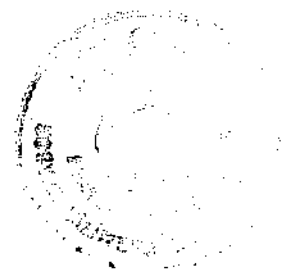
HILF yoluyla istilhak ise; tutsak olup kurtuluş fidyesi vermemektir. Bunlara HALİF denilir. Halif de mirasa dahil olur, ancak Halif öldürülürse bunun diyeti aile topluluğunun asıl bireylerinin diyetinin yarısı olurdu. MUAHAT bir arabın yabancı bir arapla kardeşleşmesi idi. Bunlar birbirlerine gerçek kardeşmiş gibi bakarlar. Karşılıklı olarak birbirlerine mirasçı olurlardı. Bedir Savaşı'ndan sonra gelen Enfal Süresinin 75. ayetiyle bu yoldaki miras kaldırılmıştır. ⁶⁴⁰

Bir yabancıyı aileye alma geleneğinin tam tersi olarak aile bireylerinden birinin kötü bir durumu görülürse Hal' edilmesi yani aileden atılması geleneği de vardı. Kimi kabilelerde Hal' etmek istediği kişiyi Ukkez Panayın'na götürerek Hal' eder ve bunun için birkaç tanık gösterdikten sonra bir Delialla durumu halka duyururdu. Sahabeden Amr b. As kendi kabilesi tarafından hal'i İslâm'dan önceye ait idi. Amr'ın suçu ticaret için gemi ile birlikte gitmekte

638. Hasan, Hasan İbrahim; I, 87 - 88.

639. Çağatay, İslâm Tarihi, 103.

640. Çağatay, İslâm Tarihi, 103 - 104.

olduğu Ammare b. Velid Mahzumî'yi karısına göz dikti diye denize atmasıdır. Ammare yüzerek kıyıya çıkıp kurtulmuşsa da suçu kesindemiş, suçu bir adamı denize atarak öldürmek istemektir. Amr b. As'ın kabilesi Sehm boyu kendisini hal'etmiştir. Ammare'yi de kendi kabilesi Amr'ın karısına göz dikmek suretiyle ahlaka aykırı davrandığından hal'etti. Bu iki kişinin hal edilmesi olayı Mekke'de dellallarla halka duyuruldu. ⁶⁴¹

II. Aile:

Cahiliye döneminde iki tip aileye rastlanmaktadır:

1. **İçtima-i aile:** Soy birliğine dayanan klan ailesidir.
2. **Tabii aile:** Bu evlilik yoluyla kurulan ailedir.

Bir kişi evlenmek istediği kadına, babasından veya yakın akrabasından birine müracaat ederek nikahlanmak üzere talip olur. Eğer velisi buna muvafakat ederse erkek takdir edilen mehri- ni vererek kadın nikahlardı. HİTBE adı verilen bu usul İslâm tarafından da tasvip görmüştür. Ancak cahiliye döneminde karşılıklı nesep, soy ve sosyal seviye (denklik) dikkate alınır. ⁶⁴²

Hz. Peygamber nübüvetten sonra nikahlanma yollarından sadece hitbe ile nikahlanmayı ve evlenmeyi ibka etmiş, diğerlerini yasaklamıştır. ⁶⁴³

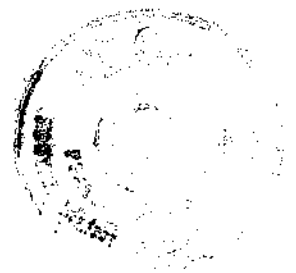
Cahiliyye döneminde dört çeşit nikah vardır:

1. Kızın istenmesine karşılık nikah neticesinde erkeğin o kadına sahip olmasıdır.
2. Soylu bir evlad sahibi olmak maksadıyla bir adamın karısının kocasının uygun göreceği bir erkekle birleşmesidir ki hamile kalıncaya kadar kocasıyla birleşmezdi.
3. On kişiden az bir erkek topluluğunun bir kadına düşüp kalkması şeklinde cereyan ederdi. Kadın hamile kalıp çocuğunu doğurunca beraber oldukları erkeklere haber gönderirdi. Onların gelmesi üzerine doğan çocuğu içlerinden birisine nisbet ederdi. Çocukda onun olurdu. Erkek inkar etme hakkına sahip değildi.
4. Fahişe bir kadının bir çok erkekle beraber olmasıdır. Neticede kadının hamile kalıp çocuk doğurması üzerine kendisiyle beraber olduğu bütün erkekler toplamı, çocuğun nesebini

641. Çağatay, İslâm Tarihi, 104

642. Kaper, M. Ali, 76 - 77.

643. Uğur, Mustaba, 18.

tayin etmek üzere de bir Kaif (kahin) çağınırdı. Kaif çocuğun şeklini incelemek suretiyle toplanan erkeklerden birine nisbet ederdi. Çocuk da kendisine nisbet edilen erkeğin adı ile çağınırdı. ⁶⁴⁴

Bunlardan başka:

BEDEL nikahı; İki erkeğin karşılıklı olarak karılarını değiştirmeleridir.

HALEN nikahı; Hür olduğu için zina yapamayan bir kadının bir erkekle metres hayatı yaşamasıdır.

ŞİGAR nikahı; İki erkeğin mehir vermeksizin karşılıklı olarak kızları ile veya velisi oldukları kadınlarla evlenmeleridir.

HAKT nikahı; Bir kimse öldükten sonra en büyük oğlunun üvey anne ile mehirsiz olarak evlenmesidir. Eğer büyük evlad istemezse diğerleri üvey anaları ile mehir karşılığında evlenebilirlerdi.

MUTA nikahı; Velilerin muvafakatı olmadan bir erkekle bir kadının belli bir süre için nikahlanmasıdır. Böyle bir nikahlanmada erkek kadının kabilesi içinde yaşar. Kadın erkeğe bir mızrak ve bir çadır verir. Bersaberce o çadırda yaşarlar. Bu nikahı bozmak kadına aittir. Kadın nikahı bozmak istediği zaman çadırın kapısını başka tarafa çevirir ve böylece nikah da bozulmuş olurdu. Doğan çocuk kadının olurdu. ⁶⁴⁵

Cahiliyye döneminde kız çocukları, anne, kızkardeş, hala, teyzeler ve evlatlık ile evlenilmezdi. Fakat iki kız kardeş aynı anda nikah edilirdi. ⁶⁴⁶

Kur'an kimlerle evlenilemeyeceğini bildirmiştir. ⁶⁴⁷

Kadının topluluk içinde çocuklarına bakmak, hayvanları sağlamak, humna lifinden hasır, deve tüyünden giyecek örmek, savaşlarda su taşımak, erkekleri cesaretlendirmek, yaralıların tedavisini yapmak, ölümlere ağlamak gibi vazifeleri vardı. ⁶⁴⁸

Bu dönemde kadının talakı üç olarak kabul edilmesine rağmen erkeğin karsını (senboğsun) demek suretiyle boşayabileceği gibi HUL adı verilen mal karşılığında da boşayabilirdi. Ayrıca erkeğin karsına "sen bana anaman ırtı gibisin" diyerek Zihar talakı ile karsından boşanması belli başlı talak yollarıdır. ⁶⁴⁹

644. Kepar, M. Ali; 77., Uğur, Mücteba; 19.

645. Uğur, Mücteba; 20., Kepar, M. Ali; 78.

646. Uğur, Mücteba; 22., Kepar, M. Ali; 78.

647. Nisa Suresi: 23

648. Uğur, Mücteba; 17.

649. Sahih-i Buhari; Talak, XI, s. 323 - 370.

III. Yemekler

Amr b. Luhay Mekke'de hacılara deve hörgücü ve eti ile tirit yapıp yemek ziyafeti veren ilk insandır. ⁶⁵⁰

Hazım b. Abdimenaf Kureys'in yaptığı yardımlardan toplanan gelirlerle her sene hac mevsiminde hacılara yemek ziyafeti verirdi. Bunun için de önceden toplanan gelirlerden bir miktar un satın alır, kesilen deve, sığır ve koyun kurbanlarının butlarını da ek olarak bunların tümünü toplar, sonra bir ölçüye göre un ile etleri karıştırarak hacılara yedirirdi. Bu iş katlık oluncaya kadar devam etti. O sene Hazım b. Abdimenaf Şam'a giderek orada topladığı yardımlarla un ve kuru ekmeği satın alıp hac mevsiminde Mekke'ye döndü. Bu kuru ekmeği kırıp parçaladıktan sonra kurbanlık develeri keşerek onların etlerini pişirdi. Bunlardan tirit yemeği yaptı ve hacılara hac mevsiminde yedirirdi. ⁶⁵¹

Cahiliye döneminde Mekke'de herkesin evinde kuyudan su çekmek için su kovaları bulunurdu. Suların içiminin ağır olması sebebi ile ağır olan tadını gidermek için kovaların içine kuru üzüm ile hurma atarak şıra yaparlardı ve içerlerdi. ⁶⁵²

Toplu halde yemek yediklerinde sofrayı yere sererler ve sofranın çevresine sıralanırlardı. ⁶⁵³

Yemek çeşitleri şunlardır:

1. **Tirit (Serid)**: Ufalannmış, çorba ile ıslatılmış ve üzerine et konmuş ekmeği yemeğidir.
2. **Lemze**: Yağ üzerine doğranmış ekmeği yemeği.
3. **Kûsan**: Pirinç ve balık yemeği.
4. **Atriye**: İnce makarna yemeği.
5. **Şairiyye**: Arpa hacminde, hafif bükülmüş iplikler gibi bir yemek.
6. **Rabika**: Buğday ve hurma birlikte pişirilip yağ ile yoğrulmuş yemek.
7. **Ceşiy**: İri öğütülmüş un tencereye konup üzerine et ya da hurma konularak pişirilen yemek.
8. **Akke**: Yağla yoğurulup kızartılmış undan yapılan bir yemek.

650. el - Ezraki; 87

651. el - Ezraki; 99.

652. el - Ezraki; 102

653. Hasan, Hasan, İbrahim; II, 266.

9. **Kadid ve Safif:** Et uzunluğuna yarar ve güneşte kurutulursa Kadid, enine yararında kurutulursa Safif denir.
10. **Şıva (Kebab)**
11. **Besise (Dimaç):** Un veya kavut yağ, yada kaymakla yoğrulup pişirmeden yenilen bir yemektir.
12. **Hazir:** Yağlı undan yapılmış bulamaçtır. Tencereye bol su koyup eti küçük küçük doğrayıp bu suda pişirdikten sonra üzerine un dökerek yapılan yemektir. Bu yemek etsiz yapılırsa **ASİDE** adını alır. Hazir hiç bir zaman etsiz olmaz. ⁶⁵⁴

Ekmeek H. 18 yılında vukubulan bir kıtlık sebebiyle Mısır'dan ithal edilmiştir. Süç çok sevilir, harereti kesmek üzere ayran içilirdi. ⁶⁵⁵

Hurma dal ve yapraklarından örölmüş hasırlar üzerinde yer sofrasında yemek yenirdi. Ekseriyetle ağaçtan yapılmış eşya sandıklar, tabaklar, mağraba ve diğer mutfak eşyaları bilinip kullanılmıyordu. ⁶⁵⁶

Emeviler döneminde peçete ve kaşık kullanıldı. Kaşıklar ağaçtan yapıldı. Ayrıca Çin'den çamundan yapılmış kaşıklar getirildi. Yeşil sebzeler pek fazla kullanılmıyordu. Tamm yapılmıyordu. ⁶⁵⁷

IV. Elbise ve Giyim

Amr b. Luhay bir sene bütün hacılara Yemen Bûrdi denilen kıymetli elbiselerden üçer adet elbise dağıtmıştır. ⁶⁵⁸

İzar; Arapçada belken aşağı kısmını örten elbiseye denir. Arabistan'a mahsus bir elbisedir. ⁶⁵⁹

654. Hasan, Hasan İbrahim; II, 266 - 267.

655. Kappas, M. Ali; 75 -76.

656. Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 1125.

657. Hasan, Hasan İbrahim; II, 267.

658. el - Ezraki; 97.

659. el - Ezraki; 157.

Ma'dad; alemli bir elbise olup, giyinenin pazularına indiği için ona bu ad verilmiştir. Bürd; araplarca meşhur bir elbisedir. Mila'e ise bir başka elbise çeşididir. ⁶⁶⁰

Bedevilerin elbisesi ortası yırtmaçlı, topuğa kadar uzanan ve belden kayış ile bağlanan uzun bir kaftan (Kuba)'dan oluşuyordu. Kaftanın üstüne deve yününden yapılmış abaya giyerlerdi. Kadın evinden dışarı çıktığı zaman ise Hibere (birleşit ipek kadın çarşafı) giyerdi. Kadımlar cahiliye döneminde göğüslerine kadar yırtmaçlı gömlek giyerlerdi. ⁶⁶¹ Abdulmuttalib Yemen'e çıktığı bir seyahat dönüşü beyaz saçları boyama usulünü Mekke'ye sokmuştur. ⁶⁶²

Bir dönemde sade giyinilmekte yalnız bir entari (sevbi) bir kuşak ile üstte bir aba tercih edilirdi. Zenginler ise entari üstüne bir nevi kaftan giydikleri gibi kışında kaftan üzerine içi esterli bir kaput alırdı, bazıları da bunun yerine sırtlarına koyun postundan bir göcük giyerlerdi. Daha evvelce giyilen Şarkı umumiyetle terk edilerek onun yerine ziyah bir bağ ile tutturulan yünü bir kumaş parçası olan "KEFYE" kullanılmıştır. Ancak hali vakti yerinde olanlar çizme ve terlik giyerlerdi. Olgunluk çağına erişmiş kız çocuklarına çarşaf giydirmek adettendi. Kussay zamanında olgunluk çağına erişmiş kıza, çarşafın sırtlık bırakılması gereken yeri yırtılıp kızın üzerine giydirilirdi. Çarşaf giyindikten sonra kız, babasının evine gönderilirdi. Müşrikler arasında saçların ikiye ayrılması adettendi. Hz. Muhammed'de önceleri müşriklere benzemek için kitap ehli gibi saçlarını aşağıya doğru sarkıtmuşken, daha sonraları müşrik hakimiyeti sona erince saçlarını iki tarafa ayırmıştır. ⁶⁶³

V. Hastalıklar

Tesbit edebildiğimiz o devirdeki hastalıklar şunlardır:

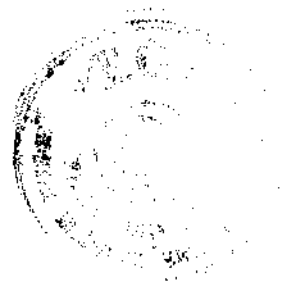
1. **Bars:** Deri üzerinde görülen beyaz lekelerden ibaret bir çeşit deri hastalığı (Beyaz Cüzzam)
2. **Batu:** Mide hastalığı.
3. **Cüzzam:** Parmakların döküldüğü cüzzam hastalığı (Kara cüzzam).
4. **Cudri:** Çiçek hastalığı.

660. el - Ezerki; 233.

661. Hacı, Hasan, İbrahim; II, 270.

662. Hamidullah, I, s.37.

663. Kaper, M. Aii; 75.

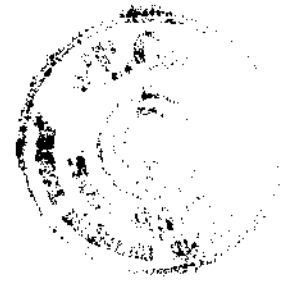

5. **Cünûn**: Akıl hastalığı.
6. **Zat'ül - Cenb**: Akciğer iltihabı
7. **Şakika**: Yarım başağrısı.
8. **Hasaba**: Kızamık.
9. **Humma**: Ateşli hastalık.
10. **Meşi**: İshal.
11. **Remd**: Göz Çapaklanması.
12. **Sudâ**: Başağrısı.
13. **Udre**: Yumurtalıkların Yanması.
14. **Uzra**: Boğaz ağrısı. ⁶⁶⁴

"Cüz zamından bir kaplıdan kaçır gibi kaçınız" hadisinde cüz zamın mikrobi bir kaplan şekline benzemektedir. "Şayet bir sinek sulu bir yemeğin içine düşüp kalır da, sadece bir kanadı yemeğe batmışsa, iki kanadında yemeğe girecek şekilde batırılması gerekir, zira sineğin bir kanadında hastalık, diğerinde ise bunun ilaç ve tedavisi vardır." ⁶⁶⁵

664. Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 878.

665. Hamidullah, İslâm Peygamberi, II, 879.

SONUÇ

Mekke; bağrında taşıdığı Kabe'den ötürü yalnız hicaz bölgesinin değil kainatın merkezi en büyük şehridir. Her taraftan ahali buraya gelerek hem hacı yerine getirirler hem de ticaret yaparlardı.

Mekke'nin önemi o kadar büyüktü ki onun çöllük vaziyetine rağmen Roma, Bizans, İran ve Habeş imparatorları zaman zaman bu şehri kendi ülkelerine katmak için teğebbüslerde bulunmuşlardır. Mekke, İslâmdan önce taşıdığı adıyla Ummu'l - Kura (Şehitlerin anası) asla bir yabancı hakimiyeti altına girmemiştir. Zengin ahalinin reisleri ile idare olunurdu. Bazen Cürhüm, Bazen de Ben-i İsmail olan Arab-ı Mustarebe Mekke'yi yönetirdi. Nihayet idare Beni İsmail'den Kureyş kabilesine geçti. Peygamberimiz Medine'ye hicret ettüklerinden sonra İslâm'ın merkezi Medine, Kufe, Şam, Bağdat olup Mekke yalnız İbn-i Abbas zamanında merkez olması istenmişti. Peygamberimizin Medine'ye hicretleri ile Mekke sadece hac ibadetinin yapıldığı bir şehir hüviyetine bürünmüştü.

Hicazın kuzeyinden gelmiş ücretli bir asker olan Kusay Mekke'yi Huzaa kabilesinin elinden almış ve onları (Kureyş'i) Mekke'ye yerleştirmişti.

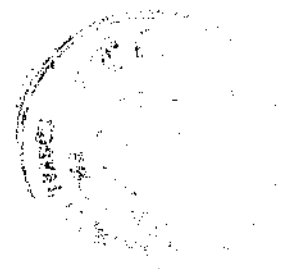
Oldukça kurak, alabildiğine sıcak, suları az, dağlarla çevrili, sakinlerinin ticaretle dışardan gelen gıda maddeleri ile ihtiyaçlarını temin ettiği bir nantukadır. Ziraate elverişli olmayan bir vadi-dir.

Emevi soyunun işbaşına gelmesi ile Mekke'de yeni binalar yapıldı. Kuyular kazındı. Sulleri tutmak için sedler yapıldı. Bundan sonra Mekke istirahat edilen yer haline geldi.

Mekke'nin önemli bir merkez oluşu Kabe'nin Mekke'de bulunmasından kaynaklanmaktadır. Kabe, tarih boyunca bir çok defa bazen tamamen yıkılarak yeniden inşa edilmiş, bazen de tamirlerle yenilenmiştir.

Mekke şehircilik açısından Kusay b. Kilab'ın idareyi ele geçirmesiyle faaliyetler başlamıştır. Önceleri evlerin kapılarını Kabe'ye doğru açmışlardır.

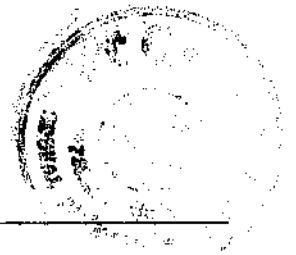
Kabe'nin kutsallığı hemen her dönemde tanınmış, çevresinde geniş kapsamlı bir kültür oluşarak sosyal hayata bütünleşmiştir. Harem, Haram aylar, idari görevler bu sosyal hayatın birer parçası idiler. Kabe'nin putlarla doldurulduğu zaman da herkesin gözünde Kabe, Beytul-lah idi. Ona yönelik bir tecavüzün bizzat Allah tarafından cezalandırıldığı kabul ediliyordu. Sosyal - Siyasi sözleşmeler, kültürel faaliyetler Kabe'nin önünde icra ediliyordu.

Mekke'de aristokratik bir site devleti vardı. darun - Nedve denen bir parlamentoya sahipti ki kırk yaşını doldurmuş her vatandaş bu kurumun üyesi sayılırdı.

Mekke ileri gelenleri İran, Bizans, Yemen, Habeşistan gibi çağının büyük ülkeleriyle anlaşmalar imzalamışlar. Böylece güvenlik içinde bir ticari hayata atılmışları.

İslâmın doğuş yıllarında, Arabistan, Bizans , İran gibi büyük devletler arasında politik den-
gesini sürdürüyor, böylece kendine has kültürel özelliklerini de devam ettirebiliyordu.

BİBLİYOGRAFYA

Kur'an-ı Kerim

A. j. Wensinck,

: Mescid-i Haram" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, MEB, VIII, İstanbul - 1993.

: "Kabe" Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, MEB, VI, İstanbul - 1993.

Akyüz, Vecdi

: (Editör), Bütün Yönleriyle Asrı Saadette İslâm, I - V, İstanbul - 1994.

Algül, Hüseyin

: İslâm Tarihi, I, II, İstanbul - 1986

Ateş, Süleyman

: Resimli ve Tatbikatlı Hac Rehberi, Ankara - 1976

Aydın, Mustafa

: İlk Dönem İslâm Toplumunun Şekillenışı, İstanbul - 1991

Ahmet, Emin

: Fecrü'l - İslâm (Terc. Ahmet Sendaroğlu), Ankara - 1976

Bakır, Abdülhalik

: Hz. Ali Dönemi, Ankara - 1991

Belazuri, Ahmed b. Yahya b. Cahir

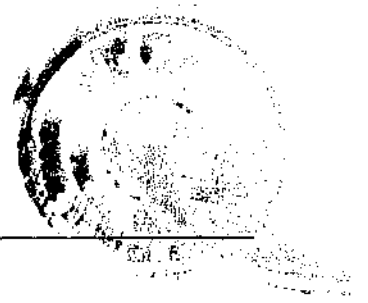
: Fütuhu'l - Buldan, Kahire - 1956

Belazuri

: Fütuhu'l - Buldan (Çev. Prof. Dr. Mustafa Fayda), Ankara - 1976

Bodley R. V. C.

: Hz. Muhammed (Çev. Semih Yazıcıoğlu) İst. Tısz.

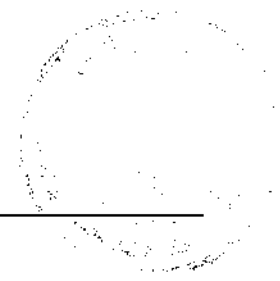

BİBLİYOGRAFYA

- Bozkurt, Nebi** : Asr-ı Saadette Evler ve Ev Hayatı, Asr-ı Saadette İslâm, V, İstanbul - 1994.
- Carl Brockelmann** : İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi (Çev. Prof. Dr. Neşet Çağatay), Ankara - 1992.
- Cerrahoğlu, İsmail** : Kur'an -ı Kerim ve Hanifler, Ankara - 1963.
- Çağatay, Neşet** : Başlangıçtan Abbasilere Kadar İslâm Tarihi, Ankara - 1993
-
- _____ : İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi, Ankara - 1989.
- Çelebi Ahmed** : İslâms. Eğitim - Öğretim Tarihi, (Terc.Ali Yardım), İstanbul - 1976.
- Ebu'l Ala Mevdudi** : Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamberin Hayatı, I - II, İstanbul - 1983.
- Ebu İshak İbrahim b. Muhammed b.** : Mesalik-i Memalik, Beyrut - 1927.
- Farisi İstahri Maruf bil Kerhi**
- Esad, Mahmud** : Tarih-i Din-i İslâm, İstanbul - 1983
- Esin, Emel** : "Kabe" Maddesi, Türk Ansiklopedisi, MEB, XXI, Ankara - 1974
- Ebu'l - Velid Muhammed el - Ezraki** : Ahbar-u Mekke (Çev. Yunus Vehbi Yavuz) İstanbul - 1974

BİBLİYOGRAFYA

- Eyüp Sabri Paşa** : Mirat-ı Mekke, ? , Trsa.
- El - Farukî, İsmail Raci; el - Farukî, Luis Laima;** : İslâm Kültür Atlası (Çev. Mustafa Okan Kibaroğlu - Zemin Kibaroğlu), İstanbul - 1991
- Fr. Buhl** : "Mina" maddesi, İslam Ansiklopedisi, MEB, VIII, İstanbul - 1993.
- Güner, Ahmed** : Asr-ı Saadette Camiler, Mescidler ve Fonksiyonları, Asr-ı Saadette İslâm, IV, İstanbul - 1994.
- Hamidullah, Muhammed** : İslâm Peygamberi, I - II, İstanbul - 1980.
-
- : İlk İslâm Devleti, İstanbul - 1992
-
- : İslâm Müesseselerine Giriş, İstanbul - 1992
- Hasan, Hasan İbrahim** : Siyasi - dinî - Kültürel Sosyal İslâm Tarihi, I - II, İstanbul - 1987.
- Hitti, Philip K.** : Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi (Çev. Prof. Dr. Salih Tuğ) I - III, İstanbul - 1989.
- H. Lammens** : "Mekke" maddesi, İslâm Ansiklopedisi, MEB, VII, İstanbul - 1993.
-
- : "Kureyş " maddesi, İslâm Ansiklopedisi, MEB, VI, İstanbul - 1993.

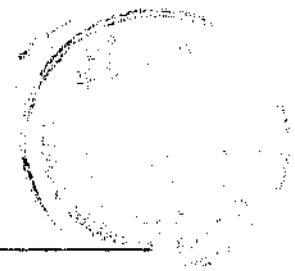

BİBLİYOGRAFYA

- Hodgson, Marshall G. S. : İslâm Seruveni, I - III, İstanbul - 1995
- Ibn Abdî Rabbih, Şihabuddin Ahmet : el - İkdü'l-Ferid, I-III, Kahire - 1928
- İbnü'l - Esir : el - Kamil Fi't-Tarih Tercümesi, İslâm tarihi (Çev. M. Beğir Eryarsoy), I, II, İstanbul - 1985.
- Ibn-i Hişam : Siret-i Ibn-i Hişam Tercümesi (Terc. Hasan Ege), I, İstanbul - 1985
- Ibn-i Hişam : es - Siretü'n - Nebeviye (Hz. Muhammed'in Hayatı) (Çev. Prof. Dr. İzzet Hasan - Prof. Dr. Nezet Çağatay) Ankara - 1992
- İbnü'l - Kelbi, Hişam b. Muhammed : Kitabu'l - Esnam (Çev. Beyza Düşüngen), Ankara - 1969.
- Ibn Kuteybe : Uyumu'l - Ahbar, II, kahire - 1928.
- İsfehani, Ebu'l - Ferac : Kitabu'l - Ağani, I-XXI, Kahire - H. 1285. M. 1927 - 1936.
- İzzet Derveze : Asrın - Nebi - Kur'an - a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı (Terc. Mehmet Yolcu), İstanbul - 1989
- Kalkaşandi, Ebu'l - Abbas Ahmed b. Ali : Subhu'l - A'ça, I - XIV. ? - H. 1407 - M. 1987.

BİBLİYOGRAFYA

- Kallek, Cengiz** : Asr-ı Saadette Devlet ve Piyasa İlişkisi, Asrı Saadette İslâm, III, İstanbul - 1994.
- Kapar, H. Ali** : Hz. Muhammed'in (SAY) Müzriklerle Münazabetleri, İstanbul - 1993.
- Ka'tano** : İslâm Tarihi (Mütercim: Hüseyin Cahit), II, İstanbul - 1924
- el - Kettani, Muhammed Abdulhayy** : et - Teratbu'l-İdariyye (Çev. Dr. Ahmet Özel) , I - III, İstanbul - 1990.
- Köksal, M. Asım** : İslâm Tarihi, Mekke Devri, Ankara - 1966
- Memalik-i Osmaniye Coğrafyası** : Elaziğ Halk Kütüphanesi, Demirbaş No: 994 (Yazan, tarihi, Basım Yeri Belli Değil)
- el - Mavverdi, İmam - Ebu'l - Hasan** : el - Ahkâmu's - Sultaniyye, İstanbul - 1976
- Muhammed b. İshak** : Şiyr (Peygamberler Tarihi), (çev. Sezai Özel), İstanbul - 1991
- Olgun, Tahire'l-Mevlevî** : Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri, I - II, (Sadeleştiren: Abdullah Sert), İstanbul - 1974
- Parmaksızoğlu, İsmet** : "Mekke" maddesi, Türk Ansiklopedisi, MEB, XXIII, Ankara - 1976
- Rıfâd, Ahmed** : Lugat-ı Tarihiyye ve Coğrafiyye, VII, İstanbul - 1300

BİBLİYOGRAFYA

Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i : Diyanet İşleri Başkanlığı, I, Ankara - 1982.

Sarih Tercemesi

Sarıkcıoğlu, Ekrem : Başlangıçtan Günümüze Dindir Tarihi, İstanbul - 1983.

Sezer Baykan : Toplum Farklılaşması ve Din Olayı, İstanbul - 1981.

Şeh Muinuddin Ahmed Nedvi Said : Asr-ı Sadadet Peygamberimizin Hayatı (Çev. Ali Genceli - Hazırlayan Eşref Edib), Elazığ Halk Kütüphanesi, ? 1967 - 1387.

Şalebi, Ahmed : Tarih-i İslami ve'l - Haderatu'l - İslami, Kahire - 1982.

Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi : İslâm Tarihi, İstanbul - 1979

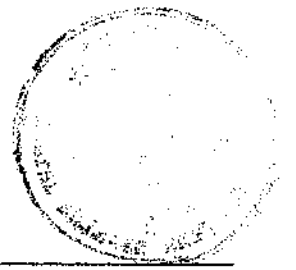
Şirvani, Harun Han : İslâmda Siyasî Düşünce ve İdare (çev. Kemal Kuşcu), Ankara - 1965.

Ş. Sami : "Mekte" maddesi, Kamusu'l - Alam, VI, İstanbul - 1316

Eş - Şeyh el - İmam Şihabiddin Ebi : Mucemu'l - Buldan, V, Beyrut - Trsz.

Abdillah Yakut b. Abdillah el - Hamavi er - Rami el - Bağdadi

Tuğ, Salih : İslâm Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı, İstanbul - 1984

BİBLİYOGRAFYA

- Onal, Ali** : Mekke Rasûllerin Yolu, İstanbul - Traz.
- Uğur, Muhtebe** : Hicri Birinci Asırda İslâm Toplumunu, İstanbul - 1980.
- Yazır, Muhammed Hamdi** : Hak Dini Kur'an Dili, V, İstanbul - 1960
- Yeniçeri, Celal** : İslâm'da Devlet Bütçesi, İstanbul - 1984
- Yıldız, Hakkı Dursun** : Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, I - II, İstanbul - 1989.
- Watt, W. Montgomery** : Hz. Muhammed Mekke'de (Çev. Doç. Dr. M. Rami Ayas - Doç. Dr. Azmi Yüksel), Ankara - 1986.
- Zeydan, Corci** : İslâm Medeniyeti Tarihi, (Çev. Zeki Megamiz), I - V, İstanbul - 1974.